

EKP AJALOOKOMISJONI TOIMETUSED № 2

PROLETAARNE REWOLUTSIOON EESTIS

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu
1965

I

ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

LEENINGRAAD 1926 — TALITUS: „KULWAJA“, FONTANKA 53

**1905. AASTA TEGELASED WIKTOR KINGISSEPA HARIDUSEMAJAS LEENINGRAADIS
LÄBIRÄÄKIMISTEL 18. OKTOOBRIL 1925. AASTAL**

1. rida: —, J. Lass, J. Kirik, A. Lints, F. Leberecht, A. Petrow, J. Saks, O. Ellek, A. Maasikas, H. Weltmander, H. Pöögelmann, G. Topp, L. Emeljanow, E. Tomson, E. Otto, M. Tomson. 2. rida: A. Eewel, —, A. Alt, K. Ossep, J. Eerof, T. Tummeltau, A. Aru, E. Ups, K. Wäljaots, P. Lepp, J. Grünling, A. Jea, E. Kitter, A. Blaufeldt, A. Mihkelson.

PROLETAARNE REWOLUTSIOON EESTIS

I ANDE SISU:

	Lk
Eessõna. <i>H. P.</i>	1—2
Tööliselikumine Narwas aastatel 1895—1906. I. Sotsiaaldemokraatline partei. II. Teiste parteide tegewusest tööliste hulgas 1905—1906. III. Streigid, meealewaldused, hulgaline liikumine, ametiühisused	3—21
Politseidepartemangu arhiivi teated Narwa töölisteliikumise kohta. I. 1897. aasta liikumine Narwas	22—27
1905. aasta liikumisesse puutuwad lendlehed. Tallinna komitee lendlehed	28—38
Kes olid Tallinna töölistewanemad 1905. aasta augustis?	—38
Parunite wäljasaatmine 1918. aastal <i>J. K.</i>	39—43
Parunite wägitegudest 1905. aastal. <i>A. Uuritsa</i> joonistus	—43
Rittmeister von Sievers. Lehekülg 1905. aasta hirmulugudest	44—48
Minu esimene tutvus sotsialistidega. <i>K. Peilbaum</i>	—48
Põrandaaluse trükikoja asutamine 1906. a. aprillis Tartus. <i>A. Lukin</i>	—49
Pilt 1905. aasta tegelastest W. Kingissepa haridusemajas 18. okt. 1925, <i>J. K.</i> üleswõte — 2. kaaneküljel	

PARANDUSED. 4. lk 1. weerul 5. rida alt: 33 asemel on käsikirjas 35. — Järgmisel weerul 19. r. ül. Robert (?) as. lugeda: *Otto*. — 7. lk 1. w. 14. r. alt Rosaalie Säki as.: *Rosaalie K.* — Järgm. weeru algul „Waasi meestele meeldisid“ as.: *Waasi meeste poolehoidjad olid*. — 8. lk 2. w. 18. ja 19. r. ül. „külawanem“ as.: *külla wanake*. — 9. lk 1. w. 23. r. ül. Lipp as.: *Lippo*. — 10. lk 2. w. 4. r. ül. „jalawäe“ as.: *jalawäe osa*. — 13. lk 2. w. käib riidesse paneku märkus *O. Sternbecki* (mitte *K. Asti*) kohta. — 17. lk 2. w. 14. r. ül. Tiismanni as.: *Tiimann*.

PROLETAARNE REWOLUTSIOON EESTIS

Järgmised wihud ilmuwad iga 2—3 kuu järel. Ette tellides maksab anne — wähe-
malt 3 suurt 2-weerulist trükipoognat — 70 kop., 5 annet 3 rbl 25 kop. ja 10 annet
6 rbl. Üksikult ostes maksab iga anne 1 rbl.

Talitus „KÜLWAJA“ kirjastuses, Leeningraadis, Fontanka 53, kort. 9. Telefon 5-97-54.

==== Aadress liht- ja rahakirjadele: Ленинград, Фонтанка 53, „Кюльвая“

Eessõna.

№.....

Eesti töörahwal puudub ta liikumise ajalugu weel praegu täielikult, sest need üksikud katsed, mis sel alal tehtud, nagu Jürissoni (Martna) „Punased aastad“, P. Petersoni „E. T. Kommuun“, Marta Lepa „Mälestused“ jt., on kas katsed ajalugu solkida, wõi, paremal juhtumisel, ajaloolised wested, aga mitte ajalugu. Wiimase kirjutamiseks on kõige pealt tarwis wastawat tootesmaterjali. Teiseks on waja materjal igakülgsele järele katsuda, kuiwõrd ta asjaliselt tõele wastab, ja kolmandaks on tarwis osata iga üksikut ainet, iga dokumenti, iga mälestust kirjeldata waja ajajärgu waimu kohaselt hinnata, igale sõnale tõeste seda mõistet sisse panna, mis tal oli, kui ta üteldi wõi kirjutati. Ja wiimaks ei tohi muidugi puududa ajalookirjutajal enesel kindel waatekoht ja waatlemisewiis.

Juba sellest näeb, et ajaloo kirjutamine äärmiselt ettewaatust nõudew töö on, ja sellepärast sihukesed katsed, kus sihilikult mõnda ajajärku „walgustama“ asutakse, ainult ajaloolist rämpsu woiwad anda. Teiseks ei saa ialgi õiget ajaloolist pilti, kui mõnda kaugema wõi lähema läinud aja järku kirjutamise silmapilgu waadete ja arusaamise mõõdupuuga mõõdetakse; siis tuleb harilikult see wälja, mida näeme misjonääride kirjutustes „metsikupaganarahwa“ üle. Seal mõõdetakse kõike käesolewa aja ristiusu tollipulgaga, ja muidugi tuleb lõllus wälja.

Wõtame näituseks 1905. a. ajakirjanduse Eestis. Wiimase aastakümne mõõdupuu järele oli see algusest lõpuni üks üpris hale ja armas asi. Sest kusagil ei ole märki, kuidas tsensor teda silus ja lakkus. Alles siis, kui näituseks

teame, kuidas Speek Tartus sunnitud oli tsensorile altkäemaksu maksuma ja ise aitas tal tõlkeid teha — teatud wäänamisega muidugi — kui läbilastud kirjatükkide pärast kaebtus kaebtuse peale tsensorile kaela sadas — alles siis saame aru, missugust waewa maksis ajakirjandusel, et mingisugustgi terawamat mõtet läbi wiia. Tallinnas, kus nende ridade kirjutajal sel alal otsekohe tihtigi tsensoriga kokkupuutumist tuli, oli seisukord otse lootuseta — Truusmann oli tsaari- ja bürokraatiawalitsuse ustawam õuekoer, kes maksumõtmisest hoolimata rahulolematuse haisugi ligidale ei lasknud.

Seda olukorda peab ajalooliselt tundma, et õieti otsustada. Ja selles olukorras peab oskama õieti aru saada sellest hingeelust, mis oli wälja arenenud ja mis määras tegewuse laadi ja abinõud.

Mida rohkem ajalookirjutajal wastawa ajajärgu kohta õiget, järelekatsetud materjali käepärast, seda kergem muidugi on tal ühte kui teist nõuet ajajärgu õigeks walgustamiseks täita. Meie töölisteliikumise õnnetuseks ei ole meil seda materjaligi siiamaani käes olnud. Kirjalikke dokumente on meil, kahjuks, äärmiselt wähe alal: esiteks ei hinnatud omal ajal nende wäärtust; teiseks on tulnud neid häwitada igasuguste sissekukkumiste jne puhul, ja kolmandaks on neid paljugi kaduma läinud tegelaste eneste kadumisega wõi ühest paigast teise liikumisega, kuna meil mingisugust alalhoidmise keskk kohta ei olnud.

Kõige selle järele tuleb meil liikumise pildi loomiseks selle üksikasju suurel osal mälestuse järele kokku koguma hakata. Kuid teatawaste ei ole

midagi petlikumat kui mälestus, pealegi aastakümnete eest sündinud nähtuste kohta ja pärast seesuguseid läbielamisi, nagu neid meile viimane aastakümme toonud. Siin on veel kahekordset ettevaatust vaja, et mitte eksitusesse sattuda.

Eestimaa Kommun. Partei ajalookomisjon on sellepärast mälestusematerjali kogumisel algusest peale tarvitama hakanud kollektiivset tööd, kus teatud ajajärgu tegelased vastamisi ja üheskoos üksteise mälestusi täiendavad ja kontrollivad. Komisjon on juba mõnda aega töötanud ja mõnesgi harus, mõnegi organisatsiooni ja ajajärgu kohta teatud hulga materjali kogunud. Kaugeltgi mitte kõik, kes oleksid võinud andmeid tuua, ühte või teist ajajärku aidata walgustada, ei ole saanud või tahtnud komisjoni tööst osa võtta. Kuid ajalugu nõuab igakülgset walgustamist. Sellepärast tahab komisjon saadud materjali järkjärgult laiematele hulkadele kättesaadavaks teha, et ajalookirjutaja tarwis, edaspidiseks, seda weelgi täiendada ja parandada.

Nende ajaloomaterjalide awaldamise otstarbe ei ole seega mitte walmis aja-

lugu anda, waid eestkätt kõiki minevikus Eesti töölisteliikumisest osawõtjaid üles kutsuda, et igaüks omast kohast kaasa aitaks materjalisi täiendada ja eksitusi parandada. Teiseks peawad need materjalid meie noortele seltsilistele, kellel möödnud wõitluse kohta tihti igasugune ülewaade puudub, vähemalt mõndagi materjali andma, mida ära kasutades iga teadusehimuline õppi ja edasi võib tungida. Ja kolmandaks peaks esialgnegi materjalide awaldamine, olgugi need weel puudulikud ja katkelised, õpihimulisi noori (ja wanugi) kihutama selle siia maani nii wähe tuntud ala uurimisele ja õppimisele. Mida enam käsi ja päid siingi tööle astub, seda kiiremalt ja parema tagajärjega võib töö edeneda.

Ajalookomisjon loodab, et need soowid mitte ainult soowiks ei jää. Aeg on iga alalhoidunud mälestusesädet kokku koguda, enne kui need ühes mälestuse kandjaga kustuwad.

Aeg on tõsiselt astuda Eesti töölisteliikumise ajaloo kokkuseadmisele ja selleks kaasa tõmmata kõiki ja igaühete, kes siin suudab midagi lisaks anda ja kaasa aidata.

H. P.

Töolisteliikumine Narwas aastatel 1895–1906.

SISSEJUHATUS.

Käesolew kokkuwõte on kollektiivne töö: andmed, mis kokkuwõtte aluseks on, pandi kirja EKP ajalookomisjoni poolt selleks Leningradis 1925. aasta lõpul ja 1926. a. algul kokkukutsutud selleaegsete töolisteliikumise tegelaste koosolekutel.

Arusaadaw, et sel tööl palju puudusi leidub. Kuigi temast osa wõtsid peasjalikult töolisteliikumise aktiivsed tegelased, keda nende tegewuse pärast sel ehk teisel wiisil Narwast sunniti lahkuma, on meie andmed siiski enamalt jaolt katkendlised. See on arusaadaw: üksigi

aktiivne tegelane ega üksigi tegelaste rühm ei wõtnud osa terwest liikumisest, mis oli sügawalt hulgaline. Täieliku pildi rewolutsioonilisest liikumisest Narwas kui ka mujal Eestis saame alles siis, kui punases Eestis kokku kutsume kõik praegu seal weel järele jäänud 1895—1906. aastate töolisteliikumise tegelased.

Seni on aga meie kohus kildkillult koguda ja täiendada neid teateid, mis meile siin rewolutsioonilise Nõukogude Liidu pinnal kättesaadawad.

I. Sotsiaaldemokraatline partei.

Küsimise peale: millal tekkisid Narwas esimised s.-d. partei algringid, „rakukesed“, ei ole tänini lõpulikku wastust olemas. Kahtlemata pidi Narwas, kui ühes suuremas tööstuslinnades Eestis, warakult walmima pind s.-d. õpetuse wastuwõtmiseks. Teiseks annab Narwa geograafiline seisukoht (Wenemaa suurema ja rewolutsioonilisema tööstuse keskkoha — punase Peterburi lähedus) rohkeste wõimalusi sidemete loomiseks Wenemaa parteiliste keskkohaadega ja nende keskkohaadega algatusel.

1895. aastal, nõnda jutustawad meie andmed, tekkis Narwas sotsialistiline grupe, mille juhatajateks olid juba ennemalt töolisteliikumisest osawõtnud ärksamad töölised. Selle grupe täpset ideoloogilist ilmet pole meil seni wõimalik olnud selgitada. Gruppel olid sidemed Peterburiga, wõib olla ka Moskwaga, kust grupe rewolutsioonilist keelatud kirjandust sai, mida Narwa töölised hulgas laiali laotati. Grupe koosolekuid peeti suwel linna lähedal metsades, kus arutati nii teoorialisi kui ka päewaküsimusi, talwel aga linna wõerastemajades, kus grupe liikmetel poolehoidjad olid.

Grupe liikmeteks olid Narwas asuwate Kreenholmi, lina- ja kalewi-wabrikute töölised, kellest teada on: töölised sm. Gogol, Iwan Matwei p., sm. Wassili Filippow,¹ kalewiwabriku tööline, Gustaw Blaassen, Gawriil Konstantinowitsh Derjugin, Mihail Andrejewitsh Sokolow ja haritlased: Dawõdow — üliõpilane ja Jewgeni Kosintsoow — sandarmipolkowniku poeg. Töölise organisatoriks oli Sokolow, haritlastel Dawõdow.

Teiste teadete järele kuulusid sellesse grupesse weel kalewiwabriku töölised: Feodor Iwanowitsh Iwanow, keda töölised hulgas „Skobaks“ hüüti ja Kreenholmi töölised: Semjon Seldjajew ja Lebedew, kes mõlemad kalewi- ja linawabriku töölise grupe juhatajateks olid, kangur Balalaikin, kirjutaja Katajew, Anton Lapshin ja Iwan „Piiterski“; wiimast kahtlustati 1917. a. prowokatsioonis, aga see ei tõendunud.

1897. a. algasid grupes kinniwõtmised. Esimisena wõeti kinni Dawõ-

¹ Oigem Filipp Wassiljew, waata alamal politseidepartemangu teated.

dow, kelle edaspidine saatus teadmata. Dawõdowi kinniwõtmisest ja sellest, et ka teiste seltsiliste juures läbiotsimisi wõib tulla, teatas gruppe liikmetele Kosintsov, mille tõttu neil wõimalik oli endid „puhastada“. Kui päewa kolm hiljem teised gruppe liikmed wangistati, ei leitud nende juurest enam midagi kahtlast. Nad lasti küll lahti, aga tööle neid enam kusagile ei wõetud; nähtawaste ei sattunud nad mitte ainult sandarmite, waid ka wabrikantide mustadesse nimekirjadesse. Grupe lagunes ära.

Hilisemad grupped.

Meil pole seni teateid selle üle, et peale ülemal ettetoodud sissekukkumise organiseeritud sotsialistilised ja sotsiaaldemokraatilised organisatsioonid Narwas kuni 1904. aastani oleksid uueste tekkinud.

1904. a., nõnda jutustab sm. Karl Oraw, wiis mind üks sm. ühel suwisel pühapäewal Paemurru metsa, kus umbes 10 in. koos oli; peale teiste olid seal: Amaalie Kreisberg, tema ema, lida Pääsukene ja üliõpilane Jānes; wiimane oli gruppe organisaator. See grupe oli sotsiaaldemokraatiline. Jānes luges mingisugust õhukesel paberil trükitud ajakirja. Peale selle arutati edaspidist tegewust. Jānes oli peale selle korra weel ühel koosolekul, siis sõitis ta ära Peterburisse ülikooli, meie ringiga sidet edasi pidades. Terwe suwe käisime meie igal pühapäewal koos, hea ilmaga metsas, wihmase ilmaga korterites. Neil koosolekutel loeti ja arutati siis läbiloetud kirjandust, mis suuremalt jaolt wäljamaalt saadeti. Nõnda kestis asi kuni 1905. a. kewadeni. Kuni 1905. aasta 9. jaanuari sündmusteni oli meil kõwa konspiratsioon, siis aga saime awaramad töötamisewõimalused. Meie ringi hakkas uusi seltsilisi juure tulema. Umbes 15. aprillil oli meil 1. koosolek sel kewadel wäljas Kulgu metsas, kuhu juba umbes 33 inimest kokku tuli:

1905. a. suwel kestsid kooskõimised edasi, kuni augustikuus Narwa sõitis sm. Otto Lind, wist sm. Jānese juhata tud; ameti poolest oli ta treial; ta oli

täieste wäljaarenenud marksist. Lind tegi gruppes tööd kuni oktoobrikuuni. Pisut enne oktoobri-suurstreiki sõitis sm. Lind Peterburisse, selle tõttu juhtusgi, et meil suurstreigi ajal puudus iga-sugune juhatus ja ühendus. 17. oktoobri manifesti saime meie kätte hobusepostiga. Seda kätte saades kutsus gruppe juhataja, paemurrutõeline, kes Juhkendalis elas, kalda ääres wäikeses majakeses, Lintropi maja kõrwal, meid oma korterisse koosolekule. Seal otsustasime proowi teha, kuipalju see manifest tõelises elus maksab. Selleks tulime järgmisel päewal Peetri alewi platsile kokku, kus sm. kiwitõeline manifesti ette luges. (Waata edasi hulgalise liikumise kirjelduses.)

Streigi ajal tuli Robert [?] Lind Peterburist tagasi. Selleks ajaks oli Narwas Waasi ja Põderi poolt (sellest allpool) juba organiseeritud Eesti sotsiaaldemokraatlise föderalistlise partei osakond, mis awalikult töötas ja missuguse organisatsiooni kätte selle tõttu läksgi jame ots selleaegsete sündmuste juhtimises.

Nagu andmetest näha, liitus see grupe edaspidi W.S.-D.T.-P. Narwa osakonnaga (mille asutamistest jutt allamal). Millal ja kuidas see sündis, selle kohta puuduwad teated täieste.

Kui neid teateid täpisealseteks luge da, siis oli see grupe üks esimestest W.S.-D.T.-P. algringikestest Narwas.

Peale selle gruppe oli aga Narwas teisigi gruppesid olemas, mis töötasid seal enne 1905. aastat ja enne selle aasta oktoobri suursündmusi. Wõimalik, et osa neist sm. Orawa poolt ülesantud organisatsiooni kuulusid. Seni leitud nende grupete osalised seltsilised ei tea midagi sellest, et need grupped kuhugi organisatsiooni oleks kuulunud. Arwatawaste ei teadnud sellest kõik grupe liikmed konspiratsiooni pärast. Need grupped käisid koos samuti: suwel met-sas, talwel korterites, arutasid tööliste-liikumisesse puutu waid küsimusi, lugesid wäljastpoolt saadud rewolutsioonilist kirjandust. Nende grupete koosseis oli enam-wähem kindel: sinna kuulusid enāmiste smd, kes ühteteist hästi tund-

sid; ei puudunud ka selle ajale wastaw konspiratsioon.

Sarnastest grupetest on teada:

1) Rudolf Kolli grupe linawabrikus, kuhu kuulusid weel Loorbergid (nende hulgas Katariina Loorberg); wõimalik, et see esimese grupe osa oli.

Grupes olla käinud kõnemehed wäljastpoolt Narwa.

2) Grupe, milles käis mõne korra sm. Karl Ellek ja kuhu kuulus Rostfeldt, pärastine walge Eesti minister. Ellek tõi sinna mõne eksempl. ajakirja „Искра“, mida Peterburist wenna käest sai. Koos käidi 1905. a. suwel.

3) Klopkowski (Paemuru uulitsal elawa Sinowjewi malmiwabriku töölise) grupes olid peajasjalikult wenelased; sel side Peterburiga.

4) Jaan Lomp, Liisa Särka ja t. laotasid 1904. a. juulis linawabrikus lendlehti laiali, mis wäljastpoolt Narwa saadud ja sõja wastu juhitud olid.

5) Sm. Intsowi ümber, kes elas Peetri alewis, Olgina uul. nr 56, ja kel olid mõned pörandaalused wäljaanded, mida ta teistele seltsilistele lugeda andis, tekkis wäike grupeke, kuhu muude hulgas kuulus ka keegi sõjawaelane 97. Petshora polgust, rahwuse poolest juut. Korra tuli Intsowi juure sm., kes wäljast oli sõitnud ja s.-d. partei osakonna asutamise wadjadusest rääkis.

6) Sm. Anna Karu teadete järele olnud weel ring, mis koos käis Narwa raudtee silla otsas asuwas kalameeste majas, kus üsna julge olnud koos käia sellepärast, et silla juures wahis olew soldatist sillawaht ukse ees, püss seljas, jalutas. Sellepärast ei wõinud kellelgi wõimumeestest kahtlust tõusta kalameeste majas käijate kohta. Sellesse gruppesse kuulus weel sm. Karl A., kes rändawa raamatukaupmehena müüdawate raamatute wahel ka rewolutsioonilist kirjandust laiali laotas.

7) 1905. a. sügisel, enne oktoobrisündmusi, tuli raudteelaste juure üks Wene sm. üliõpilane. Raudteelased käisid tema kutsel koos, inimest 20—30,

J.¹ teemajas Juhkendalis. Koos käisid: Aleksander Moosel, Johannes S., Alfred K., Aleksander U., pottsepp K., Karl Ellek, R. A., Joh. Thomson. Peale J. teemaja tarwitati ka teisi korterisi: Peetri platsi ääre teemaja wõi õllepoodi ja lukusepa F. korterit Iiwani pool. Pandi toime korjandusi kirjanduse ja kinniistujate heaks, laialilaotataw kirjandus oli sotsiaaldemokraatline.

Arutati peajasjalikult raudteelasi huwitawaid majanduslisi ja raudteelaste streigi küsimusi. Peale ülemalnimetatud üliõpilase käisid ringis weel teisedgi mehed Peterburist, kelle nimesid kooskäijad ei teadnud. Ka kooskäijad ei lubanud oma nimesid kirja panna, nagu seda üks sissesõitjatest oli tahtnud teha. Kui kaua see ring tegutses, selle ületäpseid teateid ei ole.

Nende ringide tegewus läks elawamaks peale 9. jaanuari sündmusi 1905. a. Mõned töölised saiwad postiteel kinnistes kuwäärides wäljamaal ilmuwat ajakirja „Edu“, mida käest kätte lugemiseks edasi anti.

1905. a. sügisel asutatud partei organisatsioonidest on meil järgmist teada.

Eesti s.-d. föderalistlise tööliste-partei osakond.

1905. a. oktoobris enne suurstreiki, tuli Tallinnast Narwa kõnekoosolekule Karl Ast (nüüd tuntud sotsiaaläraandja). Ta kogus siinsetest inimestest nõupidamise kokku, kus otsustati parteiosakonda asutada. Esimine nõupidamine oli apteeker Waasi korteris, kus koos olid: töölised Peeter Mugu, Aleksander Terras, Karl Peilbaum, haritlased ja kodanlased Karl Ast, Waas, Reinhold Pöder, Lemming ja Juhkental. Seekord räägiti ainult pealiskaudselt s.-d. partei osakonna asutamisest. Asutamisekoosolek peeti hiljem, kus koos olid ja kujundasid parteikomitee: apteeker Waas, raamatukaupmees Reinhold Pöder, tööline Karl Peilbaum (warjunimi Löwi), Peeter

¹ Mõnesugustel põhjustel meie ei siin ega edaspidi ei awalda kõigi asjaosaliste nimesid. Selleks pole weel paras aeg.

Mugu, Juljus Waarmann (warjunimi „Mats“), Aleksander Teras ja kiwiraiuja Mihkel (warjunimi „Läks“). Esimeheks pandi Waas, kassapidajaks Pöder. Otsustati liikmete wastuwõtmist korraldada tarwitajateühisuse „Tulu“ poes Juhkendalis, mis selleks wäga sünnis koht oli; wastuwõtmise kohused pandi „Tulu“ ärijuhi Rudolf Kilgase peale. Komitee pidas igal nädalal 1—2 koosolekut, arutati peajasjalikult majanduslisi küsimusi. Korraldati „Wõitlejas“ ja ka mujal awalikka kõnekoosolekuid, kus muude hulgas kõnelemas käisid: professor Reussner Peterburist, kahel koosolekul Jaan Sibul, Karl Ast Tallinnast, Mihkel Posti, keda Aleksander Smirnow Peterburist kutsus, ja teised. Nendest koosolekutest wõib nimetada järgmisi: Peetri platsil olewal koosolekul astus peale Wene sm. muude hulgas üles Reinhold Pöder, kes teatas, et Jaan Sibul lähematel päewadel „Wõitlejas“ üles astub. Kreenholmi „kellawarawas“ kõneles Karl Ast, „Wõitlejas“ Peeter Speek. Warsti tuli Narwa Jaan Sibul, keda Waas komitee liikmetele esitas kui Ameerikast (?) tulnud „Edu“ toimetajat ja head kirjatoimetajat. Komitee otsustas teda 35 rbl eest kuus ametisse palgata. Sibulal olid kõikisugu kentsakad plaanid, ta oli üleüldse kehkenpüks. Ta pani kas nalja ehk tööga ette sm. Peilbaumi kindrali mundrisse panna, kes siis pidi soldatite juure kasarmusse minema ja teatama, et keiser kukutatud on ja soldatid kasarmust wälja tooma.

Warsti peale Sibula Narwa tulemist peeti „Tulu“ poes koosolek, mille korraldajaks Sibul oli. Seal olid koos: Rudolf Koil, Eduard Aaron, Joh. K., Karl Kiimann, Jakob Aamann, Johannes ja Albert Lippod, Johannes Kala, Andres Haas, Anton Seilus, Kustaw Katago, Albert Maurer, Ruben Lehtse, Anton Lehter, Maria Lasberg ja teised.

Koosoleku ülesandeks oli Narwa, Jõhwi ja Rakwere wõitlussalkade asutamine, nendele laskeriistade, pommide ja muude sõjariistade muretsemine. Wõitlussalkadesse kirjutasiid sealsamas inimest 30. Salkade juhatajateks mää-

rati: Narwas Sibul, Jõhwis Jüri Tamm. Nende salkade tegewusest toome teated edespidi.

Partei tegi korraldusi Kreenholmis oktoobristreigi ajal tööliste peale laskmisel haawatud ja haawadesse surnud seltsimehe matuseks, mis suurepäraliseks meealawalduseks muutus. Koguti raha, osteti punaseid lippusi, korraldati surnukeha waatamaskäimist wabriku kabelis Schuwaalow kasarmu lähedal, kutsuti muusikakoor ja käidi politseis matuste rongikäiguks luba küsimas. Politseimeister olla küll kahelnud, aga lõpuks ikkagi luba annud. Ei saadud veel usulistest eelarwamistest lahti: rongi ees käis papp. Haul, Iiwani poole surnuaial, astusid kõnelejatena, üles Reinhold Pöder, Waas, Aleksander Smirnow, Mägi ja keegi gümnaasiumi õpilane. Selles asjas tuli kokkupõrkamine gümnaasiumi direktoriga, kes neid õpilasi, kes matuste rongikäigust osa wõtsid, koolist wälja heitis. Komitee korraldas sel puhul tööliste rongikäigu gümnaasiumi juure, mille tagajärjel õpilased tagasi wõeti.

Side oli komiteel peajasjalikult Kreenholmi töölistega; hiljem loodi side ka lina- ja kalewiwabriku töölistega lina- wabriku tööliste wanema Aleksander Smirnowi läbi, kes siit peale komitee liikmeks sai. Smirnow tuli komiteesse juure siis, kui Waasil ja Pöderil hääli waja oli Wiiburisse saadikute saatmiseks

Konwerentsile saadeti Maria Mugu (Peeter Mugu naine) ja Jaan Sibul. Nad said ülesande: tuua konwerentsilt tagasitullles sõjariistu, milleks neile üle saja rubla raha kaasa anti. See raha jäi aga Jaan Sibula kätte, kes peale selle Narwas ainult ühe korra sees käis, olles juba põgenemas; sõjariistu ta ei toonud.

Oktoobripäewadel põgenes Narwast August Pöder, Reinhold Pöderi wend, keda selles süüdistati, et ta oma wenna trükikojas lubata rewolutsioonilist laulu- lehte trükkis, mida matusel laiali laotati.

Eesti s.-d. föderalistlise partei osakonna tegewusest pole midagi rohkem ütelda. Et töölisel hulgal parteisse

astusid, mille eesotsas sarnased „rahwa-mehed“ nagu Sibul, Waas ja Pöder seisid, selle üle pole palju imestada, kui silmas pidada seda loomusunnilist organiseerimise vajadust, mis ennast eel-pool nimetatud tööliste ringide korraldamises ilmutas. Igatahes astus „Waasi parteisse“, nagu seda organisatsiooni Narwas üldiselt nimetati, mõni sada töölist.

Osa töölisi ja töölisteriikumise tegelasi ei usaldanud küll Waasi ega Pöderit, seda vähem veel kehkenpüksi Sibulat. Näituseks andis raudteetöeline Karl Ellek üliõpilasele, s.-d. Moissejewile, kes nowembrikuus raudteelaste asjus Narwas käis, tema küsimuse peale wastuse, et Waasi ja kompaniid parteilasteks lugeda ei tule.

Peale „Tulu“ ärijuhi oli parteil muidgi liikmemaksu wastuwõtmise kohte, näit. wõeti linnas, Suures uul. Grünthali kaupluses liikmemaksu wastu ja anti wälja liikmekaartisi. Uue aasta ümber wangistati Waas ja Pöder. Partei lagunes peale selle iseenesest, et aset anda s.-d. töölisteriikutele, mille algring sel ajal Narwas juba olemas oli.

W. s.-d. t.-p. osakonna asutamine Narwas.

Tihtipeale rääkisid aktiivsemad Narwa töölisteriikumise tegelased vajaduse üle Narwa asutada W. s.-d. t.-p. osakonda. Ühest sarnasest mõtetewahetusest nowembris 1905. a. jutustab temast osawõtja:

„Olime Rosaalie Säki juures koos: üliõpilane Alwiine Säck, Karl Ellek, Rostfeldt, ja arutasime, et tarwis on Narwas s.-d. organisatsioon asutada, aga et me end selles asjas nõrgaks pidasime, jäi küsimus lahtiseks.“

Nowembris 1905. a. oli „Wõtēja“ ruumides harilik „Waasi meeste“ koosolek. Sinna oli ilmunud ka sm. Kõrwe, saadetud Tallinna komitee poolt. „Waasi meeste“ korraldajate peas oli kõik segi“, jutustab koosolekust osawõtja. Sm. Kõrwe küsimused, mida ta koosoleku korraldajatele ette pani, kutsusid koos-

olejate hulgas, kes „Waasi meestele“ meeldisid, protestisi wälja, mis läksid kuni „rusikate näitamiseni ja toorus-teni“ sm. Kõrwe wasta. Koosolek lõppes. Sm. Kõrwe poole pöörasid mõned enam arenenud smd, et waieluse all olewate küsimuste üle selgust saada. Ühes nendega pidas Kõrwe sealsamas teises toas koosoleku, millest osa wõtsid: Kõrwe, Alwiine Säck, Anton Reismann (sel ajal sepapoiss, hiljem kontori käskjalg), Aliine Mõttus — Kreenholmi tööline ja kaks Wene sm., kellest teine, keskealine, tegewusest warsti eemale jäi. See koosolek otsustas enesest kujundada algajate gruppe, kes asub W. s.-d. t.-p. Narwa osakonna korraldamisele. Organisaatoriks määrati Kõrwe, sl. Mõttus sai ülesande Kreenholmi tööliste hulgas organiseerimistööle asuda. Juba järgmisel päewal laotab sm. Kõrwe oma gruppe liikmete kaudu lendlehti laiali. Alwiine Mõttus pani samal „Wõtēja“ koosolekul tähele noort töölist sm. Robert Sihwerit, Kreenholmist, Joala wabrikust. Ta tegi temale ettepaneku komiteele Joala wabriku töölisteriga sidet luua. Sihwer wõttis ettepaneku wastu, oli wäga huwitatud parteidööst. Ta kutsus omalt poolt ühelmeel gruppe asutaja A. Reismanniga lendlehtede laialilaotajateks jne smd Mihkel Aaroni, Johan Tortenthali ja Mart Waga, kes aga mõne kuu pärast parteist lahkusid ja puhastwerd eduerakondlasteks said. Algatajate grupe töötas algul wäga ettewaatlikult. Uusi liikmeid veel wastu ei wõetud. Arutati, näituseks, küsimust, kas tuntud Kreenholmi tööliste-wanemat Amaalie Kreisbergi kohe wastu wõtta ehk mitte. Peategewus seisis lendlehtede laialilaotamises, mida wäljastpoolt sisse toodi. Lendlehti laotati sel ajal wäga palju laiali, wabrikud oliwad tihti nendega üle külwatud. Niisugusest lendlehtede laialilaotamisest 22. jaan. 1906. a. on teated, et neid kõigis Kreenholmi wabrikute osades ühtaegu wara hommikul laiali külitati. Lendlehtede laialilaotamisest sm. Sihweri poolt Joala wabrikus teatati wabriku walitsusele truude kontori tööliste poolt, mille peale kohaline pristaw linnawahi läbi sm. Sihweri

politseisse wedas, kust teda aga warsti lahti lasti.

Uue-aasta ümber wõeti kinni sm. Kõrwe ühes oma abikaasa Anna Iwanownaga (lähemad teated tema üle leiame tsaariwalitsuse andmetes).

Kohe peale sm. Kõrwe wangistamist sõitis Narwa sm. Woldemar Sauemägi (warjunimi „Roos“) ühes Hans Würstiga. Nad ilmusid Tallinna komitee käsul sl. Aliine Mõttuse juure, kus neil ilmumise koht („ЯВКА“) oli. Würst wõeti warsti peale Narwa jõudmist kinni, kuna Sauemäel korda läks ära joosta. Sauemäe tulekuks olid juba Kreenholmis ja linawabrikus ringid loodud. Linawabrikus töötas ring Rudolf Kolli juhatusel, kes selleks ajaks parteisse oli astunud, Kreenholmis kuulusid ringi Kreenholmi töölised peajasjalikult algatajate ringi liikmetest. Ringides tutwuneti partei programmiga, tööliste seisukorra ja wõitlusega. Uute seltsiliste juuretoomist takistas, peale ettewaatuse, suureste ka see, et sel ajal terwel maal juba karistussalgad töötasid ja „Waasi partei“ tegewamad liikmed trellide taga istusid. Õigusega kardeti, et „Waasi partei“ nimekirja (konspiratsiooni puudusel selles organisatsioonis) politseisse on sattunud. Aramad teadsid sedagi, et Petshora polgu kasarmus, n. n. „Polgu hoowis“, mitmed head koormad witsu juba walmis olla toodud.

Sauemägi sai ainult nädalapäewad Narwas elada, siis pidi ta lahkuma, sest et tema järel walwati ja tema Narwas olemine organisatsioonile täielist sissekukkumise hädaohtu kaela wõis tuua.

Komitee koosolekuid peeti sel ajajärgul enamiste s. Aliine Mõttuse korteris Piiri uul. Kiwistikumajas nr 111 ja weel kellegi rätsepa S. juures.

Sel ajal oli Narwa seltsilistel põrandaalune „trükikoda“ Peetri alewis Iwan Feodorowi ja Dmitri Danilowi korteris, kus lendlehti trükiti schapirograhwi wõi hektograhwil peal. See trükikoda oli naisüliõpilaste juhatusel all, kes seal läheduses elasid ja ühenduses olid. (Need naisüliõpilased olid tsaari walitsuse arhiwi andmete järele Maria Iw. Bekina ja Korsunskaja.) Mõttuse korteris Piiri

uul. wõeti jaanuarikuus Feodorow kinni. Ta ei tulnud koju tagasi, waid tuli wäikene tüdrukukene ja teatas Danilowile, et Iwan Fedorow kinni wõeti. See tüdrukukene oli Eliisabet Mõttus. Danilow asus kohe korteri puhastamisele. Aprillikuus jooksis Iwan Fedorow Peterburi wangimajast ära ja ilmus Narwa. Nikolai Borowkõw teatas tema tulekust Danilowile, kes teda naisüliõpilase Korsunskaja juure ära peitis. Wiimane elas nahwatladu lähedal, raudtee ääres. Lihawõtte 1. pühal oli Danilow Dolgoje-Niiwa külas tuttawa Arhip Bondarewi juures; sinna tuli pristaw Tamulewitsh kahe sandarmiga, kes Danilowi läbi peksid ja kinni wiisid. Teda usutleti, et ta ütleks, kuhu Iwan Feodorow sai. Külawanem Sapogow oli tunnistanud, et Danilow tema juurest peale selle põgenemise Iwan Feodorowi riided ära wiis. Danilow lasti peagi lahti.

Weebruarikuus oli korraldatud schapirograhwil wõi hektograhwil lendlehtede trükkimine sm. Lauri juures Peetri alewis. See „trükikoda“ töötas weel maikuus. Seal trükiti 1. mai lendlehte. Trükikoja juhataja oli Steinmann, keda isa ähwardas politsei kätte anda ja kes sellepärast sunnitud oli, sugulastelt raha laenuks wõttes, Ameerikasse põgenema. Sel puhul jäi trükikoda seisma, kuna teist trükitöölist polnud, kui ka sellepärast, et seal tehtawad lendlehed wiletsawõitu olid ja neid otsustati edaspidi suuremal arwul Peterburist uuua. Lendlehtede ärawiijad olid: Jaan Laur, Jaan Tamm, Olm, Steinmann ja K. B. Weebruari keskel tuli Peterburist Narwa sm. Friedrich Leberecht (warjunimega „Mänd“) ühes s. Emiilie Loorbergiga, saadetud sinna Peterburist, kus ta Wassiili saarel ühe naiseltsilise poolt Grigori Glubokowi (kooliõpetaja) juure Narwa Westerwalli uul. ilmumisekohale sai. Ta wõttis sl. Loorbergi omale Peterburist teejuhina kaasa, kuna Leberecht sootuks Narwa ei tunnud. Narwa jõudes kuulis „Mänd“ Glubokowi käest, et see midagi ei saawat selleks teha, et tööliste hulgas sidemeid leida. See iseloomustab Glubokowi, kui Narwa tööliste tuntud karjeristi, kes 1911—1912.

aastal Narwas sopalehe väljaandmise ni langes ja Narwast kodanlaste rahaga kadus, mis ta neilt lehe väljaandmiseks välja mangus. Leberechtile oli Sauemäe poolt juhatus antud sl. Mõttusega läbikäimisesse astuda. Ta astusgi selle sideme kaudu Narwas parteiorganisatorina tegewusesse. Tema tulekuga läks tegewus elawamaks. Asutati ringisi. Esimine ring, kuhu Aliine Mõttus Leberechti wiis, oli juhkendalis, Aleksandri kiriku lähedal; koos oli inimest 8, nende hulgas s. Olga Wahmann. Teine ring käis koos juhkendalis sm. Orawa korteris, kus käisid peaaesjalikult noored, nende hulgas Oraw ja Willem Simson. Ringides walmistati propagandistisi ette, kes warsti wõisid iseseiswalt ringisi juhatada. Kewadel wiidi ringide koosolekud wabasse loodusesse.

Aprillikuul tuli Peterburist Narwa, wist partei käsul, sm. Robert Astrem ja Johannes Lipp, keda seal töölisteliku misest osawõtmise eest töölt lahti oli lastud.

Leberechti Narwast ärasõiduks (aprilli lõpus wõi mai algul) töötas ringides sm. Aleksander Niilmanni teadete järele, kes aprilli 22. wõi 23. Tallinna komitee korraldusel Narwa sõitis ja 6. mail tagasi läks, juba 200 inimese ümber (180 wõi 218). Kreenholmis töötas 13 (Sihweri arwamisel 8) ringi, umbes 100 (Leberechti arwates 40—50) inimest. Liñawabrikus oli 2, kalewiwabrikus 2, raudtee-depoo 1 ring, wiimasēs oli 8—10 inimest. Wiimane ring loodi enne 1. maid, parajaste wangist lahti saanud sm. Karl Elleki abil, kel sidemed olid linnakomiteega. Ringides olid peale muude: lukusepad Jegor A., F. ja K. ja pottsepp K.; kes linnakomiteesse saatsid Karl Elleki.

Teateid on olemas järgmiste ringide üle: a) ring Kreenholmis, mis Diklopi juhatusel töötas, koos käies Gustaw Blumfeldti juures, „Mustasaja“ (poolmeistrite) majas ja ka Kreenholmi wabriku 3. kasarmus, 8. ehk 9. köögis, millest osa wõtsid: Aleksander Iwanow („Baran“), Wassiili Titow, Mihail Danilow, Johannes Schnell, Gustaw Blumfeldt, Aleksander Mihailow ja E. K.

Kreenholmist. Selles ringis arutati 1905. aasta rewolutsiooni ja duuma boikoti küsimust, arutati ka majanduslisi küsimusi ja Erfurdi programmi. Uus ring käis koos J. Lauri juures Peetri alewis, Konstantini uul., Steinmanni majas; koos käis inimest 10, nende hulgas Willem Holm ja Gustaw B. Ühest sel ajal asutatud ringist on meil järgmised teated: 1906. a. suwel asutas August Mahmastal, Jüri K., tema naine ja poeg, Nurm ja weel kaks seltsimeest ringi. Üks esimestest ringi koosolekust oli metsas, Kulgu jõe ääres (see koosolek on almal suwiste koosolekute hulgas kirjeldatud). Septembri algul tõi August Mahmastalile sm. Johannes Allikas, Kreenholmi ketraja abiline, esimest korda kiwitrüki-lendlehti, mida ta olla saanud sm. Linnu käest. Neis lendlehtedes arutati tsaariwalitsuse kukutamise wadjadust. Neid lendlehti andis Mahmastal Johannes Inkile edasi. Lendlehed leiti kaks päewa hiljem läbiotsimisel tema noatuppesse peidetult. Sama öö hommiku eel tuldi läbiotsimisega Mahmastali juure. Selle läbiotsimise juures jättis linnawaht nähtawaste meelega lendlehed piibiraamatu wahela, kuhu need olid pandud. Mahmastal wangistati mõni päew hiljem; üle kuulas pristawi kantseleis sandarmipolkownik. Mahmastali peksis selle juures pristaw Iwanow, esiotsa kättega, siis rewolwripäraga wastu nägu. Poolteise nädala pärast wabastati Mahmastal. Selles asjas saadeti välja Ink ja Johannes Allikas Olonetsi kubermangu. Allikas jooksis aga teel ära ja tuli salaja Narwa tagasi.

Teated jutustawad Jaan Rimmelgast, kes sunnitud oli ringide tegewusest osawõtmise pärast põranda alla minema. Ta isa elas s. Mõttuse naabruses. Jaan Rimmelgas tuli koju isa poole, kes teda aga tuppa luku täha pani ja mööda maja õuet ümber joostes karjus, et ta poja politsei kätte annab. Jaan Rimmelga päästsid siit parteiseltsimehed.

Selleks ajaks oli ka juba linnakomitee asutatud: G. Glubokow kassahoidjana, Rostfeldt, E. Diklopp, R. Astrem kirjatoimetajana, F. Leberecht — kõik juurekutsutud (koopteeritud) seltsilised.

Walitud olid: Aliine Mõttus, Robert Sihwer ja Al. Iwanow (warjunimi „Baran“) Kreenholmist, Karl Ellek raudteelt, Aleksander Smirnow linawabrikust. Wiimane wangistati aprillis.

Diklopp tuli Narwa, kutsutud õhtukursuste õpetajaks, mis organiseeritud olid Narwa heategeliste kodanlaste poolt töölistele, oma õe ja, nähtawaste, Glubokowi soowil partei korraldusel; nendel õhtukursustel grupeerisid töölisteliikumisest osawõtjad seltsilised.

Teiste teadete järele olid komitees sel ajal weel Oraw ja August Jastroff. Mais wõi juunis arwati komitee liikmeks sm. Lehter Sinowjewi malmiwabrikust.

Peale linnakomitee oli weel olemas wabrikukomitee Kreenholmis; mujal wabrikutes komiteede organiseerimiseni ei jõutud.

Tuli 1. mai, mil puhul Narwas rohkeste lendlehti laiali laotati. Peale lendlehtede lasti lahti tuwisid, kellel kaelas olid punased linnid. Palju laotati laiali ka lehti hüüdsõnaga: „Elagu 1. mai“, ilma mingi muu sisuta.

29. aprilli õhtul tuli komiteeliikme s. Orawa juure s. Amaalie Kreisbergi ema ja teatas, et Amaalie ära surnud, kuna teda wangis piinatud ja soldatite poolt wägistatud olla. Samal õhtul peeti Peetri alewis kella 10—11 ajal komitee koosolek. Otsustati matuseid korraldada ja rahakorjandust selleks toime panna, wõtta seni komitee summadest 200 rubla. Kreisbergi ema sõitis Jamburisse, ta tahtis tütre surnukeha raudteel ära tuua, aga seal ei wõetud surnukeha wastu. Sellepärast tuli tuua surnukeha hobusega.

Kreisbergi surma põhjuste üle Jamburi wangimajas liikusid mitmesugused kuulujutud. Grupe seltsilisi läks jala Jamburisse tema surnukeha järele. Teine suurem osa ootas ja ühines Jamburist tulewa matuserongiga Dubrowka küla juures. Seal ootas inimest 80—100 (teiste teadete järele kuni 300), osa ühines weel teel Narwa poole ja linna sees.

See oli just 1. mail.

Kuni Eestimaa kubermangu piirini, mis teatawaste linna ja Juhkendali alewi

wahel, matuse rongikäiku ei takistatud. Sealpool piiri tulid aga Lusina maja hooiwist, Suurel Juhkendali uulitsal, erilise jalawäe soldatid, nende eesotsas pristaw Iwanow, tungisid rongikäigu kallale ja peksid selle laiali. Kirsi surnukehaga wiidi õöseks Aleksandri kirikusse. Matused peeti teisel päewal, ligi lasti ainult omakseid, keda strassnikud kuni surnuaiani saatsid. Selle kallaletungimise ajal kandsid August Jastroff ja Paul Spitzberg pärga. Parajaste Waksali ja Kiriku uul nurgal tungisid neile soldatid kallale, tahtsid pärjalt linnid maha kiskuda. Rabelemise juures, kus Jastroff kallaletungijatele pärja kaela heitis, wõeti Jastroff kinni; teda peeti esiotse Kreenholmi wangimajas, sealt wiidi teda Tallinna ja saadeti Siberisse. Peale wälja saatmise tähtaja lõppu ilmus ta Narwa tagasi.

Sama komitee koosolek, kus matuste asja arutati, otsustas ka tingimata 1. mai pühitsemist läbi wiia, mis ühtlasi protestistreibigiks pidi olema Amaalie Kreisbergi tapmise puhul. Kahjuks ei läinud korda kohe hommikul streiki alata, sellepärast alati seda peale lounase waheaja. Umbes kella 1 ajal, kui töölised lõunalt wabrikusse tagasi hakkasid ilmuma, korraldasid noored smd Kreenholmi wanasse wabrikusse wiiva silla otsas ahelikku, töölisi miitingule kutsudes, mida sealsamas kohe alati. Warsti peale miitingu algust jõudis kohale rood soldatise ja pristaw oma wõmmidega. Kõnelejat (sm. Oraw) taheti kinni wõtta, see wihastas aga rahwahulga nii ära, et roodukomandör ja pristaw kinni wõeti ja neid Narwa jökke wisata ähwardati, kui nad mitte jalamaid sm. Orawat ei wabasta. Nõudmine täideti. Peale selle läksid töölised rongis linna walli peale, kus miitingut jätkati. Sellest miitingust wõtsid ka sõjawäelased osa, kuigi nad weel kaunis arad olid. Kõnelesid smd Niilmann, August Jastroff ja weel keegi kolmas.

See kõik sündis enne matuserongi Narwa jõudmist.

Walli peal peeti muudelgi kordadel rahwakoosolekuid. Ühel sarnasel koosolekul astus üles üliõpilane Kursin ja naisüliõpilane Spitzberg, nähtawaste peale wangist wabanemist (waata tsaariwalitsuse arhiwi teated).

Terwe 1906. a. suwe jooksul peeti linnast wäljas hulgalisi rahwakoosolekuid. Ühel sarnasel koosolekul Popowkas olid kinniwoetmised, kus kinni woeti Lepp (naisterahwas Kreenholmist), Eduard Diklopp, Marf Koil ja tema tütar Lilli. Kaks wiimast saadeti kaheks aastaks Siberisse asumisele. Kinni woeti sel korral ühtekokku 8 inimest, kellest osa wabastati.

Ühel sarnasel koosolekul, mis mõni wert linnast, n. n. „Pritska männikus“ peeti ja millest üle 100 inimese osa wöttis, tuli Soldina mõisa poolt kordnik, kellel aga töölised möega ja rewolwri käest ära wötsid ja teda ennast puu külge sidusid. Ettewaatusse pärast mindi laiali. Linna jõudes tuli trobikond jala- ja hobusewäge wastu, kes kiirel sammul koosoleku kohale ruttasid.

Teine sarnane koosolek oli Siewersi lauawabriku lähedal metsas, kus üles astusid Karl Ast ja sõja arstiteaduseakadeemia üliõpilane Jaanus.

Ühel sarnasel koosolekul Popowkas astus üles August Rei

Koosolekul, mis juunikuul Kulgul peeti, oli koos umbes 30 inimest; arutati streigiküsimust. Koosolekule oli politsei jälgile saanud, kohale kihutasid Kreenholmi pristaw Iwanow ühes urjadniku ja 4 soldatiga. Töölised laiali ei jooksnud, nad segasid endid pühapäewa publikumiga ära, keda mets ümberringi täis oli.

Nädalat kolm peale selle oli samast ringist inimest 12—15 koos. Et jälle mingit ootamatust ei tuleks, pandi kindlad wahid wälja. Seal astusid üles Martinson streigiküsimuses ja Nurm. Otsustati streiki alustada Peterburi töölistega üheskoos, kes sel ajal streigi ettewalmistamisel olid. Streik pidi Peterburis küll alanud olema, aga et seda Tallinnas ei alustatud, otsustati ka Narwas streiki mitte alustada.

Oli weel koosolek Kreenholmi turul, kus sel ajal A. Rei oli, aga kui politsei walwealune üles ei astunud.

Kulgu saarel peetud koosolekul astus usuküsimuses üles Eduard Sõrmus.

Nendel koosolekutel oli mõnigikentsakas juhtumine. Et politsei, sandarmid ja strashnikud pühapäiwiti mõõda metsi luusisid, tuli abinõusi leida, et nad koosolekuid ei segaks. Naisseltsiline M. jutustab, kuidas temale alatihti ülesandeks tehti pisut edwistada sarnaste korrakaitsetega, et neid eksiteele wiia.

Hulgaliste koosolekute tõttu rohelistes läks tegewus elawamaks, tõusis meeoleolu, mis wiis kuni 1906. a. suwe suurstreigini Kreenholmis. Öhtul enne selle streigi algust tegi linnakomitee otsuse mitte streikida, aga sellejuures ei woetud arwesse tööliste meeoleolu. Wabrikuwalitsuse ettepaneku asemel usaldusmehi walida, waliti linnakomitee ettepanekul streigikomitee. Streigikomitee seisis koos suuremalt jaolt linnakomitee liikmetest. Koosolekul, mida wabrikuwalitsus Kreenholmi wana wabriku õues korraldas, astus linnakomitee liige s. Aliine Mõttus edukalt üles. Otsustati edasi streikida. Selle järele ei wõinud Mõttus enam Narwa jääda; ta sõitis Tallinna ja asus illegaalsena parteitööle Anete Rosenbergi nime all. Koosoleku juhatajaks oli Robert Sihwer.

Maikus 1906. a. asutati partei liikmete gruppe poolt woitlussalk, mille juhatajaks oli sm. X. Liikmeteks olid muude hulgas Joh. Lippo ja Andres Haas. Woitlussalga tegewusest pole palju rääkida; saadi niikaugele, et walmistati ja proowiti pommisi, muretseti mõni browning, peeti laskeharjutusi. Ühe sarnase laskeharjutuse juures sai salgajuht ühe naisseltsilise ettewaatusmatuse pärast rewolwrikuuliga jalast haawata. Kui salgajuhil Narwast tuli põgeneda, andis ta gruppe asjaajamise s. Aliine Mõttusele, kes wastu wöttis: 2—3 rbl raha, mõne pommi, 8 browningit ja pommitegemise õpetuse käsikirja. Mõttus wiis wastawoetud waranduse warjule ühe naisseltsilise kor-

terisse, kes tema lähedal elas ja kelle aknad Mõttuse korterist näha olid. Ja mitte põhjuseta. Samal öösel signali-seeris ta sellele enne kokkuräägitud märgi abil, et tema juures läbiotsimine on. Warsti peale selle andis ta wasta-wõetud waranduse Karl Sinka kätte, kes peale „Pamjat Asowa“ mässu Tallinnast Narwa oli saadetud wõitlussalkasi korraldama sm. Kaptjuhi („Oskari“) juhatusel. Ühes temaga tuli Narwa Karl Ast. Ühel katsel Paemurru metsas pommiga õnnestas katse hästi. Puujuure ja paekiwi alla pandud pomm juuris puu ülesse ja päekiwist ei jäänud kildugi järele. Millal ja mis asjaolul wõitlussalk lõpetati, pole teada. Wist sündis see peale selle kui sm. Karl Ellek Peterburist 1906. a. suwel keskkomitee ilmumise koha pealt, Nikolajewskaja uul. 61, trükitud lendlehe toi, milles kästi wõitlussalkasi lõpetada. 1906. a. sügisel sai sm. Ellek Peterburist sm. Ringsmanni kauda naela 4—5 dünamiti, mida Peterburis tarwis polnud. Sm. Ellek toi dünamiidi Narwa ja andis asjast parteiorganisaatorile teada. Kui ta ühes sm. Nikolai Janseniga Kala korterist politsei käest ära jooksis, andis ta dünamiidi sm. S. kätte. Seal tuli warsti läbiotsimine. Politseinikud pärisid sm. S. emalt, mis asi see on. Wana naisterahwas ei kohmetanud ja ütles wõmmidele, et see saapamääre olewat. Kui wõmmid tund aega hiljemalt siiski uueste „saapamääre“ järele tulid, oli see juba ära peidetud ja „korrakaitsjad“ pidid tühjalt ära minema.

Suwe wõi sügise paiku asusid Peetri alewī serwal walli peal W. majas: August Rei (warjunimi „Kusti“), Alma Ostra (warjunimi „Salme“), Nikolai Janson (warjunimi „Nikolai“) ja Rebane. Sealsamas asus ka trükikoda parteile-kaasatundja sm. X. hoole all. Tähti trükikotta toi Sinka Peterburist. Alalhoitud postkaardis Peterburist 14. oktoobril 1906. a. kirjutab ta „Huligani“ allkirjaga sl. Mõttuse aadressil „ladina-keelsest raamatust“. See tähendas ladina-keelseid kirjatähti. Peterburis oli Sinka

umbes nädalapäewad. Warsti peale tema tagasitulekut wangistati Sinka, „Salme“ ja wist ka „Kusti“; nende juurest olla leitud ainult üks browning. See kinniwõtmine oli mõnede teadete järele 1906. a. detsembris; wäga wõimalik aga, et see ülemalnimetatud postkaardi järele otsustades waremalt oli. Kinni taheti wõtta weel sm. Jakob Aamanni, kel aga korda läks, läbiotsijate segadust kasutades, ära põgeneda. Korterisse seati walwe ja wiidi kõik päewapildid ära. Kinniwõtmistest Sinka juures teatas Mõttusele sm. Willem Simson. Eliisabet Mõttus juhtus mööda minema raekojast, mille arestimajas kinniwõetud istusid. Temale wisati sealt läbi akna wälja Sinka kirjutatud sedel, milles temale nende kinniwõtmisest teatati. Korterī peremeest X. kinni ei wõetud, tema juure pandi kaks linna-wahti walwele, et sinnatulejaid tegelasi tabada. Need wõmmid olid aga kohmakad küllalt. Kui korterisse keegi ilmus, läksid mõlemad linnawahid teda politseisse wiima, selleks ajaks wälwet katkestades. Siis ei olnud korteripere-mehel wõimalik mitte üksi seltsilisi hoiatada, waid neid ka kutsuda trükikoja ärakandmiseks, mis ka hästi korda läks. Kõik kraami wiisid E. Mõttus, W. Simson ja teised ära; käia sai 8 korda, kõik peideti lähedale wallikraawi. Ainult majaõue wärawasse oli pisut tähti maha pudenenud, mis politseile ja sandarmitele uut hoogu andis sm. X. usutlõmiseks, mis aga tagajärjetaks jäi. Peale trükikoja kraami (wististe olid seal ainult kirjatähed), mis majakoridoris trepiastmete sisse peidetud olid, ära wiia oli ka 4 browningit. Walli august kanti trükikoja kraam wähehaawal ära. Osa wiidi s. Olga Wahmanni juure, kes Juhkendalis Lismanni majas elas, teine osa teise tööliste juure, kes sealsamas Wene kiriku lähedal elas. Wiimase juurest wiisid selle kraami pisut hiljem Karl Ellek ja Rudolf Koil Juhkendali, Aleksandri kiriku lähedale. Kolmas osa wiidi wallikraawist liwani poole Haasi korteri. Haas peitis toodud kraami Aleksander Mooseli juure keldrisse, siit wiis selle Anton Seilus.

Neljas osa toodi Jaan Tamme juure, kes sel ajal elas Kesk-Aguli uul. Kitse majas. Tamm peitis kraami tuttawa worstikaupmehe juure Peetri alewis, sealt wiis Tamm kraami Juhkendali sm. Otto juure, kes selle pööningule peitis ja sinna see jäigi.

Asjaosalised räägiwad, et trükikojas kraami kanti kottides, mis mitte üle puuda rasked polnud. Arwatawaste olid seal ainult trükitähed.

Selles asjas kinniwõetud Sinka sai 2½—3 a. kindluse wangistusega karistatud.

Sinka elas enne kinniwõtmist X. töökojas, linnas, kes parteilise tegewuse tulisem poolehoidja oli ja museas linnakomitee soowitusel partei tegelasi tööle wõttis.

Pisut hiljem peale nende kinniwõtmiste wõeti kinni weel Joh. Lippo (lendlehtede wäljapanemise juures), Rudolf Koll, Katariina Loorberg, Andres Haas ja teised.

Hulga waremalt, l. augustil, wõeti kinni Konstantin Loorberg, kelle juurest läbiotsimisel mõned eksemplarid „keelatud“ kirjandust leiti, nagu: F. Lassalle „Mis on konstitutsioon“, Dicksteini „Millest inimesed elawad?“ ja mõned rewolutsioonilised laulikud, kui ka parteipitsatiga liikmemaksu wastuwõtmise raamatud. Süüdistati 106. par. põhjal ja mõisteti 8 kuuks kindlusewangi.

Ühel ajal Loorbergiga wangistatud sm. Heinrich Koppelase juurest leiti lendlehti ja ta mõisteti 106—108. par. järele 10 kuuks kindlusesse.

Peale augusti-septembri streigi nurjamineku Kreenholmis hakkas hulkade meeoleu langema, osa seltsilisi hakkas parteitööst eemale hoidma, hulgalisi koosolekuid peeti weel, aga sinna tuli juba vähem rahwast kokku.

Linnakomitee* pidas suwel istumisi enamiste looduses, ka paadis. Majades käidi ka koos, nagu s. Linnu juures ja s. Glubokowi korteris Westerwalli uul.

Pandi toime ka pidusid. On teated ühest pidust, mis „Eesti Seltsis“ ära

peeti, kus ka Karl Ast üles astus. Mängiti „Punast mantlit“ parteikassa toetuseks.

Jõudude poolest ei olnud Narwa mitte wiimase kohal. 1906. a. kewade, sügise ja talwe jooksul käisid Narwas, osalt elasid seal lühikest ehk pikemat aega järgmised selts.: Alma Ostra („Selma“), kes Tallinna komitee poolt Narwa alaliseks töötamiseks oli saadetud, August Rei („Kusti“), kes Narwa tuli peale selle, kui ta 1906. a. suwel Tallinna wangimajast lahti oli saanud (ta oli politseiwalwe all). Eduard Sõrmus kõneles, nagu juba öeldud, ühel koosolekul usuküsimuse üle. Käis weel Otto Sternbeck („Jüri“), kes kusagil üles ei astunud, kuna ta Siberist põgenemas oli. Karl Ast (teda aitasid Narwa smd riidesse panna ja andsid ka muud abi, ta tuli Narwa räbalates) kõneles linnakomitee koosolekul Glubokowi korteris; teist korda astus üles August Rei aruandega linnakomitee koosolekul „Pamjat Asowa“ ülestõusmisest; kõneles korra Al. Tulp, kes Tallinnast administratiivses korras wälja oli saadetud. Mõned smd räägiwad kolmest, kelle nimesid ei teata, kes kewadel üheskoos Narwa sõitsid ja sügiseni seal tööd tegid, arutihti hulgalistel koosolekutel üles astudes. Kaks neist, s.-d., olid sm. Lippoga lähemas läbikäimises; kolmas, s.-r., oli lähemas läbikäimises Anton Seilusega. Kes need smd olid, pole teada. Osa nendest seltsilistest sattus Narwa Peterburi ja Tallinna läheduse tõttu.

1906. a. oktoobrikuus tuli Narwa kõrgema partei keskkoha poolt saadetud Nikolai Janson, kes Nikolai Puika nime all elas. Warsti peale Nikolai Jansoni Narwa tulekut kutsus ta Karl Elleki sm. Joh. Kala korterisse, Iiwani pool. Albert Lippo saadeti korterisse vaatama, kas seal kõik korras on, Janson ja Ellek jäid koridori ootama. Selgiski, et Kala korteris politseiwalwe oli: Albert Lippo wõeti kinni. Temaga ühes astus sealt koridori pristawi abi ja 2 urjadnikku, kelle eest Janson ja Ellek jooksu said. Kala oli wististe juba waremalt kinni wõetud.

Tallinnaga oli, nagu ülemal toodust näha, side kõik aeg olemas; ilmumiskoht oli Tallinnas muu seas sm. Penderi korteris, kas Penderi enesega ehk sm. L—ga.

Tallinna komiteega kokkukõlas asuti 1906. a. Narwas ametiühisuste asutamisele. Kuidas see läks, sellest pike-malt omal kohal.

II. Teiste parteide tegewusest tööliste hulgas 1905-1906. a. Narwas.

„Kadetid“ (monarhistline „konstitutsiooniline demokraatiline partei“) tegid 1905. a. suureste tööliste meelitawaid silmi. Kuulsal linawabriku streigi ajal 1905. a. sügisel ja talwel andsid kadettidepartei esitajad streikijatele isegi rahalist abi. Aga see oli ainult meelituserahaks, millega tööliste ligemale pääseda loodeti; enam kui „majandusliliselt“, püüiti streikiwaid töölisi „moraaliliselt“ awitada. Tööliste-esitajad kutsuti härraste pehmetesse tubadesse, kostitati teewee ja suhkrukookidega ja anti isalikult nõu: mitte rewolutsiooni teha. „Waadake“, nii üteldi neile, „missugused hirmsad ja toored need Peterburi töölised on, nad waliwad omale tööliste saadikute nõukogu. Kas on ennem kusagil midagi sarnast nähtud?“ Soowitati Narwa tööliste oma püietes eeskujuks wõtta Inglismaad, kus wabaduses töölisteklass ja kuningas wennalikult kõrwuti elutseda.

Sotsialistid - rewolutsiooninärid. Pahempoolsematest parteidest tuleks nimetada sotsialistisi-rewolutsioonärisi. Suuremat poolehoidu neil küll Narwa tööliste hulgas ei olnud. Aga mõned neist töötasid Narwas siiski. Nendest wõiks nimetada: Anton Seilust, kes kaunis lähedas läbikäimises oli sotsiaaldemokraatidega. 1906. a. suwel, nii kõnelewad meie teated, tuli Peterburist kolme seltsimehe hulgas Narwa üks s.-r., kes Anton Seilusega lähemas läbikäimises oli. Tema astus metsades koosolekutel üles, mida Anton Seilus mõne töölisega ühes kokku kutsus. Sellejuures püüdsid s.-d. ja s.-r. omawahel kokku leppida, et mitte ühel koosolekul mõlema partei esitajad üles ei

astuks ja selleläbi parteiwahelist wõitlust ja tülisid mitte laiadesse hulkadesse ei kantaks.

1905. a. maikuul wangistati Narwa wäljasaadetud sm. Korndorff kahtlustuse tagajärjel, et ta Pimeaias punase lipu masti tõmmanud. Rohkem meie Korndorffist ei tea. Lipu ülesseadja polnud tema.

1904. a. juulikuus ilmus Narwa ja elas Linnu juures apteeker Nurm, s.-r. Linnu abikaas oli tema poolehoidja. Nurme katsed Narwa s.-d. parteilist organisatsiooni lõhestada ja sealt omale poolehoidjaid leida, ei õnnestanud. Temaga läksid kaasa ainult noored ja wähema wilumustega smd. Tema poolt korraldatawad koosolekud olid harilikult laupäewa õhtutel metsas ja kestsid pühapäewa hommiku kella 5-ni. Tema ettewõtetest on teada: raudtee lõhkumine Paemurru metsas (mil puhul, ei ole teada) ja haisupommide wiskamine Tallinna maanteel Peeterristi kirikus (7 wersta Narwast), kus teda ühes mõne tema kaaslasega kinni wõeti. Peale tema tuntakse Narwas weel: s.-r. raudteelane Aleksei Dmitrijew, keda korra wangistati, aga warsti wabaks lasti, s.-r. Rauchwager, keda wangistati 1906. a., ja Grünwaldt, keda aastaks kindlusewangi pandi.

On weel teateid s.-ride wõitlusalgast, mis Paemurru metsas koos käis. Et temasse kuulusid ainult nooremad smd, kes oma ülesannet kuigi tõsiselt ei wõtnud, lobisesid nad liiga palju, missugused jutud ka politsei kõrwu olla puutunud. Mis neist edasi sai, ei ole teada.

III. Streigid, meelevaldused, hulgaline liikumine, ametiühisused.

1903. või 1904. a. oli Narwas lina-wabrikus tööliste ülesastumine, kus direktor Daabe või Staabe läbi pekseti ja wärawast wälja wisati ühes ühe wanema kangrumeistriga. Wäljaastumine oli wastuseks Daabe katse peale nädala sees olewate pühade eelmisele öhtule ühe tunni wõrra tööd juure lisada (kella 5 asemel tööd kell 6 lõpetada). Ka oli ta wabriku kellameest lõõnud selle eest, et see teda pole teretanud. Mõni päew hiljem kutsuti 6—7 töölise Jamburisse isprawniku juure, nende hulgas Rudolf Koll, Eduard Lundberg ja Tjuskin. Neid saadeti wangidena Tallinna.

See oli linawabriku tööliste esimene wäljaastumine sel ajajärgul. Lihawabriku töölised olid Narwa tööliste rewolutsioonilise osa ja nende wõitlus sel ajajärgul on igapidi tähelepanemise ja tundmaõppimise wääriline.

Sellewastu läks Peterburi 9. jaanuari suursündmus Narwas pea märkamata mõõda. Narwa töölised, kelle minewikus aastakümnete jooksul oli nii mõnigi tähelepanemisewääriline lehekülg wõitlustest kapitaliga, ei astunud sel korral mitte wälja. Selle põhjused leiame, kui lähemalt waatleme tööliste liikumise iseloomu Narwas. Ehk küll sügawalt hulgaline, oli see liikumine seni ka oma suurematel silmapilkudel ikka ja alati wormiliselt organiseerimata, oli ikka ja alati olnud puht-loodusjõuline töölisteklassi eluawaldus. Puudus tehnikaline side Peterburi tööliste organisatsioonidega. Niidid Narwa jõe tagusega olid liiaks nõrgad, puudus weel täiel määral see hoogrihm, mis loodi alles 1905. aasta sügiseks töölisteklassi lõkkele lõõnud ühistunde näol, mis ka ilma täielise tehnikalise korralduseta küllalt wõimas oli, et Narwa töölisi ühes wiia terve riigi töölisteriikumisega. Narwa töölistel, keda kurnati pöörasemalt kui mujal, oli waja rohkem hoogu, oli waja 1905. a. esimise poole õpetundisi läbi elada, et wälja jõuda loomu-

sunnilise liikumise ajajärgust ja ühineda suure liikumisega ka organisatsiooniliselt, kui ka tehnikaline side weel paljugi soowida jättis.

1905. a. oktoobripäewadel kogusid ühel pühapäewal Narwas Peetri turuplatsile prupe seltsimehi kokku, ostsid lähedalt poest punast riiet, leidsid ka lipuwarda ja peagi algas rewolutsiooniline miiting, kus Rudolf Koll üles astus. Peale miitingu lõpu algas rongikäik, esimene Narwas. Lipukandjaks oli Amaalie Kreisberg. Rong liikus lauldes läbi linna lina- ja kalewiwabriku poole. Töölised ühinesid, esiotsa wäheaawal, pärast aga ikka suuremate hulkadena rongikäiguga. Et rewolutsioonilisi laulusi weel ei tuntud, lauldi isamaalisi laule. Linawabriku juures oli rongikäigul sõjawägi wastas, kes aga rongikäigu edasiminekut takistada ei suutnud, sest rahwahulk lükkas soldatid eest kõrwale ja murdis wabrikusse, kus õue peal mõned lühikesed kõned peeti ja siis laiali mindi. Rongikäigu korraldajaks olid Rudolf Koll, Karl Peilbaum, Lilli Koll ja Amaalie Kreisberg.

Wististe algas oktoobristreik Narwas linawabrikus, kus weel enne oktoobri manifesti ühel esmaspäewal masinad seisma pandi. Streigi korraldajaks olid linawabriku tegewamad smd. (Waata allpooltöölisteriikumise nimekirja.) Need seltsimehed olid juba warengi tööliste wäljaastumiste korraldajad, kuigi nad mingisugusesse organisatsiooni ei kuulunud. Töölised tulid wabrikust wälja wiimase inimeseni. Sillal, kahe wabrikuhoone wahel, peeti streikijate tööliste koosolek, kus waliti töölistewanemateks: wanast wabrikust mehaanikatöökojast Aleksander Smirnow, kangrud Aleksander Kaewu, Konstantin Loorberg, Astafei Andrejew ja Aleksander Wilistus; uuest wabrikust lihtija Eduard Ardemann, masinate kokkuseadmise töökojast Jefim Borowkow ja kangur Maria Rømmelgas, mujalt Rudolf Koll ja Matilde Silder. Järgmisel päewal teatas wabrikuwalitsus

kuulutuste läbi, et töölised lahti on lastud ja wabrik määrata ajaks kinni pannakse. Samal päewal kogusid walitud wanemad Borowkowi korteris wanematenõukogu koosolekule. Peale eelpool nimetatute oli koosolekul veel sm. Jaan Tamm. Wanematenõukogu töötas järgmised tööliste nõudmised wälja: kangrutele lina- ehk rohuriide tüki eest tõstetakse tasu 60 kop. pealt 65 kopikani, päewatööliste lisatakse 10 kop., endise 12 tunni asemel pannakse 9-tunnil. tööpäew maksma. Samal koosolekul otsustati ühendusse astuda teiste Narwa töölisewanematega, ehk, nagu neid sel korral nimetati, töölistesalduste meestega. Läbirääkimisi teiste wabrikutega pidas Smirnow. Oli ühine koosolek teiste wabrikute usaldusmeestega karskuseseltsi „Wõitleja“ ruumides. Ühine usaldusmeeste otsus oli: streikida üheskoos wiimse wõimaluseni. See otsus jäi elusse wiimata. Kreenholmi ja kalewiwabrikus wiisid töölised osa nõudmistest läbi ja otsustasid peale kahenädalase streigi tööle hakata. Lina-wabriku tööliste nõudmisi ei täidetud ka vähemalgi määral. Nad otsustasid edasi streikida ja streikisid peale teiste wabrikute tööle hakkamist veel kuus nädalat, kokku 8 nädalat.

Kolmandamal streigipäewal anti wanemate wäljatõotatud nõudmised direktor Peltzerile ära, kes aega püüdis wõita, seletades, et tema siin midagi teha ei saawat, ta pidada peremeeste käest Moskwast järele küsima. Direktor tegi töölistewanematele ettepaneku, wabriku söögimajasse ühiseks asjaarutamiseks kokku tulla. Paar päewa peale selle kogusidgi töölised söögimajasse kokku. Peltzer teatas, et Moskwast ikka veel wastust saanud ei ole ja hakkas töölisi mõnitama. Ta seletas, et naistöölised wõiksid vähem teed juua, siis läheks neil vähem aega ära wäljakäigukohtades ja jääks rohkem aega töötegemiseks. See wihastas naiseltsilisi sedawõrd, et nad walmis olid siinsamas direktori ära kägistama. Meestöölistel läks suure waewaga korda naiseltsilisi rahustada. Sellega see koosolek lõppesgi. Peale selle käis

wabriku kassahoidja iga päew wabriku söögimajas töölisi palumas, et nad lõpuarwed wälja wõtaksid, mida aga ükski tööline ei teinud.

Streikijate tööliste seisukord oli wilets. Peale nälja pidid nad ka külma kannatama. Ja mitte ükski seda. Kohe streigi alguses toodi wabrikusse dragunid „korda pidama“. Need eksiteele wiidud talupojad ja töölised hallides sinelites pidasid ka tõeste „korda“. Rääkimata nendest wägitöödest, mida nad nälgivate naistööliste kallal korda saatsid, ei annud nad, arusaadawalt, ka mees-tele ega wäetitele lastelegi armu. Kõiki faktisi selle üle on nüüd, paarikümne aasta järele, wõimata ette tuua. Nad haawasid kedagi poisikest kuuliga ainult selle eest, et ta lähedal olewast parun Stackelbergi metsast pisut hagu oli katsunud koju wiia. Peeter Lohowi pekseti selle eest, et ta ohwitserist mööda minnes seda härraks oli nime- tanud. Dragunite käest peksasaamine oli linawabriku töölistel sel ajal harilik asi. Ka kaugemale, wabriku wärawate taha, ulatasid agarad dragunid. Nad hakkasid linna uulitsatel suurtsugu isandaidgi rööwima, mispärast neile ära keelati wabrikuwärawatest kaugemale minna. Truu teenistuse eest söödeti ja joodeti neid hästi, muu moona hulgas olla neile härrade armust iga päew söögialuseks „sotka“ kibedat antud.

Linawabriku streikijaid töölisi püüdsid majandusliselt toetada töötawate wabrikute töölised. Puhastwerd kodanlasedgi andsid mõne weeringi streikijatele, sellejuures neid isalikult noomides, et nad liiga „tormid“ ei oleks ja kodanlasi aitaksid „konstitutsioonilist“ ainuwalitsust Wenemaal sisse seada.

Iseäranis agar streikijatele töölistele abiandmise korraldamises oli töölistewanem Smirnow. Tema korraldas annetuste kogumist igal pool, sõitis mööda Eestimaa mõisaid ümber, kogudes söögikraami, puid jm. Kõik kogutud raha ja kraam anti warabriku tarwitajate ühisuse poodi, mille juhatus siis annetused puudustkannatajatele edasi andis. Huwitaw on selle streigi puhul wahe-

juhtumine kaupmees Matwejewiga, keda streikijate poolt boikoti alla pandi. Selle kaupmehe poole oli tööline Weltmann pööranud ettepanekuga, tema käes olewa korjanduseraamatu kaudu streikijatele abi anda. Matwejew oli selle peale wastanud, et töolistel waja oleks tööle asuda, aga mitte kerjuseametit pidada. Wäljakuulutatud boikott oli nõnda mõjuw, et Matwejew mõne päewa pärast oma asemiku streikiwate tööliste koosolekule „Wõitlejasse“ saatis palwega boikotti lõpetada, pakkudes 25 rubla lepituserahaks. Tööliliste tegi see lõbu, keegi tööline pani ette mitte vähem kui 1000 rublaga leppida.

See streik lõppes 19—20. detsembri ümber.

Kreenholmi tööliste streik oktoobris algas järgmiselt:

Wabrikuwalitsus organiseeris tööliste wäljaastumist oodates arenematuid töölisi ja peajasjalikult poolmeistrid. Nende abiga löödi linawabriku töölised tagasi, kes peale streigi algust Kreenholmi wabriku wärawasse tulid ja tahtsid töölisi töölt ära wõtta. Et poolmeistrid tulewikus, kui tarwilisi streigimürdjaid, tööliste mõju alt, kellega nad ühistes kasarmutes elasid, wabastada, ehitati nende jaoks erilised elumajad Joa mõisa lähedale, missuguseid majasid rahwasuus „mustasaja-küla“ nime all tunti. Samuti mobiliseeriti Joala wabrikus tumedaid jõudusi linawabriku tööliste tagasilöömiseks. Sellest said teada agaramad ja teadwuslisemad töölised. Nad panid töö seisma, läksid terve koguga Georgi wabriku juurest rippuwa silla kaudu Kreenholmi saarele wabrikutesse, töölisi üles kutsudes tööd seisma jätma, mis neil ka korda läks. Joala ja Georgi wabrikutes jäi suurem osa wanemaid töölisi ja kaunikene osa nooremaidgi tööle, wabrikutes Kreenholmi saarel aga oli sel silmapilgul töö juba lõppemas ja sellepärast jäeti seal töö kohe seisma ja mindi wabrikust wälja terve koguga. Teisel päewal aga jäi kaugelt suurem osa rahwast koju, tööle läksid ainult kõige arenematamad, peajasjalikult jällegi poolmeistrid oma poolehoidjatega. Ei ole teateid selle üle,

missugune streigikorraldus oli; umbkaudsed teated kõnelewad koosolekutest Kreenholmi turul, kus saadikuid waliti, kes direktori juure minema pidid tööliste nõudmiste ettepanemiseks; neid olla umbes 30 inimest walitud, nende hulgas ka tuntud Gerassim Danilow, kelle „teeneid“ kõik Kreenholmi töölised hästi mälestawad, kes wabatahtliks nuuskuriks sai niihästi wabrikantidele kui ka sandarmitele, kelle uksetaguseid Danilow kaua aega õõrus, Peale Danilowi on sel koosolekul turul weel üles astunud smd Albert Tiismann ja Mesilane. Peale selle on weel teada, et ühel nowembri koosolekul „Wõitlejas“ tööliste usaldusmeheks waliti Amaalie Kreisberg.

Teiste teadete järele tulid Kreenholmi wana wabriku töölised, wist teisel streigipäewal, Kreenholmi wabrikust lauluga wälja, mindi Sinowjewi malmi-wabrikusse, kus aur wälja lasti, sealt linawabrikusse, mille õue peal kõne peeti. Üles astusid lihttöölised, nende hulgas ka sm. E., keda „Mullikaks“ hüüti. Samal päewal lõpetati ka kalewi-wabrikus töö ja alati streiki. Linawabriku lähedal olid rongikäigul soldatid wastas, kes aga töölisi läbi lasksid. Selle juures olla wõmm ohwitseriga waielnud, nõudes et töolistelt punased lipud ära wõetaks, kes aga seda ei teinud, öeldes, et praegu wabadus on ja igaühel õigus on oma lippu kanda. (Siin segatakse nähtawaste ära püha-päewane oktoobrikuu rongikäik streigi algusega.)

Selle streigi ajal pandi Joala wabriku eelkadruste poolmeister Ants Tiits naiste poolt kotti ja kärutati wabrikust wälja.

Kolmandal streigipäewal oli töolistel direktori maja lähedal kokkupõrkamine „korda pidawa“ sõjawäega. Mõned smd räägiwad, et töölised olla esimistena soldatise kiwidega pilduma hakanud selle eest, et soldatid neile tee kinni pannud. Kindlaks tehtuks seda asjaolu lugeda ei wõi. Soldatid andsid kogupaugu, raskest haawata sai üks tööline Isuri maakonnast, kergemalt haawata: Karl Mets käewarrest ja keegi Kreen-

holmi turukaupleja poeg jalast; mõlemad olid töölisel. Raskest haawatud sm. paigutati woorimehe peale, et teda linna haigemajasse wiia, sest et töölisel wabriku haigemajasse, mis küll sealsamas oli, oma haawatud seltsimeest paigutada ei usaldanud. Et aga haawatu väga nõrk ja palju werd kaotanud oli, siis pöörati raudtee läheduses ümber ja sõidutati ta Kreenholmi tagasi. Neid ei tahetud esitsa haigemajasse sisse lasta, mikspärast neil ähwardada tuli, et nad haigemaja aknad sisse lööwad, alles siis lasti neid surewa seltsimehega haigemajasse.

Haawatu suri haigemajas ära. Tema matused on eelpool kirjeldatud.

Streik kestis Kreenholmis paar nädalat. Töölisel wõitsid; nad said 12-tunnilise asemele 10 $\frac{1}{2}$ -tunnilise tööpäewa, palk jäi endiseks, tükitöölistele tõsteti hinda sedawõrd, et endise palga wõiksid teenida. Streigi pärast wõeti järgmisel päewal kinni agar Kreenholmi töölistewanem Amaalie Kreisberg, peale s. Wistise matuse. Oli oodata, et teda kinni wõetakse, smd hoiatasid teda õõseks mitte koju jääda, aga ta löi käega, wõeti kinni ja wiidi wangimajasse, kus ta tapeti.

Kalewiwabrikus ei kestnud streik üle kahe nädala.

Raudteel algas esimene streik 14. wõi 15. oktoobril. Streikijate nõudmiste aluseks oli Peterburi raudteesõlme tööliste nõudmised, mida masinajuhid Toomassow ja Issakow Peterburist tõid ja mida üliõpilane T. Narwas ümber kirjutas. Ellek ja Katz kutsusid raudteedepoo töökojas üldkoosoleku kokku, koosoleku juhatajaks waliti Katz. Waiaelustel wõeti peterburilaste nõudmised wastu, — „need nõudmised olid liiga head“, nõnda iseloomustawad seljest koosolekust osawõtjad neid. Nõuti 8-tunnilist tööpäewa, puhkepäiwi, kindlat ja küllaldast palga alamäärä. Asutati seltsimehelik kohus, mille ülesanded raudteel olid samad nagu töölistewanematel ja usaldusmeestel mujal. Seltsimehelikku kohtusse waliti Kornilow, Ellek, Raudsepp, Walter ja Paulson. Ellekit wolitati nõudmisi teeülemale andma.

Teeülem kinnitas, et ta kõik teeb, mis wähegi wõimalik, et tööliste nõudmisi täita. See „wastutulelikkus“ sel ajal on arusaadaw. Arusaadaw on ka see, et nendest nõudmistest ainult kõige wähemad täideti. Nõudmistekirjal oli 265 allkirja. Streik kestis sedakorda 10 päewa.

Teine raudteestreik algas 2. ja lõppes 7. nowembril. See oli puhtpoliitiline streik, mida kuulutasid Peterburi raudteesõlme töölisel Kroonlinna madruste kaitseks, keda surmanuhtlus ähwardas. Streik lõpetati Peterburi raudteesõlme käsu järele Peterburiga ühel ajal.

Kolmas raudteestreik algas 9. detsembril Peterburi raudteesõlme käsu järele, mida Narwa Ellekile tõi masinajuht Allik. See streik oli kuulutatud Kushka kindluse sõjakohtu otsuse puhul, millega soldatid surma mõisteti. Teisel streigipäewal wõeti kinni smd Karl Ellek, Willem Raudsepp ja Arseni Paulson, keda posthoostega Jamburisse wangimajasse wiidi. Ka Katz wõeti kinni, lasti aga paari päewa pärast lahti. Streik murti.

Suurte wabrikute streikide ajal jätsid wäikeste töökodade töölisel Narwas tööloomusunnilliselt seisma; et nendel aga igasugune korraldus puudus, algasid nad paari päewa pärast tööd ilma et nad midagi wõitnud ehk nõudmisigi ette pannud oleksid.

Agaramad töölisel, olles ise weel organiseerimata, alustasid juba 1905. a. oktoobrikuul Narwa töölistenoorsoo organiseerimist. Teiste seltsiliste soovil pidas s. Aliine Mõttus nende noortega sidet kolme noorema, Rudolf Wistise, Eino ja weel ühe s. kaudu. Nooremaid kasutati igasuguste lõökülesannete jaoks: nad pidasid streikide ajal wahti, hoidsid rüüstamiste eest jne. Ühest sarnasest lõökülesandest jutustab asjaosaline järgmist:

„Kreenholmi wabrikantide asutatud Aleksandri kirikus tegi wabrikantide käsik ja palgaline papp Paucker meile wahest muret sellega, et ta ärewamatel silmapilkudel töölisteliikumisest osawõtmist wääwli- ja tulemeredega ähwar-

das. Sellel oli vähemarenenud tööliste, peaausjalikult naisseltsiliste peale omajagu mõju. Enne oktoobristreiki oli oodata, et papp oma loriga streigi läbiwiimisele kahju wõib tuua. Selle ärahoidmiseks saadeti salqake noori papi juure. Noored panid Kreenholmi tööliste nimel papile nõudmise ette, et ta oma järgmises jutluses maapealseid asju ei puudutaks ja ainult taewaga tegemist teeks. Kui papp selle nõudmise tagasi lükkas, teatasid noored, et nad selle eest ei wastuta, kui jumalaorjuseekord nurja läheb. Selles asjas pidasid noored ausaste oma sõna ja papp oli sunnitud kirikulisi koju laskma peale selle, kui noorte poolt selleks otstarbeks kirikusse saadetud naisseltsiline papi käest waljul häälel nõudma hakkas, et ta õigust teeks, ja selle juures ise lange-töbelise krambilid sai."

1905. a. oktoobris wõi nowembris sai tegewam noorte juhtidest Wistisurma. See sündis nõnda: ta tahtis oma algatusel, teiste seltsiliste abiga, sõjariistasi Peetri platsil asuwast Sawi püsside ja rewolwite kauplusest ära wõtta. Wõmmi Kooli kuulist sai ta raskeste haawata ja suri. Sõjariistade wõtmine ei õnnestanud. Wistis maeti pidulikult punaste lippudega, saatjaid oli mitusada inimest. Wistis oli täieste klassiteadwusline tööline. Tema luuletatud oli muuseas pilkelaul Kreenholmi direktori Veh (Fe) peale.

Peale nende streikide, mis 1905. a. lõpul Narwa tööstust wapustasid, tuli 1906. a. suweni waheaeg. Liikumine oli sedakorda pöranda alla surutud, kus, nagu eelpool kirjeldatud, laialdane organiseerimisetöö käimas oli s.-d. organisatsiooni süwenemise ja laienemise näol.

On katkendlisi teateid streigist, mis Kreenholmis toime pandi kas aprilli lõpul ehk juulis-augustis, enne suurstreiki, mis 2—3 päewa kestis.

Kreenholmi suurstreik algas järgmistel asjaoludel. Töölised, olles üles äritatud direktor Veh tegewuse läbi, läksid suures kogus kontori kindla nõuga direktori kotti panna ja wärawa

taha toimetada. Sl. Anna Rool kandis kotti. Kontori tulles piirasid töölised direktori ümber, aga see oli neist wäledam ja libises neil käte wahelt ära, oma kabinetti põgenedes. Töölised tungisid temale järele, üks uks lendas jalahoobi, teine kaalupommi abil maha. Siin tegi aga keegi prowokatsiooni, hüüdes, et direktor olla üle rippuwa silla Georgi wabriku sihis ära põgenenud. Jäeti ukseid rahule ja tungiti rüsinal kontorist wälja õue, et direktori taga ajama minna. Õue jõudes aga nähti direktori kontori aknast wälja wahtima. Selle õjaga jõudsid aga ka juba soldatid kohale, keda „Mursa“ nime all tuntud kirjutaja kõnetraadi kaudu oli kutsunud. Osa töölisi jooksis soldatite eest ära kontori kõrwal asuwatesse laduruumidesse, kuhu nad lõksu sattusid, kinni wõeti ja wahi all Tallinna saadeti; neid oli umbes kümme inimest, nende hulgas Praskowja Sale-towa. Soldatid töötasid püssipäradega. Selle kokkupõrkamise juures said haawata muude hulgas Rosaalie Mõttus, Juuli Torb ja naisseltsiline Jõgi. Töölised läksid masinate juure tagasi. Wabrikuwalitsus laotas prowokatsioonilisi juttusi laiali, et soldatid omapead olla töölisi peksnud, kästi ülemalnimetatud „Mursa“ läbi töölisi kontoris üles anda kõiki, kes soldatite poolt kannatada saanud, et nendele kahjutasu nõudma hakata. Seda oli selleks tarwis, et tegewamaid töölisi wälja õngitseda. Töölise meeleolu arwestades andis wabrikuwalitsus neile armulikult luba usaldusmehi walida. Pealekauba sellele anti nendele usaldusmeestele sama armulikult tarwitada nõndanimetatud „Andrei budka“, koguni ühes kantseleitartbetega, et usaldusmeestele „wõimaldada“ rahulist nõudmiste wäljatõttamist. Aga ühes sellega ei lubatud töölisi koosolekutele koguda. Usaldusmeesteks waliti muude hulgas Aliine Mõttus, Robert Sihwer, Aleksander Iwanow (warjunimega „Baran“) ja Nuwi. Peale nõudmiste wäljatõttamise kutsusid usaldusmehed töölise üldkoosoleku kokku, mida lõpuks lubati wana wabriku õues toime panna, aga tingimisega, et sinna

„kõrwalisi“ inimesi („ässitajaid“) ei tuleks. Seal laskis wabrikuinspektor, nagu see härrastel wiisiks, töölisi paar tundi ennast oodata. Weel enne koosolekut nõudis ta enesele wäljatöötatud nõudmiste ära kirja. Inspektori manitsused tööliste peale ei mõjunud ja töölised otsustasid, nagu juba eelpool öeldud, edasi streikida. Wabrikuwalitsus hoolitses ka sel koosolekul selle eest, et töölistel koosoleku pidamisel kantsleitarbed ei puuduks: wabrikupoe ja passikontori juure seati walimisekastid üles, kuhu koosolekult lahkujaid manitseti sedelisi sisse laskma; töölisetele jagati seks otstarbeks ka tarwilik arw sedelisi, mille peale inspektor käskis kirjutada kas „jah“ ehk „ei“, töölemineamise ehk streigijatkamise poolt. Koosoleku juhataja sm. Sihweri ettepanekul hindasid töölised wääriliselt härraste suurt „hoolt“, sedelid puruks rebides.

Peale selle koosoleku algasid kinniwõtised. Muude hulgas wõeti kinni sl. Anna Rool ja tema abikaasa Mihailow. Ei ole kindlaid teateid selle üle, kas selle streigi ajal Kreenholmi koolimajas ka koosolekut peeti wõi oli see koosolek seal muul puhul.

Streik kestis kuus nädalat ja lõppes tööliste kaotusega: kõigile anti lõpuarwed ja uueste tööle wõeti ainult neid, kes härraste poolt kuidagimoodi, kui töölisteliikumise tegelased, äramärgitud polnud.

Ametiühisused. 1906. a. lihawõttepühadel sõitis Tallinnast Narwa Tallinna puutöölise ametiühisuse tegelane sm. Peet Saks. Esialgne nõupidamine Tallinna puutöölise ametiühisuse Narwa osakonna asutamise asjus peeti keskmisel lihawõttepühäl Peetri alewi platsi ääres asuwa wäikese töökoja omaniku Jaan Wiruwere töötoas. Koos olid peale korteri peremehe: Saks, Jaan Tamm, Jaan Laur, wanem Wint ja teised. Nõupidamine otsustas osakonda asutada. Peaasjalikult sellepärast jäadi osakonna asutamise juure ja ei mindud iseseiswa Narwa ametiühisuse asutamisele, et see uut lubasaamist ei tarwi-

tanud, mille andmisega selleaegsed wõimumehed kidsid olid.

Asutamise koosolek peeti kolmandal lihawõttepühäl linna raekoja ruumides, kuhu kokku agiteeriti kõiki Narwa puutöölisi. Tuli umbes 100 inimest. Koosolekul oli ka teiste ametiharude töölisi. Osakonna awamiseks oli tarwis 25 sm., koosolekul saadi aga ainult 22 liiget, teisi tuli peale koosolekut juure kutsuda. Tallinna puutöölise usaldusmeheks Narwa jäi sm. Tamm. Osakonnal kantsleiruumisi ei olnud, sellepärast tuli leppida sellega, et Narwa Eesti kõrtsiseltsi juhatus osakonnale lubas oma ruumides asju ajada, kord ühes, kord teises nurgakeses. Liikmemaksu suurus oli 25 kop. täiealastele ja 15 kop. õpipoistele. Liikmeid sai osakond 40 ümber. Ta tegutses kuni 1910. aastani, kus Tallinnas kõik ametiühisused suluti.

Puutöölise eeskujul asutasid samal 1906. a. oma ametiühisuse ka Narwa rätsepatöölised.

1906. a. juulis peeti Narwa linna-teatri ruumides kiutöölise ametiühisuse asutamise koosolek. Üheks aruandjaks oli seal Robert Astrem, kes seal esimest korda Narwas awalikult üles astus. Waliti komisjon, kes põhikirja wälja töötas ja walitsusele kinnitamiseks saatis. Põhikirja ei kinnitatud, sellepeale waatamata, et ühisuse asutajad wastu wõtsid nõudmise, et kalewiwabriku töölised ühisusesse kuuluda ei tohi. Ühisuse asutamisest ei tulnudgi midagi wälja. Põhjus on arusaadaw. Kui walitsus sallida wõis puu- ja rätsepatöölise ametiühisuse asutamist, mis peaasjalikult wäiksete töökodade töolistest koos seisid ja oma ümber koguda ei wõinud kumbgi üle mõnekümne töölise, siis ei wõinud ei walitsus, ei wabrikandid seda lubada, et Narwa töölise rewolutsioonilise osa, lina- ja Kreenholmi wabrikute töölised, keda kogusummas üle kümne tuhande, omale wõimsa ametiühisuse teeksid.

Raudteelaste ametiühisuse algus kuulub 1905. a. sügisesse, mil raudteelased kindlat sidet pidasid ülewene-

maalise raudteelaste ametiühisusega, sealt korraldusi saades ja neid täites streikide asjus. Veel samal aastal pandi see ametiühisus kinni, kuid elutses pöranda all edasi.

1906. a. detsembris tuli Peterburist Narwa keegi sm., kes Narwa ja mujale raudteelastele korralduse tõi walida Balti raudtee depoodest, töökodadest kui ka liini suurematest keskpunktidest saadikuid Peterburi salajasele raudteelastekonwerentsile. Narwa raudteelaste aktiiv walis sinna konwerentsile Narwa tööliste poolt sm. Karl Elleki. Konwerents peeti Peterburis insener Panini korteris. Seal waliti saadikud raudteelastekonwerentsile Tamperele. Narwa, Walga, Tallinna, Gatsina ja Peterburi depode poolt waliti saadikuteks sm. Karl Ellek ja rahwusline sotsialist Lutugin. Konwerentsil läks asi kiskumiseni, jämeots oli seal vähemlaste käes. Nähtawaste oli ka sandarmitel seal oma esitus olemas, sest tagasitulekul wõeti muude hulgas sm. Ellek walwe alla, koduteel oli temal „saba“ järel. Walgesaare jaamas oli ta sm. Jansoniga kokku saanud. Kui ta sealt edasi sõitis, hakkasid sandarmid Jansoni tema asjus usutlema. Narwa jaama jõudes oodati Ellekit juba, teda peeti kinni ja kutsuti sandarmi wahituppa oma reisi üle aru andma. Üle kuulas Ellekit sandarmpolkownik Snamerowski, kes teda wangistas. Ellek küsis luba minna puhweti-ruumi kehakinnitust wõtma, seda luba saades põgenes ta puhwetiroomist ära. Jaama oues ootas teda wend Oskar, kes selleks ajaks Peterburist wälja oli saadetud. Karl Ellek asus põgenemisele, sõitis Peterburisse ja sealt Walgesaare, seal aitas teda sm. Janson masinisti sm. Jalawa abiga (sellesama, kes 1917. aastal sm. Leninit aitas) üle piiri Soome. Sealt sõitis Ellek wäljamaale Aleksei Tulpi passiga, oma sammud Ameerikasse seades.

Samal ajal oli ka Moskwas mingisugune raudteelastekonwerents, kuhu Narwast saadeti s.-r.-lise ilmawaate

poolehoidja Aleksei Dmitrijew, keda sealt tagasisõidul ka Narwa jaamas wangistati. Läbiotsimisel leiti tema juurest korjandusleht, kuhu Klementjewi nimi oli segatud. Dmitrijew wabastati peagi.

Mõned wangistamised. 1905-1906. aastal wangistati tihtipeale töölisi, kes mingisugustes töölisteorganisatsioonides otsekohe tegewad ei olnud. Ühest sarnasest juhtumisest on meil järgmised teated:

1906. a. 6. mail istusid linawabriku töölised Dmitri Danilow, August Hendrikson, Reinhold Lusik ja Anton Sõtshewski liwani pool õllepoes, kus nad sealolewatele soldatitele etteheitsid tegid selle eest, et soldatid 1. mail s. Amaalie Kreisbergi matused nurja ajasid. Õllepoodi tuli patrul, kes Danilowi, Lusiku ja Hendriksoni wangistas ja neid esiteks polgu hoowi, siis raekotta politseisse wedas, kust neid sandarmi kätte anti. Danilowi usutleti uueste, kuhu Iwan Feodorow sai, teised tema kaaslased lasti lahti. Lusik wõeti järgmisel öösel uueste kinni. Danilow ja Lusik saadeti Jamburi wangimajasse, nädalapäewad hiljem toodi neile sinna juure Iwan Sõtshewski. Juuni lõpus saadeti Danilow, Lusik ja Sõtshewski Peterburisse eeluurimisewangimajasse. Juuli lõpus oli kohus. Eeluurimisewangistust arwesse wõttes mõisteti Danilow 2 kuuks 20 päewaks, Lusik 3 ja Sõtshewski 4 kuuks wangi, kõiki nuhtluseseaduse 132. par. järele. Wangist lahti saades neid Narwas enam kuhugi tööle ei wõetud.

J ä r e l s ö n a.

Nagu juba eelpool tähendasime, ei saa see ülewaade kuigi täielik ega täpipealne olla. Sellepärast tungiw palwe seltsilistele, kes selles kokkuwõttes wigu ja puudusi leiawad: tulge ja aidake meie teateid täiendada ja parandada.

Kokkuseadja.

Politseidepartemangu arhiivi teated Narwa töolisteliikumise kohta.

Peale osawõtjate mälestuste on meil veel teine teadetehallik kirjeldatavate sündmuste kohta olemas: arhiivid, kuhu tsaari sandarmite ja politsei tegewuse aruanded järele jäid. Ehk küll kohapealsed arhiivid rewolutsiooni ajal hukka said, pääsis sandarmiwalitsuse peastaabi — politseidepartemangu arhiiv imelikul

wiisil sellest saatusest. Toome eelpool kujutatud Narwa sündmuste kohta olevatest arhiiviteadetest need, mis meile kättesaadawa don. 1897. a. gruppe tegewuse kohta käiwad teated toome täielikult, kuna selle ajajärgu üle mälestuse puuduwad, hilisema ajajärgu liikumiste kohta käiwad teated aga kokkuwõttes.

I.

1897. aasta liikumine Narwas.

(Politseidepartemangu IV asjaajamise akt nr 267 — 1897. aastast: Aruanne Narwa kalewiwabriku kuriteolise ringi üle.)

Peterburi kubermangu Salakiri.
Sandarmiwalitsus. Minu abilisele
30. aprillil 1897. a. Jamburi ja Oudowa
№ 4697. kreisi jaoks.

Isand Peterburi kuberner teatab mulle oma kirjaga nr 13 (29. aprillist sel aastal), et Narwa kalewiwabriku direktor Robert Napoleoni poeg Peltzer, isiklikult kubeneri poole ilmudes, teatas, et wabrikute kasarmute ja eluhoonete järelwaatajale Richard Kaarli poeg Balbianile wabriku wanem hoowimees teated on annud, mis ta saanud naise käest, kes kangru Feodor Iwanowi lapsehoidjaks on (nimetatud kangur elab erilises korteris „koloniis“, mis wabriku oma), nagu käiks tähendatud Iwanowi pool juba kahe kuu jooksul inimest 15 töölisi jutuajamiseks ja raamatute lugemiseks. Nende 15 inimese hulgas on tähele pandud kangruid: Seldjajewit (kes aastat 15 tagasi Kreenholmi wabriku streigist osa wõtnud), Iwan Matwei poega Gogolit, Nikita Afonaszewit, Lapshini ja Petrofi. Peale muu, kui wabriku walitsus ühte kangrut Gustaw Blaassenit halwa elukombe pärast lahti tahtis lasta, siis awaldasid töölised mõtet, et tarwis on oma seltsimehe eest välja astuda, mille tagajärjel wabriku direktor Peltzer pidigi Blaasseni veel mõneks ajaks tööle jätma, et wabriku tööliste meeoleu üle selgusele jõuda.

Sellest teatades panen Teie Kõrgeaususele ette tähendatud töölise järele walju salawalwe korraldada, et kindlaks teha, kas nimetatud töölised organiseeritud ringi sünnitawad. Jaatawal korral tuleb selgitada, kes ringi kuulub ja kes wabriku töolistest ilma otsekohe ringi liikmeks olemata tähendatud koosolekutel käib.

Uurimise tagajärgedest tuleb mulle teadete saamise järjekorras teatada.

Sandarmiwalitsuse ülem

Polkownik [allkiri].

Salakiri.
Peterburi kubermangu Sandarmiwalitsuse
Sandarmiwalitsuse ülem ülema abile
17. juunil 1897. a. Jamburi ja Oudowa
№ 505. kreisi jaoks.

Teadaande nr 133 tagajärjel (27. maist s. a.) teatan Teie Kõrgeaususele, et praegusel ajal kindlaks on tehtud side Narwa töölisteringi tegelaste ja Peterburi töölise üleskihutajate wahel. Seile tagajärjel kirjutas Politseidepartemang mulle ette enne sellekohaseid korraldusi mingid uurimisesamme mitte teha.

Sandarmiwalitsuse ülema ajutine
kohusetäitja

Alampolkownik Wolf.

Peterburi kubermangu
Sandarmiwalitsuse ülem
2. septembril 1897. a.
№ 12216.

Salakiri.
Politseideparte-
mangu Direktorile.

Sala walwe ja järeluurimise abil sai kindlaks tehtud, et Narwa kalewiwabriku tööliste hulgas salaring olemas on, kuhu kuuluvad järgmised isikud: Seldjajew, Semjon Klementjew, Skoba, Feodor Iwanow, Blaas (Blaassen) Gustaw, Gogol, Iwan Matwejew, Lapshin, Anton Gawrilow, Afonasjew Nikita, Saak (Sahk) Johan, Petrow Dmitri, Roots (tisler), Gorjatshi Grigori, Astrodonow Mihail ja Iwanow Grigori (Peterburi kangur). See ring käib harilikult esmaspäiwiti peale töö lõppu kose juures koos, kuhu kuni kella 12-ni jäädakse; pühapäewiti käib ring koos metsas, wiis wersta linnast, raudtee ääres, kus eelpool nimetatutele seltsiwad weel linawabriku töölised: Shinäk Filipp, Schuwalow Wassili ja Pawlow (Kutsherow) Mihail ja Kreenholmi töölised Sokolow ja Katajew. Neil koololekul õpetab Semjon Seldjajew koosolejaid, seletades, et Jumalat ei olewat, sest kes rikas on, see ongi Jumal, kritiseerib wabrikute korda, wõrdleb Wenemaa wabrikutöölise olukorda wäljamaade omaga, kaebab selle üle, et töolistel hääleõigust ja esitust ei ole, siunab passisisteemi ja töölise majanduslist seisukorda. Koosolekute järele on harilikult rohke joomine, mille ajal wabariigi eest klaasisi tõstetakse.

Selle üle teatades ja 14 läbiotsimise protokolliga saates, mis Teie Ekstsellentsi korraldusel minu abi Jamburi ja Oudowa kreisi jaoks alampolkownik Kosintsew toimetab ja arwesse wõttes seda, et ringi kuriteoline meeoleu, kuigi tal kohaliste wabrikute tööliste peale iseäranis kahjulikku mõju ei ole, hädaohtlikuks mõjuawaldajaks teiste wabrikute tööliste peale wõib saada, palub alampolkownik Kosintsew ringi kuriteguslike mõju lõpetamiseks selle ninamehi nende kodukohtadesse wälja saata, nimelt Semjon Klementjew Seldjajewi, Feodor Iwanow Skobad, Gustaw Blaasi ja Iwan Gogolit.

Kohuseks pidades selle üle Teie Ekstsellentsile teatada, täienduseks minu kirjale nr 11719 läinud augustikuu 23-st, on mul au sellele juure lisada, et ringi tegewuse põhjalikumaks tundmaõppimiseks ja temast osawõtjate wäljaselgitamiseks mina ühel ajal selle kirjaga alampolkownik Kosintsewile ette panin riiklise walweseaduse korrast kirjawahetust alata.

Siia juure lisan nende isikute nimekirja, kelle juures läbiotsimised olid.

Polkownik [allkiri segane].

Peterburi kubermangu
Sandarmiwalitsuse ülem
2. septembril 1897. a.
№ 12466.

Salakiri.
Minu abilisele
Jamburi ja Oudowa
kreisi jaoks.

Wastuseks Teie teadaannete peale nr 252 ja 255 (26. ja 30. augustist), täieste ühel meelel Teie mõtetega olles, et waja on selgusele jõuda selle üle, missugusel määral ja mil kujul neis teadaannetes ülesloetud töölised kuriteolisest ringist osa wõtsid, panen Teie Kõrgeaususele ette selles asjas uurimist toimetada riigikaitse seaduse põhjal, mis 1881. aasta 14. augustil kinnitatud. Tagajärgedest tuleb mulle teatada.

Juure lisatud: 14 läbiotsimise protokolliga.

Sandarmiwalitsuse ülem

Polkownik [allkiri].

Lisa:

Otsus nr 1.

26. augustil 1897. a. mina, allakirjutaja, Peterburi kubermangu Sandarmiwalitsuse Ülema abi kohuste täitja Jamburi ja Oudowa kreisi jaoks, alampolkownik Kosintsew, Peterburi kubermangu Sandarmiwalitsuse Ülema telegrammi tagajärjel 26. augustist, milles kästi läbiotsimist 1881. aasta 14. augusti riigikaitse seaduse korrast ette wõtta, et selgitada nende isikute poliitilise ustawuse küsimust, kes sünnitasid Narwa kalewiwabrikus kuriteolise eesmärgiga ringi, otsustasin:

läbiotsimist ette wõtta Seldjajewi, Kirillowi (Gorjatshi), Blaasseni, Saaki (Sahki), Gogoli, Feod. Iwanowi (Skoba), Lapshini, Schuwalowi, Pawlowi, Grigorjewi, Scherschewi, Poljakowi, Pimenowi ja Wassiljewi juures ja nendega selle peale talitada läbiotsimise tagajärgedele wastawalt.

Alampolkownik Kosintsew.

*

Sellele järgneb 14 protokollil läbiotsimiste üle tähendatud isikute korterites 27. augustil kell 11 hommikul. Läbiotsimistel on peale teiste juures olnud politseiülewaataja abi Tamulewitsh.

Kõik protokollid on ametliku plangi peal kirjutatud, sellepärast kõik täieste ühtemoodi. Kõikide läbiotsitawate kohta nimetatakse, et midagi kuriteolist ei ole leitud. Ainult Blaasseni läbiotsimise protokollis seisab ütetus: leitud raamat: Carnot „Prantsuse rewolutsiooni ajalugu“ (tsensori poolt lubatud).

Üles märkida woiks ehk nende protokollidest ringi osawõtjate wanadust, mis on õige mitmekesine. Nii oli: Seldjajew 50-aastane, Kirillow 29-a., Blaassen 24-a., Sahk 30-a., Gogol 31-a., Skoba 34-a., Lapshin 28-a., Schuwalow teadmata wanaduses, Pawlow 36-a., Grigorjew 44-a., Scherschew 28-a., Poljakow 35-a., Timonow (Pimenow?) 36-a., Wassiljew 25-a.

*

Otsus nr 2.

10. septembril, mina jne, alampolkownik Kosintsew, kuulasin Peterburi kubermangu Sandarmiwalitsuse Ülema ettekirjutusel 2. septembrist üle järgmisi tunnistajaid riigikaitse seaduse korras, et ülemal nimetatud isikute tegewuse üle selgusele jouda.

[Järgneb mitu protokollil, millest wõtame ainult need, mis asja sisuliselt walgustawad.]

Protokoll nr 15.

1897. aasta 9. septembril kuulasin mina, Peterburi kubermangu Sandarmiwalitsuse ülema abi Jamburi ja Oudowa, kreiside jaoks, alampolkownik Kosintsew

kriminaal-kohtupidamise korra 443. paragrahwi järele alamalnimetatud tunnistajat üle, kes seletas:

Minu nimi on Aleksander Mihailow, wanadus 43 aastat, õigeusuline, alaline elukoht Narwa kalewiwabrikus, kus VI kasarmu waht olen.

Peale selle seletan järgmist:

Korra hommikul, kuud ja päewa ei mäleta, seisin ma VI kasarmu ukse ees, kui kangru Wassili Filippowi naine minu juure astus ja oma mehe üle kaebama hakkas, kes olewat jooma hakanud, mingisse töölisteringi käiawat, kus „wale“ raamatuid ette loetawat ja jutte aetawat, millest näha on, et need inimesed ka Jumala sisse ei usu. Peale seda teatas minu õde Awdotja Mihailowa, kes töölise Feodor Iwanow Skoba juures lastehoidjaks on, mulle korra jutus, et tema peremehe pool pühapäiwiti külaliseid käiwad, tihti naistega, et terve kompanii joob, selle järele kuhugi kaowad ja alles hilja õösel tagasi tulewad, monikord kella üheks. Et see kompanii raamatuid oleks lugenud, seda ta ei ole näinud, waid käidud kokku lõbutsemiseks. Peale selle ei ole mul asjast midagi teada.

Kirjaoskamatu asemel alla kirjutanud Jegor Mussatow.

Ülekuulaja alampolkownik Kosintsew.

Protokoll nr 17.

[Algus, nagu eelpool; tehtud 10. septembril.]

Nimi Awdotja Mihailowa, 65-aastane, õigeusuline. Alaline elukoht Narwa kalewiwabrikus, kus lapsehoidjaks olen töölise Nikolai juures, kelle priinime ei tea.

Edasi seletan:

Olin lapsehoidjaks töölise Feodor Iwanowi Skoba juures läinud aasta 1. oktoobrist kuni selle aasta maini. Selle aasta jooksul ei näinud ma oma peremehe pool mingid koosolekuid, ainult üks kord tulid perenaise wennad oma naistega, mis oli uueaastapäewal, sellest rääkisingi wennale Aleksandrile. Muud midagi juure lisada ei ole.

[Samad allkirjad.]

Protokoll nr 18.

[Algus endine; tehtud 12. septembril.]

Nimi Maria Pawlowa, 25-aastane, õigeusuline.

Peale selle seletan:

Wabrikus olewast mingisugusest töölisteringist ei ole mul midagi teada. Tõsi küll, et ma kord nutsin ja oma mehe üle kaebasin, kes kusagile wahetewahel kaob, liiderlikku elu elab ja teise naisega tegemist teeb. Konelesin sellest kasarmu wahile ja lisasin siis wihast juuregi, et minu mees ka Jumalat ei usu, sest et ta kirikus ei käi — wedeleb kõik aeg kõrtsides. Juure lisade ei ole rohkem midagi.

[Allkirjad samad.]

*

Otsus nr 3.

18. septembril, mina jne, alampolkownik Kosintsew, selle tagajärjel, et tunnistajate ülekuulamine asjalikka andmeid ei annud töölisteringi tegewuse kuriteolise laadi kohta ja et kahtlustatawate juures ettewõetud läbiotsimine ka mingid tagajärke ei annud, otsustasin:

koiki ringist osawõtmises süüdistatawaid isikuid üle kuulata ja seletust nõuda, missuguse eesmärgiga nad wabriku ümbruses ja metsas koos käisid.

Sellele järgneb 14 protokolliga kahtlustatawate ülekuulamise kohta, mis peajoontes kõik ühesugused on. Nii, näituseks, seletab Seldjajew:

„Olen 50-aastane Jamburi talumees, Semjon Seldjajew. Kuni 1882. aastani teenisin Peterburis wabrikus, mis kanali (kanawa) ääres, elasin töölise Wlassowiga ühes, kes hiljem wastutusele wõeti keelatud raamatute laialilaotamise eest, ühes sellega kuulati ka mind selles asjas tunnistajana üle.

Samal 1882. aastal saadeti mind sel aastal Kreenholmi wabrikus olnud korra-tustest osawõtmise eest Wologda kubermangu Nikolski linna kolmeks aastaks politsei walwe alla. Peale selle tulin Narwa tagasi, astusin mustatöölisena raudteele, kus ma kaks aastat hiljem wanemaks tööliseks sain. Siis tegin

teemeistri eksami ja määrati mind kandidaadiks, aga joomise pärast ei saanud ma kohta mitte ja astusin Sinowjewi walamisetöökotta Narwas. Nüüd teenin kaheksandat aastat kalewiwabrikus kangruna.

Töölisteringist osa wõtnud ei ole, kui aga tööliste kompaniis käisin, siis ainult joomise eesmärgiga. Mingisuguseid konesid ei ole pidanud. Ainult üks kord tõstsin jõe kaldal klaasi Keisriherra terwiseks ja terve Keisri suguwõsa eest. Ka kõik juuresolejad töölised karjusid hurra. Mingisuguse kompaniiga metsas ei ole käinud, ka Skoba korterisgi ei olnud.“

Gogol lisab oma seletuses sellele veel juure, et käidud koos ainult joomise eesmärgiga, aga mitte laupäiwiti, kuna ta sel päewal kirikus laulmas käib. Käinud Skoba poole, sest selle naisega olnud ta koos waderiks ja üleüldse käinud peaparandamiseks. Raamatuid seal ei loetud.

*

Niisama kinnitasid ka kõik teised, et nad ainult joomiseks ja laulmas koos käinud, ringist ei ole keegi midagi kuulnud.

Blaassen omalt poolt lisab juure, et wabrikuwalitsus teda „Birshewõia Wedomosti“ lugemise pärast lahti tahtnud lasta, kuid pärast siiski tööle jätnud.

Keisri terwiseks joomist kinnitasid ka Lapshin ja Sakh, kes ka esmaspäewasi kokkukäimisi peaparandamise tarbega seletasid.

Skoba omalt poolt seletas, et tema korteris koosolekute pidamine juba sellepärast wõimata oli, et see korter politsei ülewaataja korteriga kõrwu on.

*

Otsus nr 4.

1897. aasta 20. septembril, mina, Peterburi kubermangu Sandarmiwalitsuse Ülema abi kohuste täitja Jamburi ja Oudowa kreiside jaoks, läbi waadates 1881. aasta 14. augusti riigikaitseaduse korrast toimetatud uurimist Narwa kalewiwabrikus tekkinud töölisteringi asjus, mil kuriteolised eesmärgid olid, leidsin järgmist:

I. Asja seisukord.

Selle aasta aprillikuu viimastel päewadel teatas Narwa wabriku direktor Robert Napoleoni poeg Peltzer Peterburi kubernerile, et tema teadete järele töölise Feodor Iwanowi korteris tükki 15 töolist koos käiwad jutuajamiseks ja raamatute lugemiseks. Nende 15 hulgas on tähele pandud Seldjajewit, Afonasjewit, Lapshini ja Petrofi (Sandarmiwalitsuse ülema kiri 30. aprillist nr 4697).

II. Agentuura teated.

Töölise Feodor Iwanow Skoba korteris käisid pühapäiwiti ainult tema naise sugulased. Selgus, et Skoba teiste töolistega laupäiwiti ja esmaspäiwiti joe kalda nõlwal raudtee lähedal koos käisid, mõnikord ka metsas, wiis wersta wabrikust eemal. Neil kooskäimistel joodi. On kindlaks tehtud, et neist koosolekutest osa wõtsid töölised: Iwan Matwejew Gogol, Mihail Astrodonow Pojajakow, Iwan Grigorjew, Dmitri Petrow Scherschow, Nikolai Afonajew Pimenow, Filipp Wassiljew, Mihail Pawlow, Gustaw Reinow Blaassen, Semjon Klementjew Seldjajew, Anton Gawrilow Lapshin, Grigori Iljin Kirillow, Johan Sahk, Wassili Andrejew Schuwalow ja Feodor Iwanow Skoba. Ülesloetud töölised ei käinud mitte alati koos; kõik kokkutulekud sündisid joomise saatel, kooskäimiste teisi eesmärke ei läinud korda kindlaks teha, kuigi teiste teadete põhjal kalewibabriku kangur Seldjajew olewat töölisi tutwustanud wabrikutöölise seisukorraga Läänemaal, seda seisukorda meie töölise omaga wõrrelnud, meie töölise majanduslist seisukorda sjunanud ja kahetsust awaldanud, et meie töolistel walitsuse ees eeskostjat ei ole. Peale selle seletuse pannud ta ette wabariigi eest klaasisi tosta. Agentuura teadete põhjal ei ole neil koosolekutel mingid ettelugemisi mitte peetud, nagu ka kooskäijatel mingid raamatuid ei ole olnud.

III. Uurimise tagajärjed.

14. augustil 1881. aastal Kõigekõrgemalt kinnitatud riigikaitse-seaduse korras

agentuurateadete põhjal ära märgitud isikute läbiotsimine ei toonud midagi kuriteolist päewawalgele. Tunnistajana ülekuulatud kalewibabriku waht Paawel Semjonow seletas, et ta kangru Wassili Filippowi naise Maria juttu õuewahi Aleksander Mihailowiga kuulnud, kellele see naine kaewanud, et tema mees jooma hakanud ja mingisugustel tööliste koosolekutel käib, kus „wale raamatuid“ loetakse. Nädalat paar hiljem jutustanud õuewaht Mihailow Semjonowile oma õe sõnade järele, kes töölise Skoba juures lapsehoidjaks, et wiimase pool laupäiwiti töölised koos käiwad ja raamatuid loewad ja juttu ajawad. Kalewibabriku VI kasarmu waht Aleksander Mihailow kinnitas Paawel Semjonowi sõnu, juure lisades, et tema õde Awdotja, kes töölise Skoba juures lapsehoidjaks olnud, talle jutustanud, kuidas tema peremehe pool pühapäiwiti wõörad naistega käinud, joonud, lõbutsenud, kuhugi ära käinud ja kella üheks öösel tagasi tulnud, et aga koosolekutel raamatuid oleks loetud, seda ta ei olla näinud. Awdotja Mihailowa seletas, et ta oma peremehe pool koosolekuid kunagi ei ole näinud, et ainult uueaastapäewal perenaise wennad oma naistega wõörsil käinud, millest ta järgmisel päewal oma wennale seletanudgi. Maria Pawlowa kinnitas, et ta wahi Mihailowiga kõnelenud on, seletades, et ta nutnud mehe liiderliku elu pärast ja wihas õelnud, nagu ei usuks tema mees Jumalat, kuna ta joomise pärast kirikus ei käi.

18. septembri otsuse põhjal said kõik kahtlustatawad isikud üle kuulatud ja seletasid: Nikita Afonajew Pimenow, et ta juhtumisi ainult üks kord selles kompaniis on olnud; Iwan Grigorjew, et tema, kui laulja, omas lauljate kompaniis purjetab, selles aga kunagi pole käinud; Grigori Kirillow seletas, et tema, kui karske, selles kambas ei ole olnud. Teised kõik ei eitanud oma kooskäimisi, kuid seletasid, et see ainult joomise eesmärgil on sündinud.

Seda arwesse wõttes, et agentuura walwe ega uurimine kindlaks ei ole teinud, et ülesloetud töölised mingi

organisatsiooni oleks sünnitanud wõi kuriteolisi eesmärke kätte saada püüdnud, nagu ka seda, et tähendatud töölised kuuluwad kõige sügawamale joomise kombesse wajunute hulka, wõib selle ringi tekkimist kergeste seletada kalewiwabrikus makswa korraldusega, mis töolistel esmaspäiwil wabrikust wäljakäimist keelab. Selle keelu tagajärjel käisidgi peaparanduse tarwitajad töölised Skoba korteris, mis asub wabriku wärawate taga koloniis.

Agentuura poolt ülesmürgitud isikutest pöörab enda peale tähelepanemist Semjon Klementjew Seldjajew, kui kahtlase minewikuga isik. On wõimalik et ta tubliste täis olles, tõeste neid sõnu tarwitas, mis agentuura-teated sisaldawad.

Et mul enam kedagi silmas ei ole, keda selles asjas waja oleks üle kuulata, otsustasin ma uurimist lõpetada ja asja Peterburi Sandarmiwalitsuse Ülemale otsustamiseks ette panna.

Alampolkownik Kosintsew.

Peterburi Kuberner. Salakiri.
15. nowembril 1897. a. Isandale Peterburi
№ 49. kubermangu

Sandarmiwalitsuse Ülemale.

Kirja nr 15979 peale ja selle kaasas minu kätte saadetud uurimist tagasi saates, mis käib Narwa töolistel kuriteolise ringi kohta, on mul au Teie Kõrgestsündinule teatada, et ma sellest uurimiseaktist küllalist põhjust ei leia selleks, et kellegi kohta uurimise all olnud isikutest administratiivsel teel wäljasaatmise küsimust üles wõtta.

Ühes sellega pean kohuseks öelda, et käesolewa asja uurimisel kogutud andmed minu arust wõimalust ei anna kindlale otsusele tulla, nagu ei oleks Narwa kalewiwabriku töolistel keskel kuriteolist ringi mitte olemas, mille üle

ma Teie Kõrgestsündinule kirjas nr 13 (29. aprillist sel aastal) teatasin, mis-pärast ma soowitawaks peaksin tähendatud wabriku töolistel järele salajast walwet korraldada.

Kuberner,

Tema Keiserliku Kõrguse Jäägermeister
Krahw Toll.

Politsei-departemangu saata. 7. XI.

Politseidepartemangu arhiivi sattus terve akt ainult selle wiimase resolutsiooni tagajärjel. Harilikus korras saadeti sinna ainult teadaanded uurimise alguse ja lõpu üle, mis ka selles asjas olemas on akti nr 267 jagu I 1897. aastast, IV asjaajamine. Selles leiame teated:

Plank A.

- 1) Uurimise nimetus: Narwa kalewiwabriku töolistel kuriteolise ringi üle.
- 2) Uurimise algus: 10. septembril 1897.
- 3) Uurimise koht: Narwa kalewiwabrik Narwa lähedal.
- 4) Uurimise toimetaja: Tomski kubermangu sandarmiwalitsuse ülema abi alampolkownik Kosintsew.
- 5) Uurimise algamise põhjus: wabriku direktori teatus Peterburi kubernerile ringi tekkimise üle.

Peterburi kubermangu sandarmiwalitsuse ülema abi kohuste täitja
alampolkownik Kosintsew.

11. septembril 1897.
№ 269.

Plank Г.

- 1) Uurimise algus: 10. sept. 1897.
- 2) Uurimise lõpp: 21. sept. 1897.
- 3) Kuhu teatatud: Peterburi kubermangu sandarmiwalitsuse ülemale 21. septembril 1891. a. nr 276.

Pet. kub. sand.-walitsuse
ülema abi koh. täitja
alampolkownik Kosintsew.

1905. a. liikumisesse puutuvad lendlehed.

EKP. kk. ajalookomisjoni toimetustes nr 1 „1905. aasta Eestis“ on sündmuste üldiline käik Tallinnas ja mujal kirjeldatud. Alamal toome rea dokumenti, mis politseidepartemangu arhiivist võetud, üksikute sündmuste ja silmapilkude kohta. Meie ei hakka siin iga dokumendi eel mitte pikemalt selgitama, mil puhul dokument tekkis; lugeja peab kõigepealt eelpool nimetatud raamatut lugema ja teda silmas pidades meie täiendavaid ja üksikasjalisemaid seletusi lugema.

Politseidepartemangu arhiivist (дело 1800, ч. 57 по Стл. рѳ. 1905 г.) leidsime peale muu ka terve hulga lendehti (üleskutsed, proklamatsioonid), mis sandarniwalitsus ja tema palgalised ja palgata teenrid Tallinnast saatsid. Kahjuks puudub suuremal hulgal neist kuupäew, kuid liikumisest osawõtjad wõiwad kindlaks teha, millal üks ehk teine lendleht ilmus. Sündmuste arenemisekäigust arusaamiseks on niihästi lendlehed ise kui ka nende aja kindlaks määramine wäga tähtis.

Lendlehed awaldame muidugi muutmata, et nad dokumentideks oleks Eesti poliitilise mõtte ja keele arenemise üle. See paar lendehte, mis ainult tõlkes alal on hoitud, kannawad sellekohast märkust.

Tallinna komitee lendlehed.

R a h w a l e.

Wennad, meie elame praegu ühel ajaloolisel silmapilgul . . . [Selguset.] Iga päewaga, iga tunniga ligineb keisri isewalitsuse lõpp ning wabadus ja ühisõigus rajab omale teed rahwa keskel. Oma rahwast orjakõidikutest peasta, oma rahwa elu uuendada — see suur õnn on meile osaks saanud, meile — Wenemaa töölistele. Kõikide silmad on praegusel ajal meie peale pöördud. Mõõdas on see aeg, kus maha surutud põlatud elanik, oma pesasse muljutud, ootas, mis ütleb „walitsus“, kuidas saab ta tema „nahaga“ ümber käima. Nüüd

aga ootawad kõik, mis ütleb tööliste klass, äratundes, et üksnes temas see kohutaw mässulik jõud peitub, mis üksipäini keisri isewalitsusele lõpu teeb.

Kohmetanud, ära hirmunud walitsus näeb seda wast nüüd, kui mäss ja sõda maad laastawad. Kui hiir jookseb ta ühest nurgast teise, määrab kõiksuguseid komisjonisid, annab kõlbmatuid uuenduse-plaanisid wälja, keiser laotab koguni rahwa keskele kõiksuguseid rumalaid manifestisid, milles ta õigustest ümberiseb.

Tõsine olek aga paneb kui keisrit, nõnda ka ministrid hirmuga mõtlema: „Mis teewad töölistes?“ „Wahest saiwad nad aga walest aru?“

Kõigesuguste wale lubamistega ja hoiatamistega katsub keiser rahwast waigistada oodates, millal ükskord töölistes rahule jääwad, et siis jälle oma harjunud moodi — rahwast nõõrida — maksma panna.

Ahastusega näeb ta, et rahwas enam ta kõmu „kuulutusi“ ei usu, aga siiski loodab ta, ehk aga asjad paranewad.

Wennad! Nüüd on aeg, kus me oma wõimu wõime näidata. Ütleme siis selle keisri isewalitsusele, kes üksnes sõnadega meile sõber tahab olla, tegudega aga kõige hirmsam waenlane on, mis meie nõuame. Meie nõuame kõige pealt keisri walitsuse wahetamist ja iseäraliku koosoleku kokkukutmist, mis rahwasaadikutest koos seisab ja mis teistmoodi walitsusewormi meie maal wälja töötab. Milles seisab selle koosoleku siht ja kokkutulemine, seda tahame meie siin ära õiendada. Praegusel ajal on kõikides Europa riikides konstitutsioonilik kord. See tähendab, et neis riikides ei ole kuningal wõi keisril mingisugust wõimalust käskusi wõi seadusi määrata, ei kroonu raha üle walitseda, ei tolli- ja kroonumaksusi rahwa käest nõuda ega sõda kuulutada. Kõik need õigused on parlamendil, see on koosolekul, mis rahwasaadikutest, seisuse peale waatamata, koos seisab. Need saadikud saawad kodanikkude

poolt wabalt walitud. Mõnes riigis ei olegi keisrit ega kuningat, nagu: Prantsusemaal, Schweitsis ja Ameerikas. Need riigid nimetatakse wabariikideks wõi respublikaks. Teistes aga, näituseks: Saksamaal, Austrias, Inglismaal ja Itaalias on kuningas wõi keiser, aga ta walitus ei ulata kuigi kaugele. Ta määrab ainult ministrid ja on riigi pea, aga need ministrid on parlamendi mõju all ja peawad igal ajal parlamendi liikmete, tähendab ka rahwa nõudmise peale oma tegewuse üle aru andma. Kui rahwas walitsusega rahul ei ole, siis wõib parlament kroonu raha kinni panna, see tähendab, ta ei anna raha mingisuguse riigitarwituse peale wälja. Sellepärast peawad ministrid järele andma ja rahwa tahtmist täitma. Kui aga minister seda ei täida, siis peab ta oma ameti maha panema. Weel suurema mõju all on ministrid wabariikides. Kui aga ühel parlamendi otsusel wälja tuleb, et nad wõltsust on teinud, siis lastakse nad kohe ametist lahti. Nõndamoodi on kõik wõimalus rahwa käes; tema määrab seadused, walib parlamendi liikmeid, laseb ministrid lahti jne.

Nendes maades, kus kuningas walitseb, on kuningal wõimus militär-ajjade üle: teda loetakse maa- ning merewäe ülemaks ja ta käes on nõndawiisi wõimus, mida ta oma kasuks wõib pruukida, nagu näituseks: ta wõib konstitutsionlikku korda riikis ära kaotada ja walitsuse ohjad oma kätte wõtta. Sellest järgneb siis, et kõige parem walitsuse worm on — wabariik. Siin on walitsuse ohjad rahwa käes. Need ülewal nimetatud walitsuse seadused nimetatakse riigi põhjusseaduseks. Need põhjusseadused, mida keegi peale parlamendi muuta ei wõi, põhjendawad nõnda nimetatud konstitutsionliku korda. Nagu me nägime, ei ole igas riikis mitte ühesugused seadused ja neid on ka palju rohkem kui meie siin nimetasime, näituseks, paljudes riikides on wäga tähtsas seadus, nimelt kohtunikude walimine. Seal juba aitkäämaksuga ei wõi midagit korda saata, mitte walitsuse, waid nende ringkondade ees, kes neid walinud on. Niisugune kord walitseb

kõikides ülewal nimetatud Europa hari tud riikides. Meil aga, kus rahwas walitsusest sugugi osa ei wõta, kus mingisugust parlamenti ei ole, tuleb kõige pealt rahwa asemikkudest üks üleüldine koosolek kokku kutsuda, et ühel meelel parlamendi põhjusedadusi wäljatöötada, kas wabariigi wõi konstitutsionliku keiserriigi ja missugustel alustel.

Ainult peale seda tuleb parlament kokku seada. See esialgul üleüldine rahwa asemikkudest kokkukutsutud koosolek, kelle hooleks parlamendi alguplaani wäljatöötamine antakse, nimetatakse „põhjusseadusliseks koosolekuks“.

Kui need rahwa asemikud kokku kutsutud on, nõuame meie, muidugi teada, oma asemikkude läbi wabariiki, see on respublikumi.

Meil ei ole sugugi tarwis muidu keisrit ja ta suurt perekonda sööta, kes igal ajal parajat silmapilku ootab, et soldatide abil meie wabadust rööwida.— See põhjusseadusline koosolek peab, iseenesest mõista, kõikidest seltskonna kihtidest koos seisma. Selleks otstarbeks tuleb terve Wenemaa rahwa paljuse järele ühesuurusteks ringkondadeks jagada.

Igal täiskaswanud inimesel, seisuse, usu ja rahwuse peale waatamata, niihästi meeste kui naesterahwal, peab täieline hääleõigus kandidatide walimiseks olema. Iga kodanik annab oma hääle ühele kandidadile ja kes kõige rohkem häälesid on saanud, loetakse kohe põhjusseaduslise koosoleku liikmeks.

Et aga walitus ja rikkamad rahwa kihid oma mõju, kas raha wõi toore jõu abil walimiste juures maksma ei wõi panna, tuleb nõuda, et walimised salaja toimetakse, see on, kas musta ja walge kuulikeste wõi paberitükkide läbi, nõnda et kõrwalseisja sugugi teada ei saa, missuguse kandidadi heaks keegi oma hääle on andnud.

Walimised peawad waba ajakirjanduse kontrolli all toimetatud saama. Niisugused walimised nimetatakse walimiseks, mis üleüldise, üheõiguslise, otsekohese ja salaja walimise õiguste peale põhjendatud on.

Niisugust põhjusseaduslist koosolekut nõuame meie, selle eest võitleme ja seda peame meie kätte saama, ükskõik missuguse hinna eest!

Elagu põhjusseadusline koosolek!
Kadugu isewalitsus!

Tallinna komitee üleldise Wenemaa sotsialdemokratilise tööliste partei osakond.

[Schapirografi paljundus.]

Kõige ilma töölisel ühendage endid!

Wenemaa sotsialdemokratlik tööliste partei.

Seltsimehed! teie olete püssi all, peate õppima kudas püssiga inimesi maha võib lasta — teid sunniti hiljuti wanduma, et te isewalitsejat kõige ta perega wiimse weretilgani peate kaitsma.

Seda on teile õpetatud ja õpetatakse weelgi nagu puutumata pühadust pidama. Kas olete selle üle ka järele mõtelnud, mis sellega nõutakse? Kas olete ka aru saanud, kelle wastu seda kaitset tarwis on? Seda on teie wendade, sugulaste ja sõprade wastu tarwis! Nende peale peate teie laskma, kui werejanulistel ülematel seda tarwis on.

Sajad tuhanded meie wendadest on juba kaugel Aasias langenud. Mandshuria pind on meie sugulaste ja sõprade werega wäetatud, miljardid, see on tuhanded miljonid rublad on säääl merde, tuulde ja tulde wisatud, mis kautsete maksudena toiduainete ja tarbeasjade päält meie käest wälja on pressitud ja uued tuhanded miljonid tulewad uuesti maksta, sest werekaanid ei ole weel täis, nad tahawad uusi sadatuhandeid Mandshuriasse saata, nad tahawad uusi sõjalaewu ehitada ja ikka lõpmata inimeste werd walada. Wenemaa asi nõuda seda!

Teid seltsimehed, õpetakse selleks, et Mandshuriasse saata, see on: surma saata ehk — mis häbistawam on — selleks, et linnades ehk maal oma seltsimeeste, wendade ja wanemate peale

laskma, neid surmama sundida, kes wabaduse ja nende nõudmistele eest wälja astuwad, mis meie elu elamisewääriliseks wõiks teha.

Seltsimehed! te teate, et terwes suures riigis suurepäraline wabaduse waim lehwima on hakanud, mis ka meie maale on jõudnud. Linnades nõuawad töölisel palga kõrgendust, tööpäewa lühendamisi jne. Maal nõuawad töölisel seda, kuna wäikemaa pidajad oma kõrgete rentide ja rõhuwate intresside wähendamist soowiwad. Et need nõudmistele õiged on, seda teate ise selgeste küllalt. Aga teie teate ka, et teid püssidega ja muude sõjariistadega neid surmama saadetakse, kui nad oma nõudmistega mehiselt wälja astuwad. Mis peate teie aga niisugusel korral tegema? Teie peate oma püssid ja sõjariistad ümber pöörama ja nende peale laskma, kes teid käsiwad. Teie peate awitama wäewõimu walitsust kukutada ja parlamentlikku walitsust sisse seada. Seal tarwitage oma laskmise osawust ja püssid, mis teie kätte saate.

Ei ole sõdadel lõppu ega elul paranemist loota, kui wäewõimu walitsus ei lange! Sellepärast peame kõik selle langemiseks kaasa aitama. Kui teid sõtta aetakse, siis ärge minge ja keelake ka oma seltsimehi minemast.

Peate aga ühel ehk teisel põhjal siiski sõjawäljale minema, siis tehke seal ainult seda, mis isewalitseja wäewõimu walitsusele kahjaks wõiks olla. Sest kõik, mis sellele kahju teeb, saadab Wenemaale ja ka meie maale head. Isewalitsus peab langema. Muidu paranemist ei ole.

Nõudmistele, mis kõige pealt peame ette panema, on järgmistele: 1) Parlamentliku walitsuse sisseseadmine, kuhu rahwas oma seast kõige tublimad mehed saadikutena walitsuse tööst osa wõtma saadab. Saadikute walimine sündigu salaja hääleandmise teel, aga igal täiskaswanud inimesel olgu walimise ja walitud saamise õigus, rahwuse, sugu, usu ja warandusliku seisukorra peale waatamata ja ilma muu kitsendusega. — Kõige pealt tuleb niisugusel saa-

dikute kogul riigi põhjusseadust valmistada.

2) Kõne, sõna, trüki, kooskäämise ja streikimise wabadus, et iga inimene suusõnal ja kirjateel, üksipäini ehk teistega seltsis niihästi walitsuse kui ka iga muu asja üle ilma piiramata ja keelamata oma mõtteid wõib awaldada, teistega ühes koos nõu pidada ja otsusid teha ning neid täide saata.

3) Isiku puutumatus seaduse läbi nõuda kindlaks teha, et politsei ega keegi wõim isikusse ilma kohtuta kinni ei wõiks hakata, korterisi läbi nuuskida ja taga luurata ei tohi.

4) Maa parlamentide wõi maapäewade sisseseadmine, kuhu iga rahwas kitsamas piiris selsamal kombel walitud saadikute läbi maawalitsemisest ja seaduseandmisest osa wõtab, nagu terwe riigi rahwas üleriiklises saadikute kogus laiemas piiris.

5) Linna wolikogud tulewad linnade parlamentideks muuta, kus mitte ükski jõukate majaomanikkude asemikud ei istu, waid kõige linna elanikkude poolt walitud saadikud.

Sest mitte ükski majaomanikkude tulud ei nõua nendest kogudest osawõtmist, waid palju enam weel üüriliste ja nende seast jälle kõige rohkem tööliste omad, sest et neid kõige rohkem on.

6) Rahwakoolides olgu rahwakeel õpetuse keel, ja kooli asjade ajamine olgu kogukondade ja linnade eneste asi. Õpetus olgu ilma hinnata, nagu ka õpeabinõud.

Kesk ja kõrgemad koolid olgu kõiki-dele lahti, ilma rahwuse, usu, sugu, wanaduse jne. peale waatamata.

7) Kohtumõistmine sündigu rahwa keeles ja rahwast walitud kohtunikkude läbi ja rahwa rewideerimise all. Wanutatud meeste kohtud seatagu terwes riigis sisse.

8) Terwe riigi maa on riigi omanduseks tunnistada, mille eest üksikutel erainimestel õigust ei ole renti ega intressi nõuda. Maa rent ja maa maksud mingu riigi kassase, aga mitte rikaste mõisnikkude tasku.

Riigi kassast woolaku ta tagasi riigi rahwaste tuluks. Ainult see teeb wõi-

malikuks, et terwe miljonite riik wiljakandja mulla otsas ei nälgiks ega puudust ei kannataks, kuna ainult üksikud rikkad priisates ja prassides elawad.

Need on nõudmised, mis meie oma lipukirjaks peame wõtma ja mille teokstegemiseks meil kõlbab werd ära walada ja kannatada.

Seks seltsimehed, õppige püssi laskma.

Tallinna komitee.

[Schapirografi paljundus.]

Kõigemaade waesem rahwas astuge ühendusesse!

Wenemaa sotsialdemokratiline tööliste erakond.

Seltsimehed põllutöölised! Meil on õnnetus ja häbi Wenemaa alamad olla. Meie oleme põrmusse rõhutud pärisorjad. Kõige lihtsamadgi inimlised õigused puuduwad meil. Meie elame keisri ja tema ametnikkude armust. Iga silmapilk wõiwad nad meiega haawawalt ümber käia, wõiwad meid läbi otsida, kinni wõtta, wangitorni heita, ära saata, wigaseks peksta ja ülesse puua ja üsna lihtsalt sellepärast, et meie nägu ühele ehk teisele ametnikule ei meeldi! Põhjuseid, miks nad meid nuhtlewad, ei pruugi nad mitte awaldada. Mõnda wõiwad tema omaksed suure kautsjoni wastu wabaks osta just nagu Italia rööwliste käest. Suuremad werekoeralt saawad suuremate aupalkade osaliseks. Näituseks laskis Tallinna politseimeister Norbekow 1 mai öösel Narwa maanteel rahulisi jalutajaid hobuste jalgade alla ajada, kantsikutega peksta ja laskis ise rewolwriga päris nalja pärast rahwa sekka. Kui kuberner kuulda sai, et rahwas selle ülekohtuse ja toore teo wastu linnawalitsuselt abi otsib, awaldas tema, Eestimaa kuberner Lopuhin, Norbekowile tänu ja tõstis teda täieliseks politseimeistriks, kuna ta enne ainult kohusetäitja wõi asepolitseimeister oli. Linna wolikogu otsust, et asja walitud komisjoni kätte läbikatsumiseks anda ja kui tarwis abinõusid linna kodanikkude julge-oleku

kindlustamiseks otsida, ei ole kuberner kinnitanud. Meie peame nõnda mõtlema ja rääkima, kui võimumehed ette kirjutavad, peame seda uskuma, kirjutama ja lugema, mis nemad käsiwad.

Õigust ja seadust, mis kõigi riigialamate kohta ühtewiisi maksew oleks, pole meil olemas.

Õigust saab ainult raha eest osta, sest ainult rikkad wõiwad kohut käia. Rahwa peale mõistawad alatumad kohtuametnikud wõeras keeles kohut. Rahwaharidus on kunstlikult raskendatud ja peaaegu wõimatuks tehtud.

Mitte mehe tublidus ega ausus ei maksa Wenemaal, waid seisuslised eesõigused (würstid, mõisnikud jne.). „Talupoeg“ on koguni alatu sõimunimi. Nõnda walitsewad meie riiki päris idiodid ja waimuhaigeid wõi nõdrameelelisi on nende hulgas, näit: admiral Rohsest-wenski.¹

Meie oleme aastasajad orjaikket kannud, sellepärast ei märkagi meie õieti, kui wilets ja kisendaw meie seisukord on. Wäga paljud meie seast ei tunnegi poliitikalise wabaduse puudust.

Majanduslist rõhumist tunneme aga kõik. Maksude raskus, tööstuse ja kaubanduse kitsikus, liiga rasked töötingimised ehk jälle tööpuudus, nälg ja wiletsus — kellele meie seast ei ole üks ehk teine neist raskustest walusalt luusse ja lihasse lõiganud?! Ja missuguseid ohwrid praegune kole sõda rahwa käest ei nõua.

Kahjuks ei saa weel paljud sellest aru, et kõigi majandusliste [nähtuste] alus poliitikaline on, et kõigi meie hädade ja hukatuste sünnitaja keisri isewalitsus on, et [niikaua] kui meil poliitikaline wabadus puudub ja rahwas ise riigiwalitsust juhtida ei saa, majanduslisedgi olud paraneda ei wõi. Mingisugused majanduslised muudatused ega

¹ Admiral, kes Baltimere laewastikuga täieste mõtteta jaapanlaste wastu läks ja kes esimesel kokkupõrkamisel Tsusima saare lähedal laewastiku laotas.

Toim.

uuendused ei wõi meile kestwat parandust tuua. Kui ühes asjas kergendust saame hakkab meil king teisest kohast seda walusamalt pigistama. Niikaua kui praegune alatu wereimejate ja waraste pesakond riiki walitseb ja rahwa wara priiskab ja raiskab, niikaua kui rahwa miljonisid hullumeelselt ilma rahwa lubata mere põhja ja õhku lastakse, oleks sõgedus paranemist loota. Kapitalismus on see kõis, mis töötegewa rahwa kaelas silmuseks on, kuna teine ots mõisnikkude ja tööandjate kaudu riigi walitsuse kätte ulatab.

„Jumal on kõrgel ja keiser kaugel,“ õhkawad meie talupojad. Missugune hirmus unenägu! Nad ei aimanudgi, et orjaahela ots just keisri käes oligi, et rahwa higiimejate ja werekoerte pea just keiser oli. Orjapõlwest wabastamine oli ainult wäline wõi silmakirja worm, mis aeg ja asjaolud nõudsiwad.

Tuletage meelde, mis meie „armulised keisriherrad“ wallawanematele ja mõisnikkudele rääkisiwad. Talupojad kuulgu mõisnikkude sõna ja ärgu maade jagamist lootku, see olla talupoegade waenlaste kawal jutt. Mõisnikud on riigitoed. Nende eraomadust, maad, pidada riigiwalitsus kaitsema. Ja isegi sõjawäe ja suurtükkide abil. Aga kust nad selle eraomaduse saiwad? Rõõwisiwad, ja rõõwlite järeltulijad pärisiwad seda endi eelkäijatelt.

Maa peab aga riigi wõi rahwa omadus olema ja töowili peab töölistele jääma, see on põlluharija peab kõik omale saama, mis põld kannab.

Mõet on täis saamas. Kaua rõhutat rahwas on ärkamas. Terwe Wenemaa on käärimas. Walguse ja wabaduse laened lõõwad Europa ja Asia poolt üle Wenemaa kokku. Ülekohtune hirmuwälitsus on hinge waakumas. Laialise Weneriigi rahwaste seas on Eesti rahwas üks wiimastest, aga endi wisadust ja südidust [awaldagu ta] seda elawamalt.

„Igal rahwal on oma, tema enese wääri-line walitsus“ ütleb keegi mõtleja. Meie

oleme aga paremat walitsust wäärt, kui meil praegu on.

Sellepärast kadugu isewalitsus!
Me terwitame rahwasaadikutekogu!
Elagu waba rahwariik!

Tallinna komitee.

Seda lehte andke lugemiseks edasi,
aga politsei näppu ärge laske.

[Schapirografi paljundus.]

Wennad Töölised!

Röömuga terwitame meie teite uut streiki. Kapitalistide wabrikantide, tööta pidustajate, raswamagude elumeeste ilm, mis pärast jaanuari kuu juhtumisi kassakate ja soldatite kaitse all juba harilisesse unesse pidi langema, hakkas uuesti kihama. Ja jälle wärisewad ainuwalitsuse sisseseade kaitsjad, jälle hulguwad soldatite salgad linna mööda ümber, walmis omas wihas igat wastutulejat kuuli wõi pajonetiga maha tapma. Ja mis pani need nõnda hirmuma? See oli teite iseseiswalt mõtlejate auusate tööliste hääl, mis kõik kihama pani. Teie näitate oma uue streigiga, et te mitte enam mõned lapsed ei ole — ja eneste wale lubamistega petmist mitte karistamata ei jäta. Teie näitasite, et teie oma poliitilisi ja majanduslisi nõudmisi, mis te jaanuari päewade sees ette panite, mitte unustanud ei ole, niisama nagu te oma wendade tööliste timmukate läbi ära walatud ilma süüta werd unustanud pole, ja et ainult täieline poliitiline ja majandusline wabadus teid rahustada wõib. Pidage seda siis meeles ja wõidelge kõigest jõust nende, nende teite nõudmiste eest:

1) Ainuwalitsuse ärakaotamine ja walitsewa rahwasaadikute kogu kokkukutumine.

2) Sõja ära lõpetsmine.

3) Tööliste wolinikkudest ja wabrikantidest komitee asutamine, kes kõik wabrikute ja tööstuse asutustesse puutuwad tingimised kokku seawad.

4) Kaheksatunniline tööpäew.

Kostku siis teie hääl ikka waljumalt nende õiglaste nõudmiste eest ja ärge

jätke mitte enne oma waenlast rahule, kuni ta teie nõudmised täitnud on.

Kadugu ainuwalitsus! Elagu üleüldine streik! Elagu sotsialismus! Elagu poliitiline wabadus!

Sotsialdemokratli. tööliste partei

Tallinna komitee.

[Schapirografi paljundus.]

Mõisa tööliste.

Töölised wennad! Kui kaua peame oma highi ja werega isandaid jootma? Kui kaua nuumame neid oma waewaga? Kas ei ole aeg nõuda, et meie ülemad meie peale kui inimeste peale waatawad, meiega inimlikult ümber käiksid, aga mitte kui oma tööloomadega. Kas tõesti meie terwis, meie elu, mida meie raske tööga oma härradele ohwerdame, enam wäärt ei ole, kui mõni wilets rublakene, mis söimates ja wandudes meie kätte wisatakse. Tuntkem ära, et meie niisamasugused inimesed oleme, kui nemadki, et meil samasugused õigused on, kui neilgi. Härrad on alati meie nülgiwad olnud ja jääwad ka nülgiwateks edespidi, kui meie neid mitte oma kaelast maha ei raputa. Maha niisugused toored ja häbemata piimahabemed, nagu Walkla kirjutaja! Maha niisugused salakoid ja rõhujad, nagu Kiiu Nilpant! Maha ka need, kes neid „Limphantusi“ kaela saadawad. Maha kõik Kolga ilalakkujad ja püksipaitajad! Kes meid kui koer kisub, sellele koera malka!

Töölised, ühineme kokku, kui üks mees. Arutame oma asjad isekeskis läbi ja nõuame parandusi. Julgemad etteotsa, teised järele. Ärge andke seltsimehi wälja, kui meie waenlased neid ähwardawad!

Ühel meelel wõib korda saata palju, nagu see juba paljudes mõisades on sündinud. Ärge uskuge, kui härrad teid kohtuga ja lahtilaskmisega ähwardawad, Kui meie kui üks mees wõitleme, siis ei julge nad seda mitte teha, ja kui nad seda siiski teeksid, siis olgu teile teada, et meie selja taga mehed seisawad, kes walmis on neid taltsaks tege-
gema.

Meie nõuame: 1) Suwine tööpäew hakkab hom. kell 1 $\frac{1}{2}$ ja lõppeb kell [selgusetä, nähtawasti seisis: 6] õhtul, 1 tund keskhomniku ja 1 $\frac{1}{2}$ tundi lõuna ajaks. 2) Pühapäewa tööd ei tohi olla. 3) Palka peab 20 rubla wõrra kõrgendatama. 4) Igas küüs antagu iga töölisele 3 tööpäewa oma töö ja toimetuse jaoks. 5) Mõis peab töölise korterid heas korras pidama ja tarwilise jao küttematerjali kodu wedada laskma. 6) Töölisestega peab wiisakalt ümber käidama.

Julgesti edasi töölised! Ärge oodake parandusi walitsuse poolt; walitsus seisab alati mõisnikkude eest. Ise peate endid aitama. Antke neid lehti oma tuttawatele taluinimestele lugeda, need saawad teie nõusse heitma ja ka omalt poolt rõhujate wastu töötama.

Wenemaa sotsialdemokraatline
töölise partei.

Tallinna komitee.

[Wenekeelne pitsat:
W. s.-d. t. p. Tallinna
komitee.]

[Schapirografi peal paljundatud.]

Kõige maade töölised ühendage endid!

Wenemaa sotsialdemokraatline töölise erakond.

Kõige maade töölised ühendage endid! See hüüd lehwib kõige maade proletariadi (tööliseklassi) wõitluse lipudel. Selle märgusõnaga algawad kõige maade töölise lehed ja üleskutsed, need sõnad kajawad tuhandelist töölise koosolekutel.

Kõik töölised, elagu nad üks kõik kus maal ja olgu nad üks kõik mis rahwusest, kõik nad on ühed wennad, keda ühte moodi nende rõhujad tööandjad kurnawad.

Kõige meie werest ja higist kaswawad kapitalistide (tööandjatel) rahakotid, ehitatakse üles keisrite paleed, miljonäride ja parunite lossid, olgu me' Eesti, Wene, Saksa jne. töölised. Ühte moodi rõhuvad meid meie kurnajad tööandjad ja ühes wõitleme meie oma

leiwapalukese eest ja wabaduse eest. Igal pool, kus töölised ja tööandjad olemas on, igal pool keeb kibe wõitlus töölise ja kapitalistide wahel. Igal pool ühendab ennast proletariat suurteks ühisusteks ja parteideks kokku, et ühiselt tööandjate käest eluparandust nõuda. Aga töölise wõitlus on üleilmiline. Kui töölised 8-tunnilist tööpäewa nõuawad, siis wastawad igal pool kapitalistid wiimases hädas: jah me annaksime küll 8-tunnilist tööpäewa, aga teistes maades on tööpäew pikem ja nende kaubad odawamad, meie ei suuda nendega wõistelda ja peame oma wabriku kinni panema. Nõndasama wastawad kõikide riikide walitsused, kus nende käest alalise sõjawäe ärakaotamist nõutakse. Nii wastatakse iga kord töölisele, kui nad midagi suuremat nõuawad. Waat, et seda wigurit tühjaks teha, tehti aastal 1889 Pariisis maha kõigi maade töölise saadikute poolt, et neid nõudmisi: 8-tunniline tööpäew ja alalise sõjawäe ärakaotamine igal maal töölised ühel ja selsamal ajal peawad wälja panema. Päewaks, mil kõigi maade töölised seda peawad tegema, määrati esimene mai — kewadepüha. Esimesel mail peawad kõik wabrikud ja töökojad seisma — siis peawad töölised oma pidu. Igal pool walguwad esimesel mail määratud töölise parwed suurteks rongikäikudeks ja koosolekuteks kokku — igal pool lehwib esimesel mail töölise punane wõitluse lipp — 8-tunniline tööpäew on igal maal töölise lähemaks wõitluse sihiks. Ei hooli kusagil töölised isegi palga kõrgendusest niipalju kui tööpäewa lühendamisest. Mikspärast? Sellepärast, et tööpäewa lühendamine töölise wabamaks teeb, talle aega annab ennast harida ja ühendada, et paremini oma wõitlust edasi pidada.

Iga tööline, iseäranis Wenemaa töölised teawad, kuidas alalised sõjawäed rahwast rõhuvad. Igaüks teab, kuipalju miljonisi rahwa higi ja weretööd sõdades, mida ministrite ja keisrite käsul ette wõetakse, õhku lastakse, kuipalju tuhanded rahwa poegi kasarmutes piinlewad ja sõdades oma elu jätwad. Igaüks teab ka, et sõjad ainult selle-

pärast nii kergesti ette wõiwad tulla, et keisril alalised sõjawäed käes käskida ja tapale saata on. Alalisi sõjawägesid ei ole tarwis, sest waenlase kallale tungimise ajal on töörahwas esimene, kes ülekohtuse waenlase tagasi lööb oma rinnaga. On ainult tarwis, et riigiwalitsus kõik alamad sõjariistu paneks.

Sellepärast teine esimese mai hüüd:

Kadugu alalised sõjawäed! Elagu sõjariistus rahwas! Meil, Wenemaa töölistel, on weel kolmas praegusel ajal kõige tähtsam nõue: „Kadugu isewalitsus, elagu rahwa wabariik!“

Meie kõige wihasemal wõitluse pühäl, esimesel mail, peame ka seda nõuet hüüdes kordama: Wennad Tallinna töölised! Igal pool laias maailmas kajawad paljude miljonite tööliste mai püha suured hüüded! Ka meie, kes meie tänawu esimest korda awalikult wõitlust oma parema käekäigu eest algasime, ka meie peame neid nõudeid riigiwalitsusele ja kapitalistidele ette panema ja sellega terve maailma tööliste wenna-kätt andma. Suurte piduliste uulitsakäikudega ei ole meil wõimalik oma wõitlusepidu esimest maid pühitseda, sellepärast et hirmuwalitsuse sõjawäed meid armutumalt maha tapawad, ja et see meilt palju kallid ohwrid nõuaks. Selle asemel jätame laupäewal 30. aprillil kella 12 ajal töö seisma ja lähme alles teisipäewal 3-mal mail tööle.

Selle aja sees peame koosolekuid, kus aga wõimalik, ja selgitame oma seisukorda.

Saagu taewalik kewadepüha — esimene mai, millal terve loodus uuele elule wastu naeratab, ka meie ärkamise ja wabaduse pühaks.

Elagu 8-tunniline tööpäew!

Kadugu alalised sõjawäed!

Elagu sõjariistus rahwas! Kadugu isewalitsus! Elagu rahwa wabariik! Elagu üleilmiline tööliste liikumine!

Tallinna komitee.

Andke seda lehte edasi.

[Kiwitruki paljundus.]

*

Seesama üleskutse awaldati weel teist korda: esimene jagu on täielikult

ära trükitud, kuna lõpp lühendatult seletab:

„Meil, Wenemaa töölistel on weel kolmas, praegusel ajal kõige tähtsam nõud:

„Kadugu isewalitsus! Elagu rahwa wabariik! Meie kõige wihasemal wõitluse pühäl 1. mail peame ka seda nõuet, seda hüüdu kordama. — Wennad töölised! Igal pool kajawad hüüded oma käekäigu parandamiseks. Et paremini oma käekäikude pärast aru pidada, jätame 30. aprillil kell 12 töö seisma ja lähme alles 3. mail töösse.

Selle wahe sees peame koosolekuid kus aga wõimalik on ja selgitame oma olukorda.

Elagu siinsed ülemalnimetatud nõudmised.

Tallinna komitee.

[Schapirografil paljundatud.]

Kõige ilma töölised ühendage endid!

Wenemaa Sotsialdemokr. Tööliste Partei.

Seltsimehed! Wennad! Mõne päewa eest pühitsesime meie üleüldist tööliste püha esimest maid. Meie lipukiri oli sel päewal, nagu terve ilma organiseeritud töölistel: 8-tunniline tööpäew, rahwuswaheline rahu ja tööliste kaitse-seaduste nõudmine. Wabrikandid ei keelanud meid seekord tööliste püha pühitsemast, aga politsei, see isewalitsuse wangumata sõjariist, tegi meile wõimataks seda awaldada, mis meil südame peal oli.

Waewalt olime meie mõne sõna Russalka samba all kõneleda wõinud ja olime teel koju poole, kui politseimeister Norbekow, seesama, kelle käte küljes jaanuari kuust saadik tööliste weri punetab, ratsa soldatitega rahwa hulga sekka ajas; neid, kes maha kukkusiwad, hobuste jalgade alla tallata käskis ja teisi timuka wiisil selleks hästi ainult Wene riigi isewalitsusele tuttawate surmamise piitsadega peksta laskis.

Rahwahulk oli rahuline, kellegil ei olnud sõjariistu, keegi ei tarwitanud wägiwalda ja rahwa hulga seas oli palju naisterahwaid ja lapsi. Ilma kaitseta

rahwa, naiste ja laste kisa näiski see olema, mida werejanuline Norbekow oma rikutud nārwide kōdiks kuulda tah-tis. Teda rōemustas see pilt, kui ta kaitseta rahwast majade trepidelt, hoo-widest ja igast kaitseta urkast warju otsima nägi: ta laskis rahwast isegi jalgteedel ja majade hoo-wides üles ot-sida ja peksta. Ja kui werekoer Nor-bekow sel kombel rahwa laiali oli ki-hutanud, naised meestest ja lapsed emadest eemale oli peletanud, siis las-kis ta woorimehe troskas püsti seistes oma politsei rewolwrist ühe paugu rahwa peale, mis kuulu järele ühe naesterahwa kätt haawanud.

Sealjuures kihutas ta ise minema. Kas on waja juurde lisada, et k a s a - k a d, kui nad siin oliwad, kubeneri ja politseimeistri Norbekowi käsul seda-sama tegiwad? On küllalt juhtumisi teada, kus kasakad oma nahkpiitsadega, mis tinakuulide läbi surmariistadeks on tehtud, rahwast lihtsalt oma lustiks pek-siwad. Harilikult üteldakse, et politsei, mida linn suurte kuludega ülewal peab, elanikkude kaitse olla; nüüd näeme, [et ta parajal] silmapilgul walmis on rahwast maha tapma. Ja kõiki seda waatab meie edumeelne linnawalitsus rahulikult pealt. Linnawolinikud ei hin-gagi sellest, mis nad politsei tegewusest kuulewad ja näewad.

Otse wastupidi: linnawalitsus on jaanuari kuul siin olewate kasakate oh-witseridele mitme saja rubla eest kon-jakid ja weinisid ära jootnud, kallid roogasid ära söötud, et nad rahwast rohkem piinaks! Kes siinamaani weel aru pole saanud, et politseilised nõud-mised meie esimesed nõudmised pea-wad olema, neile peaksiwad siin kirjel-datud juhtumised seda selgeks olema teinud. Meie peame omale õigused wõitma, et meie elu ja olemine, meie isik politsei wäewõimu eest kaitstud oleks. Meie wõitlus peab kõigepealt isewalitsuse wäewõimu wastu sihitud olema, meie ei wõi enne puhata, kui kogu praegune isewalitsus oma politsei ja sõjawäega, mis iga silmapilk walmis on rahwast sadandena maha tapma, põhjani muudetud on; enne, kui rahwa-

saadikute kogu üleüldisel, otsekoheisel ja salajal, ilma rahwuse, sugu ja usu ja waranduslise oleku peale waatamata, walitud peab saama, ja niisuguse riigi-põhjusseaduse walmis on teinud, mis rahwale kõik wabadust, mis korraliku seltskondliku elu edenemiseks waja on, julgeks kiinnitab. Niisugused on: kokku-tulemise, kõne-, trüki-, streikide waba-dus; isiku puutumatus jne.

Nõndakaua kui meil neid õigusi ei ole, ei wõi meie ega teised meid waba-deks inimesteks nimetada. — Wabaks peame meie aga saama! Kõige pealt peame meie aga meeles pidama, et meie wabadust keegi ei kingi, et meil walitsuse mängimisest, millega ta töölisi rahustada tahab, midagi loota ei ole, et meie ainult ise, ühisel jõul omale wa-badust wõita wõime. Selleks pole aga muud teed, kui praegune riigivalitsuse lõpulik ärahawitamine. Igaüks aidaku selleks kaasa!

Kadugu wägiwaldne isewalitsus!

Elagu wabariik! Elagu üleilmiline sotsialdemokratia!

Andke seda lehte sõpradele edasi!

Tallinna komitee.

[Schapirografi paljundus.]

Wenemaa Sotsial-Demokratline töö-liste Partei.

Kõige maade töölised ühendage endid!

Kõigile Tallinna töölistele.

Iga kord, kui meie mingil juhtumi-sel walitsusele oma nõudmisi ette pa-neme, kuuleme meie iseenesest wäga [arusaamata sõna]. Õeldakse: Tehke oma majanduslise järje paran-duseks, mis teie tahate, — jumala pärast ärge rääkige aga politikast, ärge nõudke politilist wabadust. Meie muretseme teie eest ju isegi, teie hädasi aitame meie ise ka kergendada, meie oleme walmis ise teie kurnajatega wõitlema, ainult ärge segage endid politika hulka, ärge nõudke wabadust, ärge segage meid, kui meie teie eest hoolitseda ta-hame. Nii rääkis keiser ise Peterburi töölistele isegi peale seda, kui ta nende

seltsimeeste werega Peterburi uulitsad oli punaseks wärwinud. Nii rääkis neile ka senator Schidlowsky: selle narri kommissioni esimees, mis Wenemaa tööliste küsimust selgitama pidi — kui tööliste asemikud oma isiklise wabaduse puutumast ja tööliste klassi poliitikalise seisukorra awaliku läbi arutamise alla wõtmist nõudsiwad, niisama rääkis ka kuberner Lopuchin Tallinna tööliste wanematele, keda ta selleks oma juurde oli kutsunud, et kõiki Tallinna töölisi poliitikaliste meeleawalduste toimepanemise eest hoolitada. „Ärge rääkige poliitikat.“ Kui palju häbemastust, kui palju pilkamist ja hirwitamist inimese isiku üle peitub selles lauses! See on ju niisama hea, kui ööldakse wangile, keda wangimaja sumbunud õhk lämmatab: „ära soowi wabadust, ära püüa wärsket õhku hingata saada!“ Ärge nõudke poliitikalist wabadust, see tähendab teiste sõnadega üteldes: „laske isewalitsuse teenrisid, kes meie rahwast liigade maksudega rõhub, kelle süü pärast praegune õnnetu sõda tuli, kus alles paari päewa eest jälle terve Waiksemere laewastik ära häwitadi, ikka wana wiisi riigi majapidamise kallal edasi talitada. Ärge nõudke poliitikalist wabadust, s. o. kuulake ilma wastu rääkimata kõiki neid seadusi, mis ametnikud ilma rahwa lubata kusa-gil kantselei nurkades teewad — ärge rääkige oma hädadest ja puudustest ajakirjanduses, ilma et jällegi ametnikud tsensorid selleks luba ei annaks. See tähendab, et iga lorupea politsei-ametnik teie koosolekuid oma tahtmise järele koost ära wõiks ajada, et teie oma paremaid seltsimehi ilma wastu panemata wangi wiia laseksite, oma wabaduse eest wõitlejaid ametnikkude karja kätte annaksite. See tähendab: laske oma koosolekuid soldatite püssikuulidega ja kasakate piitsadega laiali ajada, lubage seda igal pool, kus aga walitsus seda tahab, nagu seda alles hiljuti Bakus, Homelis, Schitomiris ja mujal tehti.

Andke oma elu, oma au, oma wabadus wastu rääkimata politsei kätte, ja laske teda endiga siis teha, mis ta

heaks arwab! Seda kõiki tähendab see lause: „ärge nõudke poliitikalist wabadust!“

Seltsimehed! Omal ajal rääkis Wene walitsus töölistega teisiti, weidi selgemini. Minister Witte, näituseks, kuulutas ühes omas ringkirjas wabrikute inspektoritele, et isegi tööliste seaduslised nõudmised siis täitmata jääwad, kui neid seadusewastasel teel, s. o. seaduse järele kuritegudeks peetawate streikide abil ette pandakse. Praegusel ajal, kui meie walitsust sõja hoobid ühelt poolt ja ruttu kaswaw tööliste liikumine teiselt hirmutawad, on ta oma juba pooltihti kangeks jäänud keelega teisi sõnu toterdama hakanud. Räägitakse, et tööliste majanduslisi nõudmisi ikka weel kuulda wõib wõtta, ärgu nõudku nad ainult poliitilisi õigusi. Aga kas ei saa siis weel mitte igaüks meist aru, et loomulik klasside wõitlus ainult loomulikkudel poliitikalistel oludel edeneda wõib. Kas wõib aga seal, kus ühest küljest tööliste streigi peale, kui kuriteo peale waadatakse, teiselt poolt aga kõiksugu kapitalistide ühisusi kõigest jõust toetatakse ja edendatakse, klasside wõitlusest ühesuguste sõjariis-tadega juttu olla? Kas on niisuguses riigis wõimalik heade tagajärgedega palga kõrgendamise eest wõidelda, kus wabrikandid oma wabrikud iga silmapilk streigimurdjate kaitseks ja paremate tööliste juhtide — politsei keeles nimetatakse neid, kihutajateks — kinni püüdmiseks soldatise ja salakuulajaid täis wõiwad panna. Kas on wõimalik seal tööpäewa lühendamise eest wõidelda, kus peremehed räägiwad, et tööpäewa lühendamine mitte nende, waid walitsuse asi olewat, kus aga walitsuse asemikud omakorda wastawad, et see peremeeste asi olewat. Nii oli ju lugu ka meil Tallinnas jaanuari ja weebruari kuu streikide ajal.

Wiimaks, kas wõib seal loota, et ühtainustki meie nõudmist täidetakse, kus seadusi ametnikkude kantseleides walmis tehtakse, ja kus neid ainult keisri ja ametnikkude woli ja tahtmise järele maksma pannakse? Ei, meie ei taha enam selle walitsuse walelisi ja

silmakirjalisi kõnesi kuulda, meie ei hakka enam oma waenlasega sõgesikku mängima, meie kuulutame talle awalikult: „Meie wõitleme poliitikalise wabaduse eest, maksku see mis maksab. Meie ei palu omale mitte armuandeid, meie nõuame oma õigust.

Meie nõuame täielist isiku ja elumaja puutumatus, s. o. kedagi Wene riigi kodanikku ei pea mitte tohtima iga silmapilk politseiametniku heaksarvamise järele kinni wõtta, läbi otsida, peksta, tappa ja wigastada, nagu see praegu Wenemaal wiisiks on.

Meie nõuame täielist sõna- ja triiki-wabadust, meie ei taha, ei meie mõtte peal tsensuuri ametniku raske käpp lasuks, mis ainult seda kirjutada laseb, mis ta heaks arwab.

Meie nõudmine olgu: täielik kokkuletmise-, ühisuste- ja streikidewabadus, see on, meie peame õiguse saama, et meie oma koosolekuid mitte warjata ei

pruugiks, et politsei meie koosolekuid mitte enam mässuks nimetada ei tohiks, et ta neid sõjawäega laiali kihutada ei tohiks.

Meie nõuame iseäralise asutuse wõi büroo sisseseadmist, mis kõiki ajutisi sekeldusi kapitalistide ja tööliste wahel õiendaks. Büroo liikmeteks olgu tööliste poolt walitud mehed, nii et töölistel ta kasude seaduslised kaitsjad ka ta oma seltsimehed oleksiwad, aga mitte ainult walitsuse ametnikud ja kohus. —

Muidugi ei ole meie praegune walitsus see asutus, mis meile neid wabadusi wõib anda.

Meie esimeseks juhtsõnaks olgu sellepärast: „Kadugu isewalitsus, kadugu walitsuse ametnikkude wägiwald! Maha politsei! Elagu rahwa saadikute kogu! Elagu demokraatline wabariik!

22. mai 1905. aast.

Tallinna Komitee.

[Kiwitrüki paljundus.]

Kes olid Tallinna töölistewanemad 1905. aasta augustis?

Politseidepartemangu arhiwiides (iseäralik osakond, akt 4, jagu 31 — 1905, rahutustest ja streikidest Eestimaa kub. tööliste seas) on järel telegramm, mille Tallinna töölistewanemad siseministrile on saatnud ja millele nad kõik oma nimed alla pannud. Sellest on näha, kes siis olid Tallinna töölistewanemad. Telegramm on Peterburis 9. augustil 1905. a. wastu wõetud ja käib järgmiselt:

„Kaheksandamal augustil läks 12 Tallinna töölistewanemat Eestimaa kubernerile juure tahtmisega luba paluda Balti puuwillawabrikute tööliste koosolekuks. Et kuberner tema juure ilmunud töölistewanemate wastuwõtmisest ära ütles, siis otsustasime meie tööliste wolitusel Teie Kõrgeaususe poole pööratä palwega Tallinna wabrikute töölistele lu-

bada wabrikutes koosolekuid pidada majandusliste puuduste arutamiseks. Tallinna wabrikute töölistewanemad: Tikkas, Lindorf, Tombak, Flor, Wuin, Tensing, Paju, Wiederfeldt, Kuningas, Pahla, Treser, M. Loik, Kusnetsow, W. Leibach, Fridolin, Mihelson, Mänd, Pesa, Press, Türkell, Pirker, Schütz, Wladimirow, Torobill, Tamberg, Tikkas, Kalau, Atrikorn, Simson, Kirs, Willo, Karu, Laur, Dreger, Emberg, Luiklel, Bender, I. Laut, Reben, Besen, Poel, Bormann, Nero, Wasman, Sommer, Teller, Fallok, Laas.“

Telegrammile on siseminister 10. augustil oma resolutsiooni alla pannud: „Tagasi lükata.“

12. augustil teatati sellest Eestimaa kubernerile teadaandmiseks telegrammi allakirjutajatele.

Parunite väljasaatmine 1918. aastal.

Parunite süüasja tekkimine.

Pühapäeval 14. jaan. 1918. a. toodi Tallinna, Toompeale, Eesti kubermangu täidesaatwasse komiteesse Haapsalu nõukogu korraldusel kinni wõetud Balti mõisnikuseisusest isikud, kellele, üks samast soost naisterahwas, Matson, Haapsalus küüdimeest oli otsinud, et saartele Saksa sõjawägede juure sõita. Matson seletas peale kinniwõtmist, et tema üliwäga loiaalne tahab olla nõukogude wõimu wastu (kõigi aegade nuuskurite wana laul) ja andis oma kaaslased üles, keda kohe wangistati. Nende juurest leiti 4 wõi 5 pealtnäha puhast kirjapaberilehte, mille ilmutamisel selgis, et seal keemialise tindiga kirjutatud palwekirjad olid Tallinnas asuwa Saksa nuuskuritestaabi ülema, klawerimängija Hans Schulmanni poolt Saksa keiser Wilhelmile, et päästjad rutem tuleksid. Juba uurimise algusel tehti dokumendiliselt selgeks, et sellesse salanõusse peale muude segatud oli ka Eestimaa kubermangu mõisnikkude peamees, Dellingshausen, ja tema kaudu terve mõisnikuseisus. Eesti töörahwa nõukogude walitsusel tuli proletaarlise rewolutsiooni kaitseks tõsiseid abinõusi tarwitusele wõtta.

Parunite wangistamine.

Kuigi Eesti töörahwa nõukogudel sel ajal mingisugust „tsheka“ korraldust ei olnud, said nõukogud parunite kinniwõtmise korraldusega peagi toime. Kadunud s. Wiktor Kingissepa juhatusel tehti ettewalmistustööd ära ja määrati 27/28. jaanuari õõseks (wana kalendri järele) kõigi parunite ja muude kontr-rewolutsiooniliste isikute kinniwõtmine. Asja selgitamiseks awaldame sel puhul Eesti töörahwa nõukogudewalitsuse poolt awaldatud teadaandmise (s. Kingissepa kirjutatud):

Eesti töörahwale.

Juba ammu liikusid rahwa hulgas jutud, et Eestis allkirju korjatakse teada-

andmistele, et allakirjutanud Eesti elanikud — „rahwaste enesemääramise õiguse“ põhjal soowiwad et „tema keiserlik kõrgus Wilhelm II“ oma wägesid Eestisse saadaks maad oma alla wõtma ja „korda“ jalule seadma.

Nüüd on korda läinud laialist organisatsiooni Balti endiste parunite hulgas awalikuks teha, kes rahwa häält ja tahtmist jultunult wõltsides Wilhelmile end. parunite ja pastorite allkirjadega teadaandmisi läkitasid, kui ihaldaksid selle wõi teise kogukonna maaomanikud wõi koguduse liikmed Saksa keisri walitsuse alla saada.

Niisama on endiste parunite keskkohas awalikuks tehtud spioneerimise organisatsioon, mis Berlini teateid toimetab siinsete wägede üle.

Nii on meie maa „esimene seisus“ Eestit Saksa keisrile häbematalt ja äraandlikult müünud. Kõik nad on pikki silmi oodanud, et keisri timukad töörahwa rewolutsiooni weresse uputama tuleksid.

See ei ole rahwa enesemääramine, kui end. parun „siinsete maaomanikkude“ nimel teatab, rahwas tahtwat Wilhelmi walitsust.

Ka see ei ole rahwa enesemääramine, kui papp, kellel tänini õigus on olnud oma koguduse nimel ainult jumalaga rääkida, seda täna keiser Wilhelmiga teeb.

Wilhelmi wägede kutsumine on werise kontr-rewolutsiooni toomine Eestisse.

Maha äraandjad! Maha rahwa ja rewolutsiooni waenlased!

Eesti Töörahwa ja Sõjawäelaste Nõukogu Täidesaatew Komitee astub aadeli soost juudaste wastu kõige otsustawama sammu ja kuulutab

kõik end. Balti mõisnikuseisusest meestesooist isikud, kes üle 17. a. wanad ja naistesooist isikud 20 a. wanadusest, wälja arwatud imetawad naised ja wanadusest jõuetud,

l i n n u p r i i k s .

mis seda tähendab, et iga seesugust isikut igaüks igal pool kinni wõtta wõib ja kinni wõtma peab.

Igaüks, kes endisest mõisnikusoost isikut warjab, karistatakse Rewolutsioonilise Tribunali poolt wangistusega ja rahatrahwiga kuni kõige waranduse konfiskeerimiseni.

Iga kinniwõetu tuleb lähema täidesaatwa komitee kätte toimetada. Wangiwõetud end. mõisnikusoost isikud koondatakse kontsentratsioonilaagrisse ja senikaua kui nende kontr-rewolutsiooniline tegewus töörahwale hädaohtlik, jääwad nad meile pandiks.

Nende silm ei pea seda nägema, mis nad ihaldanud.

Kuid mitte ainult end. mõisnikkude soost isikud, kes ilma jäänud sellest, mis nad rahwa käest aastasadade jooksul kokku riisunud, ei walmista töörahwale ahelaid ja rewolutsioonile hukatust.

Eesti kaubahärrad ja sahkerdajad, kartes et waheltkauplemine otsustawalt kõrwaldatakse ja nad enam rahwa nälja kulul sadasidtuhandeid tasku toppida ei saa; Eesti hallid parunid ja rikkad majaperemehed, kartes, et ka nende liikumata warandused rahwa kätte lähewad; kõik rahwa-kurnajad, kes tänini rikkalikult lõikanud wõerast tööd ja waewa — terve Eesti kodanlus walmistab 15. weebruariks sõjariistus ülesastumist, et nõukogude wõimu — töörahwa wõimu — purustada.

Nad korraldawad üle maa walget kaardiwäge ja salaseltsisid ja soetawad enesele sõjariistus jõudu, et tööliste linnas weresauna walmistada ja maatameeste nõukogudele surmahoopi anda.

Neile ei anna rahu see töörahwa weri, mis Soome kodanlus Soomes walab ja see were-pulm, mis Ukraina walge kaardiwägi Kiiewis tööliste walmistab. Eesti Asutawa Kogu kokkukutsumine on kodanliste salaseltslastele signaliks sõjariistus wastuhakkamisele. Sellepärast otsustas Eesti Töörahwa ja Sõjawäelaste Nõukogu Täidesaatew Komitee Eesti Asutawa Kogu walimisi seisma panna ja äärmisi rewolutsiooni kaitsmise abinõusi tarwitusele wõtta.

27/28. jaanuari öösest kell 12 on kõigis Eesti linnades

piiramise seisukord wälja kuulutatud, mille lõpetamise kohta iga kohalik nõukogu otsuse teeb.

SELTSIMEHED TÖÖLISED LINNANAS JA MAAL!

Olge walwel! Wõtke kõik abinõud tarwitusele, et kodanlus ei julgeks kodusõda wäljakuulutada.

Rewolutsion on hädaohus! End. Balti mõisnikud ja kontr-rewolutsiooniline Eesti kodanlus teewad ühist tööd, kuigi igaüks isesuguste abinõudega.

ELAGU NÕUKOGUDE WÕIM!

ELAGU TÖÖRAHWA REWOLUTSION!

KADUGU SAKSA JA EESTI SOOST TÖÖRAHWA WAENLASED!

Eesti Töörahwa ja Sõjawäelaste Nõukogu Täidesaatew Komitee.

*

Päew wõi kaks enne 27. jaanuari saatis E. T. ja S. N. T. K. selle teadaande ühes muude tarwiliste juhatustega maakonna nõukogudele erikäskjalgedega. Klapperjaht parunite ja muude kontrrewolutsionäärude peale algas ühel ajal igas maakonnas. Seda kergendas märksa see, et parunid selleks ajaks „oma“ mõisatest pea igalt poolt wälja olid aetud ja linnades asusid.

Kuidas parunite kinniwõtmise mujal läks, selle kohta puuduwad mul teated, tean ainult, kuidas see Tallinnas sündis. Linn oli miilitsajaoskondadesse jaotatud, igal jaoskonnal oli oma kindel tegewuskawa wälja töötatud. Eraldatud oli sellest plaanist ainult Toompea, mis eraüksusena E. T. ja S. N. T. K. piirkonda kuulus. Et pea terve Toompea majad parunite käes olid, oli meie ülesanne seal äärmiselt lihtne. Mujal oli ta keerulisem, tuli nädalasi ettewalmistusi teha, mis parunite ja Eesti walgete aadresside kogumiseks ja orderite kirjutamiseks ära kulus. Määratud ajaks kogusiwad siis miilitsajaoskondadesse meie punakaartlased, jaoskonnas wõeti sõjalised ettewaatused abinõud tarwitusele. Ka meil Toompeal sai läbikäik Toompealt ja Toompeale kinni pandud

ja tarwilistes kohtades kuulipildujad ja patrulid wälja pandud. Umbes kella 2 ajal öösel algasid läbiotsimised ja kinniwõtmised, mis paiguti lõuneni kestiwad. Parunid toodi ennemalt äramääratud koonduspuntidesse, kust neid sadamasse elewaatorisse toimetati. Eriliselt saiwad kinni wõetud ka parunisoost täieealised naisterahwad, keda kawatseti meestega üheskoos koonduslaagrisse toimetada. Ära wõeti sõjariistad, osalt hinnalised asjad, raha, sealt, kus parunid omale terve aasta peale moonad olid ette muretšenud, wõeti ka toiduained ära ja anti töölistele tarwitada. Parunite majade ja waranduse arwelewõtmiseks ei olnud meil mahti.

Parunite kinniwõtmine ei toonud meile sekeldusi mitte üksi Saksa imperialistilise walitsusega. Warsti peale parunite kinniwõtmist ilmusid meie juure Toompeale sõjalaewastiku madruste esitajad (ei mäleta praegu, missugusest laewast), kes teatasiwad, et nemad otsuse olla teinud, et parunitel elewaatoris mitte küllalt kindel hoiukoht ei olla, neid olla sealt wõimalik kergeste wabastada jne. Sellepärast nõudsid need smd, et parunid nende kätte antaks, nad tahtwat neid Naissaarele wiia, kus neil palju kindlam hoiukoht olla. Meile oli selge, et meie meremehed parunisi selleks oma kätte nõudsiwad, et neid merele jõudes üle parda heita. Meil oli küllalt selge ka see, et sarnane tegu lõpulikult wõimataks teeks rahuläbirääkimiste pidamist sakslastega. Sellepärast teatasime madrustele, et meie parunisi nende kätte ei wõi anda. Madrused ei jäänud sellega rahule, järgmisel päewal hakkasiwad nad elewaatori ümber koguma, tekkis kartus, et nad wäewõimuga hakkawad püüdma parunisi meie punakaardi käest ära wõtta. Sellepärast otsustasime parunid elewaatorist, mis merekaldal ja madruste wõimu alla sattuda wõib, ära tuua. Seda äratoomist saatsiwad madrustesalgad, kes meid usutasiwad, et nemad meid aita-wad parunisi hoida. Äratoomine läks kõrda ja meie mahutasime parunid Toompea lossi läheduses asuwasse turni-saali.

Meie kawatšesime esialgu kõiki parunisi kusagile Nõukogude wabariigi põhjapoolsesse osasse koonduslaagrisse saata. Olimegi tegewuses koha wäljawalimisega. Kuid järgnewad sündmused arenesid kiireste. Bresti rahuläbirääkimiste katkestamine kutsus esile Saksa raudkiwimeeste pealetungimise wõimaluse. Parunite ärasaatmisega tuli rutata. Meie otsustasime neid saata Siberi, Jenissei kubermangu, Beresowaja walda, mis meie seltsimeestele küllalt tutaw tsaariwalitsuse wäljasaatmisekoht oli.

20. weebruaril läksid parunid teele, erarongiga, kokku seatud kaubawagunitest, ainult üks 3. klassi reisijatewagun oli, mida meie punakaartlased omale elukorteriks tarwitasiwad. Parunid saiwad jala Dwiigateli raudteejaama toimetatud. Nende omaksed ja sugulased tõiwad neile määratumul arwul toidumoonad kaasa, millega wast paar wagunit oleks wõinud täita. Kõik selle kraami wõtsid meie punakaartlased oma hoole alla. Õhta hilja hakkas rong Dwiigateli jaamast liikuma umbes 300 wangiga. Sõidu komendandiks oli sm Fiks, enamlane. Päew hiljemalt sõitis sõidule järele meremees s. Radshischewski, ilma-waate poolest anarhist-kommunist, kelle ülesandeks oli parunid Jenissei kubermangu täidesaatwa komitee kätte toimetada. Ühel ajal meie rongiga sõitis Tartust wälja samasugune rong, mis ühines Peterburis meie rongiga.

Pisut keerulisem, kui meestesooost parunitega, oli lugu naisparunitega. Kui meie meesparunisi sõidule paigutasime, oli meil karta selle üle, kas ehk mõni Saksa junkrute lentsalk juba Tapale ei ole jõudnud. Sellepärast tuli naisparunite wäljasaatmisest loobuda. Neile teatati meie otsus: 24 tunni (wõi 2—3 päewa) jooksul Nõukogude-Eesti piiridest lahkuda. Nad punnisiwad küll wastu allkirja andmast selle otsuse teada-saamise üle, aga oliwad siisgi sunnitud seda allkirja andma, kuna meie neile teatasime, et wastasel korral nad Siberisse saadetakse.

Edaspidise parunite rändamise loo toon sõidukomendandi s. Radshischewski jutu järele.

Parunite rongi sain kätte ühe wõi kaks jaama siinpool Wologda linna, pühapäeval, 24. weebruari hommikul. Ma jõudsin parajaste minemahakkawa sõidu tormaseplatsile hüpata. Wologdasse jõudsiime hommikul kella 9 paiku. Siin wõtsin rongi sm. Fiksilt wastu, kes peale rongi äraandmist otsustas ka edasi Siberisse sõita ühes oma perekonnaga. Fiks teatas mulle, et Rõbatskaja jaamas (Peterburi lähedal) nende juure mingisugune kahtlane bande ilmus, kes ennast Rootsi kuningliku punase-risti esitajateks nimetas, kel ka wastawad paberid oliwad. See komisjon sõitis ühes meie rongiga; neil oli sooja pesu ja arstirohtusi kaasas, parunitele abiandmise otstarbel. Fiks oli neid ühes punakaartlastega wagunisse mahutanud ja neile teatanud, et nemad kuni asja selgitamiseni wahi alla jääwad. Nende kaasasolewat kraami ja arstirohtusi järele waadates leidsin ma nendel kerenskirahasid 20000 rubla wäärtuses. Peale selle leidsime neil arstirohu - pudelites pomerantsi-wiina. Peale selle teatasin ma neile, et ma neid aresteerin, ja panin neile wahi juure, lubasin halastajatoode ainult neil kordadel parunitele abi anda, kui keegi neist tõsiselt haigeks jääb. Kokku oli neid 3, 1 naiste- ja 2 meesterahwast. Kui nad rongile tulid, olla neid rohkem olnud, kuid nāhes meie punakaartlaste hoolsust, on osa neist maha jäänud. Wologdas saatsin ma 20 meest parunitest wahi all leiwa järele. Igaüks parunitest pidi 4 leiba kandma. Wologdast saatsin telegrammi Petrogradi, kus järele pärsin, kas punase-risti saatkonna paberid mitte wõltsitud ei ole ja ka küsisin, mis nendega teha. Kuid wastust ei tulnud ja nad sõitsiwadgi wahi all kuni lõpuni. Nende parunite juure, kes tõsiselt haigeks jäiwad, kutsusin ma wangidest-parunite hulgast arsti Mirbachi. Kui Mirbach tõendas, et parun haige on, lubasin ma halastajale-õele selle toitu täiendada. Ühes suuremas linnas, kust meie läbi sõitsime, tahtsid parunid kohalist pastori oma juure kutsuda, aga ma teatasin neile, et nende hulgas küllalt pastori on ja neil jumalasõnast „nälgä“

ei pruugiks olla. Üks punakaartlane küsis teel minult luba parunite peale lasta, kui need sõidu peal waguni ukse loomuliikuks talitamiseks awasiwad. Ta lasi mitu korda, kuid ei osanud sihtida ja ei saanud märki. Oli weel järgmine juhtumine. Mina telegrahweerisin ette toituspunkti, et 450 aresteeritud paruni ja nii ja niisuure hulga wahtide jaoks moona walmis pandaks. Aga telegrammist saadi nii aru, et ei sõida mitte parunid, waid lambad (sõnade sarnadus: „барон“ ja „баран“). Üks parunitest suri ära pisut siinpool Jekaterinburi linna. Raudteearst seadis ühes Mirbachiga kokku akti tema surma üle. Tema matmiseks küsiti 2000 rbl, mida ma punase-risti komisjonilt wõtsin ja raudteearstile ära maksin. Tuletan meele, et üks Rootsi punase-risti esitajatest von Hahn oli. Pärast Jekaterinburist läbisõitu arutasin ma ühes oma punakaartlastega selle komisjoni asja ja otsustasime nende raha, umbes 16 tuhat rubla meie kassasse ära wõtta. Nowo-Nikolajewskis suri ära teine parun. Seal leppisin ma kohalise täidesaatwa-komiteega kokku, et nemad teda ise maha matawad. Ühes Tartust sõitwate parunitega oli meie sõidul 27 wagunit, millest 2 wagunit punakaartlaste all oliwad. Nowo-Nikolajewski taga sai üks parun tooruse eest tunnimehe wastu 6 tunniks tormaseplatsile seisma pandud. Tormase aken oli katki, ta hüppas wälja ja kuigi tema järele tuli awati ja sõit kohe seisma pandi, oli wang suure lumetuisu tõttu kadunud. Tunnimees mõisteti seltsimeeste kohtu poolt ametist lahti ja wahi all tagasitoomisele. Lähemas jaamas tahtsin ma põgeneja püüdmiseks telegrammi anda, kuid jaamaülem teatas, et ta põgenejale kaasa tunneb ja telegrammi andmist soowitawaks ei pea. Ma tahtsin teda aresteerida, aga ta jooksis ära. Weel enne Krasnojarskit suri kolmas parun. Kuigi meie sõidust Krasnojarski telegrahweeritud oli, ei oldud seal neid telegrammisi kätte saadud ja meie sinnajõudmine tuli sealsetele seltsilistele täieste ootamata. Sellepärast tuli meil seal kaks ööd-päewa wagunites mööda saata, kuni wangi-

majas kohtasi wabastati. Wologdast Krasnojarskini kestis mele söit 17 ööd-päewa. Tagasisöit Krasnojarskist Peterburini kestis ka 17 päewa. Wangide wagonist wäljatoomisel oli umbes 10 neist haiged, neile tuli kraamiweo-auto anda; autos suri neljas parun ära. Meie punakaartlasi oli: Tallinnast 28 ja Tartust 22—23 inimest. Meie piirasime parunid ümber ja wiisime nad nõnda Krasnojarski kubermangu wangimajasse. Seni olid paljudele neist kätte jäänud hinnalised asjad, mida nüüd neid kohustati meile ära andma; kui nad seda ei teinud ja wangimajas wastuwõtmise juures neid asju leiti, pandi süüdlased kartsa. Paljudel olid uurid, sörmused, uuriripatsid. Wangimajas wastuwõtmisel leiti ühel parunil riiete sisse ömmeldud rewolwer, teisel paberossitoos. Meie otustasime oma punakaartlaste koosolekul weel enne Krasnojarskisse jõudmist, kuhu parunitelt wõetud asjad panna. Silmas pidades, et suurem osa punakaartlastest majandusliselt wiletsas seisukorras olid, otustasime asjad palga arwel endi wahel ära jaotada. Sedasama tegime parunite üleliigsete riietega. Tei-

sel päewal peale wangimajasse jõudmist saadeti parunisi juba tööle. Kuna Rootsi punase-risti saatkonna wolituste kohta meil mingisugusi tõendusid ei olnud, otustasime ühes täidesaatwa-komiteega neile ette panna 24 tunni jooksul Krasnojarskist lahkuda. Nende nimed: von Sievers, von Hahn ja öde Strick.

Bolotnaja jaama jõudes saime teada, et seal nõukogu wangi wõetud ja üks soldat 60 000 rubla nõukogu kassast ja nõukogu pitsati ära warastanud oli. Meie abiga wõeti rõowel kinni; nõukogu oli juba enne meie appijõudmist wabastatud. Mürgeli toimepanejad olid koju lastud wana sõjawäe jäänused.

Meie ei käinud parunitega teel sugugi pehmelt ümber. Puid wagonite kütteks andsime neile napilt ehk ei annud sugugi. Magadiskotid wõtsime nendelt ära. Pea kõik parunid põdesiwad teel skorbuti- wõi tsõngahaigust.

Nõnda käib Radshischewski jutustus. Nagu teada, wabastati parunid Brest-Litowski rahulepinguga. Tõõrahwa kohus nende, nagu muudegi kurnajate üle Eestis seisab alles ees.

J. K.

Parunite wägitegedest 1905. aastal.

A. Uuritsa joonistus. (Ajakirja „Tapperi“ kirjakoost.)

Rittmeister von Sievers.

Lehekülg 1905. a. aasta hirmulugudest.

(Politseidepartemangu arhiivi teated.)

Täna wu kewadel kerkis see nimi walges Eestis uueste päewakorrale, sest keegi oli seal leidnud, et 1905. aasta werisem inimesetapja rahulikult Tartus „A le coq“ wabriku direktorina rahwuslisele Eestile õlut pruulib. Ajalehed katsusid sel puhul kisa teha, laulikud löid wemmalwārssisi, üliõpilased korraldasid härra akna all kassikontserti ja — siis waikis terwe lugu põhjusel, millest meil siin teated puuduwad. Awaldame mõned dokumendid politseidepartemanguarhiivist selle kahejalgsse kiskja iseloomustamiseks, mis jutustawad, kuidas walitsus omal ajal selle oma truu sulase nahka wale abil kaitses. Need dokumendid annawad ühes sellega õige iseloomuliku pildi selleaegsetest oludest.

Nüüd, kus von Sievers uueste silma- piirile on kerkinud, ei ole ülearune üles märkida seda tempu, mis tema nimega 1917. aastal Eestis tehti. Teatawaste fõötas sel ajal Riia frondil enamlane Sievers, kes seal soldatitelehte „Окопная Правда“ wälja andis, mis Peterburis ilmuwa „Prawda“¹ tõlgitseja kaewikuelanikkude keele oli. Sama Sieversi kohta, kes hiljem wõitluses walgete wastu langes ja kelle haud on endisel Marsiwäljal üldise mäletusepaiga ühel aukohal, laotati Eestis 1917. aastal juttu laiali, et see on seesama rittmeister von Sievers, kes 1905—1906. aastal Eestimaad weriselt rahustas. Nüüd aga näeme et werekoeer rittmeister von Sievers mitte enamlastega koos ei töötanud, waid nende enestega.

¹ Kerenski walitsuse wasta töötaja ja selle eest mitmele korrale Kerenski poolehoidjate junkrute poolt rüüstatud.

Selle üle loe „Былое“ wiimastest numbertest selleaegse miilitsaülema Siegfried Kelsoni mälestusi.

Tema Üliekstsellentsile

Härrale Siseministrile.

Eestimaad kubermangu Paide maakonna Türi-Alliku walla talupoja Madis Tõnise poja Pihelga

Palwe.

1905. aasta lõpul wõeti kaebtuse tagajärjel minu alaealised pojad 18-aastane Peeter ja 16-aastane Hans kinni ja wiidi Wiljandisse wangi. Enne weel, kui Wiljandi teise jaoskonna kohtuuriija jõudis uurimist lõpetada, lasti minu pojad 9. jaanuaril 1906. a. Wiljandis wäesalga ülema von Sieversi käsul maha.

Wäesalga ülema von Sieversi teguwiisi seaduse ja õiguse wastaseks pidades andsin ma 8. mail 1906. aastal selles asjas palwekirja Kõige kõrgema nime peale, missugune palwekirja Keiserliku Suuruse nime peale antawate palwekirjade kantsleist 23. mail 1906. aastal nr 29533. all Teie korraldusele saadeti.

Et seni mingit korraldust selles asjas ei ole olnud, minu palwekirjas nimetatud tunnistajad aga kahtluseta tõendada wõiwad, et minu pojad kuriteost, millest osawõtmist neile süüks anti, mitte osa ei wõtnud ja et need tunnistajad wanad inimesed on, kes pea surra wõiwad, sellepärast julgen alandlikumalt Teie Üliekstsellentsi paluda korraldust teha, et minu poegade süütus selgitataks ja von Sievers oma seadusewastase teo eest wastutusele wõetaks.

Türis, 13. jaanuaril 1911. aastal.

Paluja Madis Pihelgas.

Härrale Direktorile [politseidepartemangus] ette kanda. 19. I. 1911.

Härra Direktor käskis järele pärida, missugune käik Pihelga esimisele palwekirjale anti. 25. I. 11.

Seletus: Truualamlik palwekiri saadeti Baltimaa ajutise kindralkuberneri kindralleitnant Sollogubi kätte Siseministri nimel tehtud kaaskirjaga 7. juunist 1907. aastal nr 4433 all.

Asjaajaja wanem abiline [allkiri].

Härrale Direktorile ette kanda.

26. I. 11.

Härra Direktor käskis palujale kuulutada, et von Sievers surnud on, mis pärast tema wastu seaduslikku nõudmist alata ei saa.

1. II. 11.

Täidetud. 4. II. 11.

*

Siseministeerium. Paide maakonna
Politseidepartemang. ülemale,
7. asjaajamine. palujale kuulutamiseks.
5. weebruaril 1911. a.
№ 86433.

Politseidepartemang teatab sellega Eestimaa kubermangu Paide maakonna Türi-Alliku walla talupojale Madis Tõnise poja Pihelgale, wastuseks tema poolt Härra Siseministri nimele antud palwekirja peale, milles ta palus karistussalga ülemat von Sieversi seaduslikule wastutusele wõtta paluja poegade Peetri ja Hansu ilma uurimise ja kohtuta mahalaskmise eest — et von Sieversi surma tagajärjel tema wastu kaebtust tõsta ei saa.

Asedirektori asemel Pauli.

Seda teadaannet olen lugenud.

Madis Pihelgas.

*

Politseidepartemangu Teie Ekstsellentsi
asjaajaja. käsul ja Kõigekõr-
gema nime peale antawate palwekirjade Kantsleile teate puhul 30. septembrist 1913. a. nr 93194, mille kaasas oli talupoja Madis Pihelga truualamlik palwe, et temale lubataks tema poegade hauale risti panna ja talle kroonu poolt toetust antaks, on mul au teatada, et Politseidepartemangus Pihelgate asjas järgmised teated olemas on:

1906. a. maikuu sissetuunud Madis Pihelga truualamlik palwekiri on juunikuus kindral Sollogubi kätte saade-

tud; teated selle kirja saatuse üle puuduwad.

1911. a. jaanuaril Siseministri nimele antud sama Pihelga palwekirja peale von Sieversi wastutuselewõtmise asjus teatas departemang selleaegse direktori salanõunik Sujewi käsul, et von Sieversi surma pärast tema wastu kaebtust tõsta ei saa.

Samal 1911. aastal tuli Siseministeeriumi üldiste asjade departemangu Pihelga palwekiri ainelise toetuse asjus. Missugused tagajärjed sel palwekirjal olid, selle üle puuduwad teated.

Kõike seda Teie Ekstsellentsile teatades on mul au juure lisada, et Ewa Brauni sellelaadilise palwe peale, nimelt lubada talle tema mahalastud esimise mehe Brenz Abolingi ja poja Jahn Abolingi hauale risti panna, eitaw wastus anti, sest et Liiwimaa kuberner teatas, et mahalastute hauale risti panemine selle koha soowimata meeleawalduste paigaks wõib muuta.

Riiginõunik H. Junger.

17. oktoobril 1913. a.

*

Politseidepartemangu Tema
Direktori Üliekstsellentsile
ettekanne. Siseministri abi
15. detsembril 1913. a. kohuste täitjale
P. N. Morosowile.

Keiserliku Suuruse nimele antawate palwekirjade Kantsleile ülem saatis 30. septembril nr 93194 all Siseministri otsustamiseks talupoja Madis Pihelga truualamliku palwekirja, milles ta luba palub oma poegade hauale risti panna ja rahalist toetust palub.

Selle palwe puhul teatab Liiwimaa kuberner kirjaga nr 759 (2. detsembrist s. a.), et 1905. aasta 18. detsembril Wiljandi maakonna piirile sõjariistus salgad Eestimaa kubermangust ilmusid, peale selle, kui nad rea rööwimisi olid toime pannud ja mõisaid põlema pistnud. 18. detsembri õhtul pistis üks niisugune salk Kabala metsawalitsuse põlema. Järgmisel päewal jõudis ta selle mõisa järele olewa Elepää [?] karjamõisa, kus 40-pealisel salgale kokku-

põrge oli 10 pealise omakaitse salgaga. Kolm esimese salga liiget said selle juures tapetud, kaks haaawatud, kuus kinni peetud. Teised põgenesid ära, hobuseid, riisutud kraamikoormaid ja sõjariistu maha jättes.

Wiljandi maakonna ülema noorema abilise toimetatud uurimiseateadused läksid 19. ja 24. detsembril 1905. a. Wiljandi maakonna II jaoskonna kohtuuriija kätte.

Kinnipeetud isikud tunnistasid endid sotsiaaldemokraatlise partei liikmeteks ja kinnitasid, et wennad Pihelgad, kes hiljem kinni peeti, salga tegewusest osa on võtnud. Nende vastu olid nii tõsised süüdistused olemas, et peale nende ülekuulamise kohtuuriija nad wahi alla jättis.

Karistussalkade ülem kindral Besobrasow nõudis uurimiseakti enese kätte; peale sellega tutwunemise laskis ta Wiljandi wangimajas kinnipeetawad, nende hulgas wennad Pihelgad, wälja tuua ja käskis nad 11. jaanuaril 1906. a. maha lasta; surnukehad aeti laskmise koha peal auku

Peale selle hakkasid mahalastute hauale rewolutsionäärid käima ja seal meelega wäljastatud toimetama, millest osawõtjatele mitu korda karistussalkade ülemate käsul kehalikku karistust anti.

Et nendele käikudele lõppu teha, sai wiimaks maa haudade kohal taseks tehtud, rohtu peale külwatud ja hiljem weel puud istutatud.

Kõige selle pärast loeb hofmeister Swegintsow [Liiwimaa kuberner] soowimataks mingit mälestusmärki, olgu see ka rist, Pihelgate hauale panna, sest see wärskendaks kohalikkudes elanikkudes mahalastud riikliste kurjategijate mälestust.

Mis puudub Madis Pihelga rahalise abi palwesse, siis on Liiwimaa kubeneri arust niisugune toetus Pihelgale, kelle kohta mingit kahtlust ei ole, soowitaw Keisri vastu armastuse ja truualamluse tundmuste kõwendamiseks.

Sellest teatades on Politseidepartemangul au Teie Üliekstsellentsi luba

paluda, Liiwimaa kubeneri seletust Keiserliku Suuruse Kantselei walitsusele teatada.

Direktori asemel,

Asedirektori koh. täitja Wassiljew.

*

Siseministeerium. Salakiri.
Politseidepartemang. Keiserliku Suuruse
7. asjaajamine.
19. dets. 1913. a. nimeleantawate palwe-
№ 84810. kirjade Kantselei
Ülemale.

Kirjaga nr 93194 30. septembril saadetud talupoja Madis Pihelga truualamlikku palwekirja tagasi saates on mul au Teie Ekstsellentsile teatada, et palwekirja esimese osa täitmist, nimelt luba andmist paluja poegade hauale risti panna, ma mitte soowitawaks ei peaks, sest wennaste Pihelgate hauale mälestusmärgi panemine, olgugi see ainult rist, ärataks kohalikus rahwas mälestusi mahalastud riiklistest kurjategijatest ja wõiks põhjust anda tähen-datud haual, millele mets peale istutatud, soowimata meelega wäljastatud toimepanemiseks.

Mis puutub Madis Pihelga palwesse talle rahalist toetust määrata, siis ei ole minu poolt selleks takistust.

Siseministri asemel,

Ministrite Nõukogu liige Morosow.

Direktori asemel,

Asedirektori koh. täitja Wassiljew.

*

Tema Üliekstsellentsile

Härrale Siseministrile.

Eestimaa kubermangu Paide maakonna Türi-Alliku walla talupoja Madis Tõnise poja Pihelga
Palwe.

1905. a. 22. detsembril, kus Eestimaal weel sõjaseadus maksmas polnud, tormas minu äraolekul minu majasse salk sõjariistus inimesi, arwu poolest 17 hinge. Nende juhiks oli, nagu ma nüüd seda tean, kaabakas Albert Jaani poeg Kuldkepp, kelle elukohta ma ei tea. Salk piiras minu maja ümber ja wiis, surmaaühwardusi tarwitades, minu kaks alaealist poega — 18-aastase Peetri ja 16-aastase Hansu kaasa. Ke-

dagi ametiwõimu wõi politsei esitajat selle juures ei olnud.

Oma lapsi taga otsides kuulsin Wiljandi maakonna politseiwaliitsuses 28. detsembril, et minu pojad Wiljandi maakonna II jaoskonna kohtuuriija wõimuses on, kes uurib nende osawõttu 18. detsembril 1905. a. Kabala mõisa Tõrwaaugu metsawahi maja põlatamisest ja sõjariistus kokkupõrkamisest sama aasta 19. detsembril mõisnikkudega Kabala mõisa Elepää karjamõisas, Wiljandi maakonnas. Sealsamas kuulsin, et minu pojad Wiljandi uurimise-wangimajas asuwad. 31. detsembril seletasin ma kohtuuriijale, et minu pojad tähendatud kuritegudest osa wõtta ei saanud, sest minu elukoha ja esimese nimetatud kuriteo koha wahet on 20 wersta, teise kohani 10 wersta, kuna aga tunnistajad: Türi-Alliku walla elanik Juhan Kusler, tema naine Mari, poeg Hugo ja tütar Mari, peale selle Hans Kusler ja paljud teised tõendawad, et minu pojad 18. ja 19. detsembri päewad ja ööd kodu olid, mida wõiwad weel tõendada Türi-Alliku walla elanikud Anna ja Otto Hiobid, Jaak Tõrwa ja Jaan Munte.

1906. aasta 9. jaanuaril jõudis Wiljandisse staab-rittmeister von Sievers karistussalgaga, wõttis eeluurimise-wangimajast ilma kohtuuriija teadmata minu pojad ja käskis nad maha lasta, enne kui kohtuuriija jõudis uurimist lõpetada ja nende süütust selgeks teha. See käsk saadeti täide 9. jaanuaril 1906. aastal Wiljandi järwe kaldal.

1906. aasta 10. mail pöörasin ma truualamliku palwega Keiserliku Suuruse poole, paludes ülemal kirjeldatud tegewust uurimisele wõtta käskida ja wastutusele wõtta lasta neid, kes minu laste enneaegses surmas süüdlased on, iseäranis staab-rittmeistrit von Sieversi, nagu ka neid, kes minu poegade peale kuritahtliselt süüdi ajasid. Selle minu truualamliku palwe peale tuli mulle Kõigekõrgema nime peale antawate palwekirjade kantseleist 1906. aasta 23. maist nr 29533 all teade, et minu palwekiri Siseministeeriumi on saadetud, ja 1911. aasta 18. weebruaril teatati

mulle Siseministeeriumi poolt, et palwe tagajärjefa on jätud rittmeisteri von Sieversi surma tagajärjel. Rittmeister von Sievers, kui riigiteenistuses olija, toimetas oma teenistuse ajal walitsuse nimel, kuigi ta minu poegade maha-laskmise käsku andes talle antud wõimu piiridest üle astus ja tegi mulle määratu ainelise kahju: unustamata kallide poegade kaotamine ei wõtnud minult üksi toitjad ja toetajad wanaduse päewadeks, waid noore töõjõu puudumine käwitas ka minu praeguse majapidamise, nii et ma wõlgadesse olen sattunud, enne-aegu (olen 56-aastane) raugaks muutunud, terwise kaotanud ja kehatõõks wõimetusks saanud, nagu ka minu naine, kes üleelatud walu pärast haigeks jäi ja selle tagajärjel ette wõetud lõikamisel töõwõimu täieliselt kaotas, mis-pärast ma järele jäänud kolme alaealise tütreaga oma talukohta korras pidada ei jõua ja ma oma perega armuandeid korjama pean minema, kui mulle kusagilt abi ei tule.

Kõige selle põhjal on mul 'au Teie Üliekstsellentsi kõige alandlikumalt paluda korraldada, 1) et minu poegade peale walekaebtuse tõõtjad, kelle tege-wusel minu kadunud pojad staab-rittmeisteri von Sieversi ohwriks langesid, kes hoolimata sellest, et sõjaseadust weel ei olnud, kodanliste wõimude tege-wusesse segas, seaduslikule wastutusele saaks wõetud; 2) et mulle kroonu poolt abiraha antaks korratusesse aetud majapidamise toetamiseks (toetan Keiserliku Suuruse sõnade peale, mis ta ütles Petrogradi töõliste esitajatele 1905. a., et ükski wara, kelle oma ta ka oleks, ei pea puudutatama, kuna aga staab-rittmeister mitte ükski minu poegi maha ei lasknud, waid mulle ka määratu ainelise kahju tegi); 3) mulle lubada minu poegade hauale, nende mälestuse jäädwustamiseks, õigeusu kombe järele rist panna.

Teie Üliekstsellentsi korraldusest palun mulle teatada.

Paides, 29. detsembril 1914. a.

Alandlikum paluja Madis Pihelgas.

Siseministerium. Paide maakonna
 Politseidepartemang. isprawnikule, Eesti-
 9. asjaajamine. maa kubermangus,
 4. weebruaril 1915. a. palujale teatamiseks.
 № 165901

Türi-Alliku walla, Paide maakonnas, Eestimaa kubermangus elawale talupojale Madis Tõnise pojale Pihelgale teatab Politseidepartemang, et tema palwekiri 29. detsembril 1914. aastal

Härra Siseministri nimele tähele pane- mata on jäetud.

Asedirektori asemel Djatshenko.

19. weebruaril 1915. a. saadab Paide maakonna ülem N. Senko - Popowski politseidepartemangu Madis Pihelga all- kirja selle üle, et wiimane departe- mangu wastust luges.

Minu esimene tutvus sotsialistidega.

1902. aasta sügisepoolt suwe käisin Narwas Peterburis wõõrsil wenna Kons- tantini juures, kes Siemens ja Halske wabriku tööline oli. Wend rääkis, et tema rewolutsionääride seltsi liige on ja tegi mulle ettepaneku nende seltsi astuda. Ta kõneles mulle tööliste õig- lusest seisukorrast, millest neid waja wabastada. Mina waidlesin temale sel korral wastu, et mina ju waba olen. Ta hakkas siis mulle seletama, et waja on keisrit kukutada. See hirmutas mind hoopis ära, aga ma astusin siiski seltsi, maksin 25 kop. liikmemaksu ära, olin ka koosolekul wenna juures, kuhu 7 inimest kokku tuli. Wend tutvustas mind Narwa töölise Klopkowiga, Narwa Sinowjewi tehastest, kellega ma ühes- koos Narwas hakkasin sedasama seltsi korraldama, mida Klopkow juba enne- maltgi tegi. Ta elas Peetri alewis Paemurru uulitsas, kus meie ka koos käisime ja kus ma esimesel korral weel 4—5 in. nägin. Teist korda olime koos Paemurru metsas, kus 5 in. oli, kolmat korda — Soldina metsas, kus peale minu ja Klopkowi inimest 8 oli. Peale selle sõitsin ära maakaitsewäelaste (rat- nikute) õppusele Tallinna. Seal lahti saades sõitsin wenna poole Peterburi, kus ma juures olin, kui tema lendlehti uulitsal üles pani ja selle töö pealt kinni wõeti. Peale selle juhtusin Narwas Klopkowiga kokku ja teatasin temale wenna kinniwõtmisest. Klopkow andis mulle nõu ettewaatlik olla ja temaga läbikäimisest eemale hoida. 1903. a. saadeti wend administratiivses korras wälja, kuhu, pole mul praegu hästi

meeles. See oli umbes sügisel, kui mina wenda oma juure Narwas korteri wõtsin; tema oli siis peidus. 2—3 kuu pärast kutsuti mind sandarmiwalitsusesse ja hakati Konstantini asukoha üle järele pärima. Sellepärast oli waja wenda majasse sisse kirjutada. Oma tuttawa Johannes Leemanni käest sain passi, millega ma wenna sisse kirjutasingi, peasjalikult majaperemehe pealekäimise tõttu. Korra, mu kodunt äraolekul tuli sandarm Katshnow minu poole, leidis wenna kodunt eest, kes temale end korteri peremeheks oli nimetanud. Warsti tulin ka mina koju ja sandarm sai aru, et wend waletas, kuid oli siiski seda- wõrd saamatu, et ta niisamuti minema läks. Siis tuld uueste wenda küsima, kutsuti jälle mind; lõpuks otsustasime üheskoos wennaga, et ta sandarmiwali- tussesse läheb, nagu tahmaga kokkumääri- tud, nagu tööline kunagi. Nimetas ta ennast Leemanniks. Katshnowi ei olnud seal ja wend lastigi minema. Moni päew peale seda wõttis Katshnow tema uulit- sal kinni, mina teda omaks wennaks ei tunnistanud, kuid minu wanema wenna naine kukutas ülekuulamisel selle plaani läbi, teda minu wennaks tunnistades. Kostja oli sunnitud tema tunnistuse mõjul end Peilbaumiks tunnistama. Ma leidsin pääsetee selles, et ma pristaw Iwanowile (Kreenholmis) 10 rbl altkäemaksu andsin. Selle tagajärg oli üllataw: Kostjale mõis- teti ainult 3 päewa aresti ja sai peale- kauba ka weel wäljasaatmise-karistusest wabaks. — Koosolekutel Klopkowi juures peale minu eestlasi ei olnud, räägiti Wene keelt.

Karl Peilbaum.

Rariteet

ENSV
 Riiklik Avalik
 Raamatukogu

Riigiraamatukogu

№.....

Põrandaaluse trükikoja asutamine 1906. aasta aprillikuus Tartus.

Pärast 1905. a. rewolutsiooni kaotusi tehti mulle W. S.-D. T.-P. poolt, kellegi seltsimehe kaudu, kelle warjunimi Lebedew, ülesandeks põrandaalust trükikoda asutada. Organiseerimine sündis järgmiselt: Nimetatud seltsimees (kelle õiget nime ma ei tea, sest põrandaaluste seltsimeeste õiget nime ma sel ajal üleüldse ei teadnud) kutsus mind Puiestee ulitsasse Tüüri majasse (kas see seltsimees ise seal elas või ei, seda ei või ma tõendada, aga seal elas ka üks noor naisterahwas eestlane), kus a mulle seletas, kuidas trükikoda korraldada ja mis seal teha tuleb. Seal läksime kahekesi läbi linna Tartu raudteejaama lähedal olewa raudteewahi majakesesse (maja asus Tartu tapamaja wastas raudtee ääres). Sinna oli mõned trükikojale tarwiminewad asjad, nagu ladumisekast, trükkimisepress jm kokku kantud. Minule jäi ülesandeks need kokku seada ja ladumise jaoks tähti muretseda. Selle ülesande täitsin ma nädala jooksul. Tähed, trükikvärwi ja muu puuduwa materjali kandsin ma Schnakenburgi trükikojast, kus ma sel ajal tähelõduja õpilasena töötasin. Kõik see sündis nii, et keegi seda märgata ei tohtinud. Trükikoda sai nii sisse seatud, et seal kahes keeles, Wene ja Eesti keeles lendlehti wõis walmistada. Ladumas käisin ma kolm-neli päewa nädalas, hommiku wara, enne ametikohta tööleminekut, kella 5—7. See wälts aprillikuust kuni juuni- wõi juulikuuni. Walmistatud sai seal kolm wenekeelset ja neli eestikeelset lendlehte. Lendlehtede käsikirjad saiw ülewalnimetatud korterist, kus ma õige tihti ühe kui teise näpunäite saamiseks käisin.

Kõigi nende lendlehtede sisu ma kahjuks enam ei mäleta, kuid meeles on kindlasti see, et nad W. S.-D. T.-P. allkirja kandsid. Meeles on ka selgeste ühe wilmise lehe sisu: see oli riigiwolikogu liikmete „Wiiburi üleskutse“. Selle üleskutse ladusin ma ühel hommikul suure kiirusega walmis, sest õhtupoole wõi õösel pidi ta trükitud saama ja teisel hommikul linnas laiali laotatama. Trükkima pidi teda keegi teine, keda ma ei tunnud. Samuti ei teadnud ma ka teisi, kes neid laiali pidi laotama. Osa neid lendlehti anti ka minule laialilaotamiseks. Neid oli minul õige kerge edasi anda. Hommiku wara wiisin ma osa lendlehti Peetri, Maarja, Peterburi ja Wene ulitsal olewate majade wõõrustesse treppide peale ja andsin ka mõned seltsimeestele.

Nende edasiandmine sündis kellegi G. Põdderi kaudu. Pärast oli linnas jutud liikumas, et terwe linn olla lendlehtedega üle küllatud olnud.

Järgmisel päewal läksin jälle trükikotta, et lendlehtede ladu ära panema hakata. Mulle tuli aga ukse peal raudteewah (ta oli umbes 40—50-a.), kelle majas trükikoda asus, wastu, kutsus mind tuppa ja seletas hirmunud häälele, et kas mind weel kinni pole wõetud, sest talle olewat keegi teatanud, et mitu seltsimeest, kes õösel lendlehti laiali laotanud, kinni olla wõetud ja linnas läbiotsimisi toime pandud. Temale olla aga käsk antud, trükikoda ära peita. Ja tema olewat ka seda teinud, ja nüüd ei saawat enam edasi töötada niikaua kui asi selgib ja uus korraldus tehakse. Ühel päewal peale kinniwõtmisi 1906. a. auwel läksin ma nimetatud üleõpilase Lebedewi poole Puiestee uul., et teada saada, milles asi seisab. Kuid kahjuks oli nimetatud korter lukus ja ma pidin niisama targalt kui läksin tagasi pöörama. Peale selle käisin weel kord nimetatud korteri ukse taga ja kloppisin, aga keegi ust ei awanud, kuna wastastoast tuli keegi naisterahwas wälja ja teatas mulle tasasel häälele, et seal kedagi kodu ei olewat, uks olewat juba mitu päewa kinni ja arwatawaste olla tema naabrid kuhugi ära sõitnud. Nädala pärast käisin ma weel korra raudteewahi juures, et teada saada, kuidas trükikojaga asi jääb. Aga ka tema ei teadnud selle kohta midagi ütelda. Ta teatas ainult, et ka tema ei olla peale selle enam ühtegi neist seltsimeestest näinud, kes enne tema juures käinud. Peale selle ütles ta mulle et: katsu nüüd ettewaatlik olla, sest wõib olla waritsetakse ka sind. Teda olla sandarmid juba nagu kimbutamas käinud. Kindlasti ta seda küll teatada ei wõinud, waid ainult arwas, sest paaril õhtul olewat raudteejaamas wahlil olew sandarm tema korteris käinud ja juua palunud anda. Teale selle awaldas ta arwamist, et ta tahtwat kuhugi teise kohta ametisse astuda, wõi mõnda teise kohta sama ameti peale minna. Ja soovitas mulle ootamise seisukorda jääda. Kuku ta trükikoja peitis, seda ta mulle ei teatanud. Ka kõik minu katsed kokku saada mõnegi põrandaaluse Wene seltsimehega, keda ma siis näo järele tundsin, ei läinud mul korda. Ja nii kadus minul iga-sugune side kõne all olewate põrandaaluste Wene seltsimeestega.

A. Luhin.

1905. AASTA EESTIS

KIRJELDUSED — MÄLESTUSED — DOKUMENDID

„KULWAJA“ KIRJASTUS. LEENINGRAAD. 1926

SISUKORD

Sissejuhatuseks

H. Pöögelmann: Eessõna

J. Anvelt: 1905. aasta rewolutsioonilisest liikumisest Eestis

O. Rästas: Oktoobrisündmused 1905. aastal Eestimaal

H. Pöögelmann: Haripunktil

R. Wakman: Wenemaa sotsiaaldemokraatlise partei tegewus Tallinnas 1905. aastal.

Mälestused

Ed. Otto: Noorsoo liikumisest Tartus 1902—1905. aastal

N. Tshudowskoi: Lehekülj mälestusi Tartust

A. Mandli: Rewolutsioon külakoolis

M. Johannson: Mõned mälestused Põltsamaalt

Mälestaja: Mälestused Kose-Uuemõisaqt

Jul. T.: Mälestused Kuusalust

J. Rauk: Mälestused Saaremaa liikumisest 1905. aastal. —
Karjamõisa lahing

1905. aasta sündmused Eestis. Lühike ülevaade

Lisa

- I. Sotsiaaldemokraatia ja sotsiaaldemokraadid
- II. „Wabadus“
- III. Kirjad („Teataja“) toimetusele
- IV. Kirjad („Teataja“) toimetusele
- V. 25. juuni 1905. aastal
- VI. Rewolutsioonipäewad Tallinnas
- VII. Rahutused Tallinnas
- VIII. Rahwa-aseikkude koosoleku otsused.

Hulk piltisi ja joonistusi — Kaanepilt 3-wärwiline 1905. a.

Raamatu hind 3 r. 25 k. Ettetellijatele (kuni 30. augustini)

saadetakse raamat 2 rbl 50 kop. eest postiga koju kätte.